

د نازو انا ياد

سريزه او راټولوونه د

محمد اسمعيل يون

WWW.SAMSOOR.COM

بسم الله الرحمن الرحيم

کتاب پېژندنه

د نازو انا یاد
محمد اسمعيل يون
يون کلتوري يون
۱۰۰۰ ټوکه
۱۳۶۹ل کال
۱۳۸۷ل کال

(۵)

(۵)

ضياء الرحمن ضياء

د کتاب نوم:
راټولوونکي:
خپرنډوی:
چاپشمېر:
لومړی چاپ:
دویم چاپ:
د راټولوونکي
پرله پسې نومره:
د خپرنډوی
پرله پسې نومره:
کمپوزر:

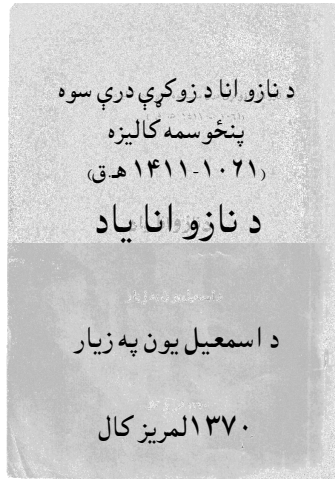
نيوليك

مخ	سرليک	گڼه
۱	دا اثر او دويم چاپ	۱
۲	سريزه	۲
۱۲	د خوشال فرهنگي ټولني د رئيس وينا	۳
۱۸	د نبووني او روزني د وزيرې وينا	۴
۲۲	پيام شوراى سراسرى زنان به مناسبت...	۵
۲۲	د نازوانا ژوند، سخاوت، شجاعت او شاعري	۶
۴۲	مخمس (شعر)	۷
۴۸	د يونس د يوې معما حل	۸
۵۸	محمد هوتک او محمد يو شاعر دى که... ۵۸	۹
۷۴	سخن چند پيرامون ماخذ شناسى پټه خزانه	۱۰
	د گورگاني هند او صفوي ايران تر منځ... ۹۰	۱۱-
۱۱۷	د پښتو ادب ځلانده عرفاني نمونه	۱۲-
۱۳۴	راوېط ميرويس هوتکى با شاهان گورگاني هند	۱۳-
	د پښتو په لرغونو بڅمنو شاعرانو کې... ۱۴۳	۱۴-
۱۵۱	د نازوانا په کورنۍ کې د پښتو شاعرۍ عنونه	۱۵-
۱۶۴	د هوتکيانو په باب چاپ شوي پښتو کتابونه	۱۶-
۱۷۴	د چا بدل (شعر)	۱۷-
۱۷۶	د محمد اسمعيل يون لنډه پېژندنه	۱۸-

دا اثر او دويم چاپ

پر ۱۳۲۹ل کال د لړم د مياشتې پر (۲۵) مه نېټه په کابل کې ((خوشال فرهنگي ټولنه)) جوړه شوه، په دې ټولنه کې په لسگونو څه، چې په سلگونو هغه افغان ليکوال، شاعران او کلتورپالې راټول شوي وو، چې پر خپل هېواد او ملي کلتور يې تر هر چا زيات زړه سوزېده او د ملي فکر څښتنان وو. زه دا مهال ددې ټولني د ځوانانو د ادبي انجمن مسئول وم. دې ټولني له خپل تاسيسه، بيا په کابل کې د جنگونو تر پيل، په نږدې يو کلن بهير کې ډېر مهم او په زړه پورې فرهنگي کارونه ترسره کړل، څو عنوانه کتابونه يې چاپ کړل او تر لسو زيات علمي سيمينارونه

او ورکشاپونه يې جوړ کړل، دا هغه بری و، چې په دې دومره کمه موده کې، په کابل کې هېڅ دولتي او نادولتي ټولني تر دې مهاله نه و ترلاسه کړي. دې ټولني د همدې يوه (۱۳۷۰)ل کال په بهير کې د نازو انا په ياد، په ملي کچه يو سيمينار جوړ کړ، ټولني ماته دنده راوسپارله، چې په دې سيمينار کې اورول شوې او نا اورول شوې ټولني ليکنې سره راټولې، ايډيټ او چاپ کړم. ما دا کار وکړ او د ۱۳۷۰ل کال پر وروستيو مياشتو مې دا کتاب چاپ ته تيار کړ. دا په داسې حال کې و، چې زه د پوهنځي د څلورم ټولگي محصل وم او د فراغت وخت مورانږدې کېده، د پايلیک (مونوگراف) ليکنه او نور گڼ کلتوري مصروفيتونه هم را ترغاړي و. هره ورځ به ماسپښين مهال د کابل- جلال اباد پر لويه لاره، د

کابل هوتخپلو سيمه کې اريانا چاپخوني ته ور روان وم. کله به په چاپخونه کې کاغذ نه و، کله به کاريگر نه و، کله به برېښنا نه وه او کله به نورې گڼې ستونزې وې، خو فرهنگي ولولې، دا ټولې ستونزې له مورې هېرولې، ددې ترڅنگ سياسي وضعه هم ډېره وېروونکې وه، داسې اټکل کېده، چې د ډاکټر نجيب الله حکومت به نسکور شي او په کابل کې به يوه سخته گډوډي رامنځته شي، اريانا چاپخونه دا مهال په افغانستان کې يوه ډېره لويه او مجهزه چاپخونه وه خو د کاغذ کمښت له ستونزې سره مخ وه، که نه خو دا چاپخونه دومره مجهزه او سمباله وه، چې د ورځې يې هم يو کتاب چاپولای شو. مور چې د افغانستان حالت ښه درک کړی و او د راتلونکي اټکل مو هم کولای شو، نو تر وروستي بريده مو هڅه کوله، چې کتاب شي، که څه هم په چندان ښه کاغذ نه

وي، سره له دې چې دا کتاب مور د دولت په لگښت نه چاپوه او خوشال فرهنگي ټولني چاپوه، خو بيا هم که پخواني حالات او امکانات وای، تردې ښه چاپيدلای شو. پر کتاب مې ډېر بېړنی او ضربتي کار وکړ او د ۱۳۷۰ کال پر وروستيو شپو ورځو؛ مخکې تردې چې کابل ته د جگړو فصل راوړسي، چاپ کړ. دا نو زما په فرهنگي ژوندانه کې د ډېرې خوښۍ يوه ورځ وه. د ۱۳۷۱ کال د ثور تر (۲) مې نېټې وروسته، په کابل کې جگړې پيل شوې، بيا نو ددې چاپخونې نښه او نښه چا ونه ليدله، څه چې بې درلودل، ويجاړ، لوټ او پر پاکستان وپلورل شول. دا ددې اثر د لومړي چاپ داستان و. په کابل کې دا مهال زما او زموږ د نورو ليکوالو په زيار اکثره چاپ اثار، دا او د پته ورته داستان لري. له دې کيسې څخه مې هدف دا دی چې زموږ په هېواد کې فرهنگي کار، هغه هم د جگړې پر مهال او د جگړه نسل د واک په بهير کې، څه اسانه خبره نه ده. اوس چې د خدای (ج) په فضل په هېواد کې د چاپ امکانات او تخنيکي چارې اسانه شوي، مور بايد پخوانی محروميت او اوسنی ضرورت دواړه خړوب کړو، خپل ټول هغه اثار چې هنري، تاريخي، کلتوري، علمي او نور ارزښتونه لري، بيا له سره چاپ او د مرگ له خطرې وژغورو، اوس د کمپيوټر او انټرنېټ زمانه ده، له دې تخنيکي امکاناتو، چې اوس هم مور گټه نه پورته کوو، نو بيا خو بايد ځان په مرو او ويدو قومونو کې حساب کړو او مرگ ته خپله پښې وغځوو. يو ځل چې د کمپيوټر او انټرنېټ څپو ته يو اثر ورسېد، بيا بې نود مرگ قاصدان په اسانۍ نه شي وژلای، نو مور بايد د زمانې له همدغه رمز او امکان څخه گټه پورته کړو، ځکه خوزه دا کتاب او نور کتابونه د همدغه رمز په رڼا کې، نه يوازې دا چې بيا له سره چاپوم، بلکې سي ډي گانو کې يې هم ثبتوم او د انټرنېټ په څپو کې يې بېلابېلو و بېبېانو ته هم ورسپارم، چې د مرگ له بلا څخه وژغورل شي.

دا چې دا اثار به څومره زموږ اوسني او راتلونکي نسل ته گټور وي او زموږ ټولني ته به يې گټه څه وي، دا قضاوت به لوستونکو ته پرېږدم، زه اوس خپل مسوليت رفع کوم، قضاوت د لوستونکو کار دی او زه ځان ته د چاپه قضاوت کې د مداخلې حق نه ورکوم، نو د يو ساده يا مبتدي ليکوال په توگه دومره وایم، چې د خپل تېر او راتلونکي نسل ترمنځ کلتوري خلا نه شم زغملای، زموږ اوسنی فرهنگيالي پښتانه ته په کار دي، چې د تېر او راتلونکي نسل ترمنځ کلتوري پل و غځوي او د پوهې په دې زمانه کې کلتوري خلا ته اجازه ور نه کړي.

د همدې ارمان په ارمان
پوهندوی محمد اسمعيل يون
ارگ- د جمهوري رياست ودانۍ
کابل- افغانستان
۱۳۸۷ کال، د سلواغې ۷مه

سريزه

څرنگه چې ټولو ته څرگنده ده، د هېواد يو شمېر روښانفکرانو او فرهنگيانو په شعوري هڅه او هاند، د ۱۳۶۹ لمريز کال د عقرب مياشتې پر (۲۵) نېټه د خان علين مکان لوی خان، خان خوشال خان خټک فرهنگي ټولنه (د خوشال فرهنگي ټولنه) د ډېرې شاندارې غونډې په ترڅ کې په انټرکانټيننټال هوټل کې پرانستل شوه.

له هغه وخته راهيسې دا دی څه کم يو کال تېرېږي. په دې زماني واټن کې خوشال فرهنگي ټولنې نه يوازې په هېواد کې خپل ملي هويت وځلاوه، ټولنيز بنسټ يې پياوړی شو، بلکې په داسې عملي فعاليتونو يې لاس پورې کړ، چې کولی شو، د هېواد د فرهنگي تاريخ يوه ځلانده پاڼه يې وپولو. د ۱۳۶۹ کال تر عقرب مياشتې وروسته د کامل مومند په ياد علمي-ادبي سيمينار جوړ شو، د لوونو فصل شعري جونگ چاپ شو، د استاد اولمير تليين په درنښت غونډه جوړه شوه، د گل او غزل سندريز پروگرام د لومړي ځل لپاره ثبت شو، د فرهنگي ټولني هنري ډله جوړه شوه، د هېواد د پياوړي شاعر نصرالله حافظ شپېتمه کليزه ولمانځل شوه، په ځينو تحصيلي او علمي موسسو کې د ټولني څانگې پرانستل شوې، د ملي اتل عجب خان اږيډي سيمينار جوړ شو، د عجب خان اږيډي د سيمينار د مقالو مجموعه چاپ شوه، د نازو انا د زوکړې د درې سوه پنځوسمې کليزې په وياړ علمي ادبي سيمينار جوړ شو، د خوشال خټک پسرلنی مشاعره جوړه شوه او يو لړ نور ورته کارونه سرته ورسېدل.

او دادی اوس شمشاد مجله (د ټولني خپرنی ارگان) له چاپه د راوتو په حال کې ده. د محترم استاد کاډميسين عبدالشکور رشاد د اويامي کليزې د نمانځني لپاره هلي ځلي روانې دي او د عبدالقادر خان خټک په باب د يو لوی سيمينار د جوړېدو لپاره کارونه پيل شوي دي.

د خوشال فرهنگي ټولني د کلني پلان له مخې يو هم د نازو انا د درې سوه پنځوسمې کليزې په وياړ د علمي-ادبي سيمينار جوړېدل او د يوه ځانگړي کتاب په شکل د هغه سيمينار د مقالو چاپول و. د دې سيمينار د جوړېدو لپاره مخکې تر مخې کار پيل شو د ټولني اکثر و غړو خپلې هڅې ونه سپمولې، بنايسته ډېرو فرهنگي دوستانو او پښتو پالونکو، چې نومونه يې وروسته راوړم، له مور سره مادي او معنوي مرستې وکړې، خو زما د ډېر پرکاره استاد، د پښتو د خدمت او پالنې د عملي او نظري ډگر لوی اتل او ياهم زموږ د يوه ليکوال خبره ((زموږ ژوندی اکاډمي)) محترم (زلمي هېواد مل) منډو رامنډو او هلو ځلو غوڅ او ټاکونکی رول ولوباوه، دی نه يوازې د مادي امکاناتو د برابرې لپاره کوڅه پر کوڅه او کور پر کور گرځېدلی دی، بلکې د مقالو د تنظيم لپاره هم په ليکوالو پسې سترې شوی دی. استاد هېواد مل ماته ويلي و، چې ددې کتاب

تدوين او چاپ ستا پر غاړه دی، خو په دې برخه کې ده دومره کار سرته ورساوه، هغه د چا خبره ماته يې تياره مړې په خوله کې راکړه.

دا سيمينار د ۱۳۷۰ کال د ميزان د مياشتې پر ۱۷مه نېټه د کابل پوهنتون د علمي شورا تالار کې د سهار پر نهه نيمو بجو پيل او د ماسپينين پر دوو بجو پای ته ورسېد. د سيمينار کار د قران کریم د څو مبارکو ايتونو په تلاوت سره پيل شو، ترويناوو او پيغامونو وروسته ليکوالو خپلې مقالې ولوستلې. د سيمينار په وروستۍ برخه کې يوه ازاده مشاعره وشوه او د ټولني له خوا څو ټوکه کتابونه، د سيمينار پر برخوالو وويشل شول. څنگه چې ټول پوهېرې، د خوشال فرهنگي ټولنه يوه غير سياسي، غير دولتي او غير گوندي ټولنه ده، يوازينۍ تکيه يې د خپل هېواد پر فرهنگپالونکو او پښتو پالونکو ده، نو د مالي امکاناتو په برخه کې هم پر همدوی تکيه کوي، نو که ددې کتاب په ځينو مقالو کې څه لنډون شانتنه راغلی وي، هغه به يوازې د ټولني د مالي امکاناتو له کبله وي.

دلته ضروري بولو، د هغو بناغلو له مرستو څخه يادونه او مننه وکړو، چې ددې سيمينار په جوړولو او د کتاب د چاپ لپاره يې له موږ سره کړې دي. ددې فرهنگپالونکو نومونه او د مرستو څومره والی په لاندې ډول دی:

- ۱- محترم حاجي بابک کندهاري يو سلو پنځوس زره افغانۍ.
- ۲- محترم حميد جان قادري، د قادري شرکت رئيس سل زره افغانۍ.
- ۳- محترم هريش کمار کندهاري شل زره افغانۍ.
- ۴- محترم دوکتور شاه محمد (په کابل کې د پښتونخوا سټوډنټس ارگانيزيشن (P.S.O) د سازمان مشر) شل زره افغانۍ.
- ۵- محترم عمر معرفي لس زره افغانۍ.
- ۶- محترم فدا محمد خوار يکښ لس زره افغانۍ.
- ۷- محترم احسان ارينزي څلور زره افغانۍ.
- ۸- محترم بسم الله حقميل دوه زره افغانۍ.
- ۹- محترم علي محمد رسولي دوه زره افغانۍ.
- ۱۰- محترم انجنير گلاب دوه زره افغانۍ.
- ۱۱- محترم جلات خان حکمتي دولس سوه افغانۍ.
- ۱۲- محترم پوهندوی شېراحمد گرديوال زر افغانۍ.
- ۱۳- محترم پوهنملاصف بهاند زر افغانۍ.
- ۱۴- دکابل پوهنتون د ژبو او ادبياتو پوهنځي د پښتو څانگې د لومړي ټولگي محصلينو ټولې درې زره افغانۍ.

اوس چې زه دغه سريزه ليکم، خوشال فرهنگي ټولني په يو بل نوبت لاس پورې کړ، هغه د خوشال فرهنگي ټولني په چوکاټ کې د يوې طبي څانگې پرانيستل دي. په دې څانگه کې د کابل

سمسور پاڼه

ليکوال: اسمعيل يون

طب انستیتیوت د (۳۰۰) تنو په شاوخوا کې محصلینو او استادانو غړیتوب واخیسته، سره له دې چې یو شمېر لنډ فکراو ددې څانګې د جوړېدو د مخنیوي لپاره خپل لنډ فکره هويت په ډاګه څرګند کړ، خو له نېکه مرغه د کابل طب انستیتیوت د نوښتګرو محصلینو د پرله پسې هلو ځلو او کونښنونو له کبله، د هغو ټولې هڅې له ناکامۍ سره مخامخ شوي او ددې څانګې افتتاحیه غونډه په داسې شاندارو مراسمو او احساساتو سره پرانیستل شوه چې حتی تصور یې نه کېده. په دې مجموعه کې درې پیغامونه، دوه ټوټې شعرونه او یوولس مقالې راغلې دي. په مقالو کې ځینې مشخصې د نازو انا د فرهنګي او ملي ژوند د بېلابېلو اړخونو په څېړنې او تحلیل پورې اړه لري او ځینې نورې مقالې د هوتکو د ملي او فرهنګي غورځنګ په ارتباط لیکل شوي دي، چې د ځینو رېږو په حل کې مرسته کولی شي. د خوشال فرهنګي ټولنه هیله لري، چې ددې مجموعې مقالې به د هوتکي دورې د فرهنګي او ملي کارونو له څېړونکو سره مرسته وکړي. په پای کې زه دغه مجموعه خپلې فرهنګي ټولنې ته ډالۍ کوم او هیله لرم چې زما دا هاند او هڅه د فرهنګ د یوې پیڅې په رټولو کې د څېړونکو په درد ولګي.

په ډېر درنښت

له پښتو، پښتونولۍ او انسانیت نه په ډکو ولولو
اسمعیل یون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو څانګې محصل

د نازو انا د زوکړې د درې سوه پنځوسمې کالیزې په
غونډه کې د خوشال فرهنګي ټولنې د رئیس وینا

درنو پوهانو، مېرمنو او ښاغلو!

د خوشال فرهنګي ټولنه له خپلې اساسنامې سره سم د هېواد د علمي، فرهنګي او ټولنیزو شخصیتونو د کارنامو او خدمتونو د نمانځنې لپاره علمي او فرهنګي غونډې جوړوي. دا زموږ ملي و جیبه ده، چې د فرهنګ د رښتینو خدمتګارانو درناوی وکړو او هغو تاریخي شخصیتونو ته، چې د ملي فرهنګ د غني کولو په برخه کې یې ونډه اخیستې ده، د عقیدت ګلونه وړاندې کړو. د نن ورځې علمي غونډه د نازو انا د زوکړې د درې سوه پنځوسمې کالیزې په یوازې جوړه شوې ده. په دغه علمي غونډه کې به د افغانستان د سیاسي، ټولنیز او فرهنګي تاریخ پر

سمسور پاڼه

لیکوال: اسمعیل یون

بېلابېلو خواو رڼا و اچوله شي، گوندې د تاريخ په هېنداره کې مورډ افغانان خپل صلاحيتونه، خپل ملي کرکتر، خپلې برياوې او خپلې نيمگړتياوې يو ځل بيا له نظره تېرې کړو، تاريخ مورډ ته اجازه نه راکوي، چې د حقارت عقده ولرو، پرځان باور له لاسه ورکړو او تورې تيارې په خوب کې ووينو. افغانانو له پاریس څخه نيولې تر ډهلي او بنگاله پورې په اداره، سياست او فرهنگ کې ستره ونډه اخیستې ده. سره له دې، بايد وويل شي، چې د افغانانو په تاريخ کې له قلم څخه د تورې نقش زيات وو، دوی له مغزو څخه هغومره کار نه دی اخیستی لکه څومره يې چې له خپلو متو څخه اخیستی دی. د پښتنو په باره کې دا خبره ډېره مشهوره ده، چې وايي: پښتانه يې په توره گټي، په سياست يې بايلي.

که چېرې د اسیایي ملتونو سیاسي تاریخ ته په ځیر وکتل شي، نو دلته سیاسي فلسفي او سیاسي ایډيالو نوچندانې انکشاف نه دی کړی. په پښتنو مشرانو کې شېرشاه سوري، خوشال خان خټک، افضل خان (د تاريخ مرصع مولف)، ميرويس هوتک، احمد شاه بابا، سيد جمال الدين افغان او محمود طرزي د لوړې سياسي پوهې خاوندان وو، دوی د خپل قام د لوړتيا لپاره له ځانه سره ایډيالونه درلودل او د قامونو د عروج او زوال علتونه يې پلټل. له بده مرغه، د پښتنو د سياسي مشرانو نظريې په ځانگړي اثر کې نه دي راغونډې شوې او په انتقادي توگه نه دي تحليل شوي.

درنو پوهانو او د فرهنگ مينه والو! د نن ورځې علمي غونډه د فرهنگيانو له نظره خاص ارزښت لري: لومړی دا چې نازوانا د ميرويس خان هوتک مور ده او د هغه ستر تاريخي شخصيت په پالنه کې مهم نقش لري. دوهم دا چې نازوانا يوه شاعره وه او د شعر دېوان يې درلود. درېيم دا چې نازوانا يوه مېرمن وه او دا د ټولو فرهنگيانو انساني وظيفه ده چې د ښځو له حقوقو څخه په کلکه ملاتړ وکړي. که چېرې د يوې ټولني نيمايي نفوس په ټولنيز فعاليت کې له ونډې اخیستلو څخه محروم شي، نو دا به يوه لويه فاجعه وي. د ښځو ښوونه او روزنه سربېره پر دې، چې يوه انساني او عاطفي مساله ده، د ټولنيز پرمختگ يوه نه بېلېدونکې موضوع هم ده. تجربې ښودلې ده چې تعليميافته مېرمنې د ماشومانو په روزنه کې اساسي نقش لري. همدارنگه په کومه ټولنه کې، چې د تعليميافته ښځو شمېر زيات وي هلته د نفوسو د ډېروالي پرابلم هم ترزياتي اندازې کنترول کېدی شي.

خوشال فرهنگي ټولنه، د خوشال بابا تعليماتو ته په وفاداري سره، د نجونو تعليم او تربیې ته خاص اهميت ورکوي. خوشال بابا په خپل اثر (دستار نامه) کې د نجونو ښوونې او روزنې ته خاصه پاملرنه کوي او وايي، لکه څنگه چې د زامنو تربيت لازم دی، لوني لا حقدارې دي. خوشال بابا د نجونو لپاره جلا تعليمي نصاب ټاکلی دی، چې په هغه کې ديني علوم، د منزل تدبير او اجتماعي سلوک ته ځای ورکړی شوی دی.

که چېرې پښتني کلتور په ژوره توگه مطالعه شي، هلته به د ښځو مقام او ونډه د يوه څرگند حقيقت په توگه ځان ښکاره کړي. د پښتنو په هنري فرهنگ کې د ښځو ونډه ډېره زياته ده. ويل

کېږي چې د پښتو د فولکورې ادب زياتې بېلگې د ښځو ايجاد دي، په ليکنې ادب کې هم د يو شمېر ښځو نومونه ثبت شوي دي، چې شعرونه يې ويلي دي او داستانونه يې ليکلي دي. نازو انا هم د هغو مېرمنو له جملې څخه ده، چې په ادبي تاريخ کې يې نوم راغلی دی. که څه هم د مېرمن نازو د شعر د پخوان لاس ته نه دی راغلی، خو د دې د شعرونو له دوو بيتونو څخه چې په پته خزانه کې راغلي دي، داسې ښکاري چې نازو انا د لوړې ادبي قريحې خاونده وه.

هغه دوه بيتونه دا دي:

سحر گه وه د نرگس ليمه لاند
څاڅکي څاڅکي يې تر سترگو څڅېده
ما وې څه دي ښکلېه گلېه ولې ژاړې؟
دې وييل ژوند مې دی يوه خوله خنډيده.

دغه شعر د تصوير، تمثيل، لفظي صنايعو او د مضمون د نوښت له پلوه د پښتو ژبې کلاسيک اثر بلل کېږي. له دې شعر څخه دا هم څرگندېږي، چې د دوه په لوديزه برخه کې يو ځانگړی سبک د پوخوالي درجې ته رسېدلی و او د شاه حسين هوتکي په دربار کې هم دغه سبک پالل کېده.

که چېرې د روښانيانو عرفاني اشعار، د خوشال خټک او رحمان بابا شعرونه د هغه عصر روح وپولو، نو د مېرمن نازو شعر هم د هغه عصر په چوکاټ کې لوېږي او کومه نادره ادبي پدیده نه گڼله کېږي.

درنو پوهانو او فرهنگيانو! د خوشال فرهنگي ټولنې په علمي غونډو کې تر اوسه پورې ډېرې تحقيقي مقالې لوستل شوي دي. زموږ غونډې يوازې تجليلي او تشریفايي بڼه نه لري، سره له دې که د دغې فرهنگي ټولنې ځينې غړي د راتلونکو سيمينارونو او سمپوزيمونو د ماهيت په برخه کې کوم وړانديز لري او يا غواړي چې د کار په سبک کې بدلون راشي، خپلې نظريې دې په ليکلې توگه لارښودې شورا ته راولېږي.

په پای کې درنو پوهانو ته بلنه ورکوم، چې خپلې علمي تحقيقي مقالې واوروي. د فرهنگ په چارو کې ستاسو د برياليتوب په هيله.

په درناوي

کانديد اکاډميسين محمد صديق روحي

د خوشال فرهنگي ټولنې رئيس

د نازو انا د زوکړې د درې سوه پنځوسمې کاليزې دنمانځنې
په مناسبت، د ښوونې او روزنې د وزيرې مېرمن معصومي
عصمتي «وردگ» وينا

د رنو پوهانو، محترمو حاضرینو او ښاغلو راغلو!

خوشاله يم، چې د افغانستان د روښانفکرو ښځو او ميندو په نيابت د يوې داسې توريالۍ او فرهنگيالۍ افغانې مېرمنې د زېږېدو د درې سوه پنځوسمې کاليزې په دې درنه غونډه کې برخه اخلم، چې نوم به يې د افغانستان ملي او فرهنگي تاريخ تل په ځلانده تورو خوندي وساتي، دا مېرمن نازو انا ده.

مېرمن نازو انا نه يوازې له دې جهته د درناوي وړ ده، چې دا يوه فرهنگي ښځه وه او په پښتو يې شعر وايه، بلکې له دې امله هم د درناوي وړ ده، چې د ميرويس نيکه غونډې يو لوی شخصيت يې په ملي او وطني روحیه وروژه. ميرويس هغه څوک و، چې د دولسمې هجري پېړۍ د دوهمې لسيزې په وروستيو کلونو کې يې د خپل ټاټوبي د ازادۍ او د خلکو د نجات لپاره ملي او ولسي هلې ځلې پيل کړې، خو په پای کې خپل مقدس مرام ته ورسېد او په کندهار کې يې د يوه ملي حکومت بنسټ کېښوده. تر دوه وروسته يې په کورنۍ کې هم دغسې مشرۍ د دولسمې هجري پېړۍ تر دويمې نيمايي پورې دوام وموند.

سره له دې چې د نازو د کورنۍ د تسلط او حکمرانۍ دوره لنډه وه، مگر په سياسي، اجتماعي او فرهنگي ساحو کې يې مثریت ډېر څرگند و او د افغانانو په سياسي او اجتماعي ژوند کې يې د يوه داسې تحرک زې رازرغون کړ، چې د دوی د پاچاهۍ تر ختمېدو لږ وروسته په سيمه کې د افغانانو د اقبال ستورۍ په څلېدو شو او لوی احمد شاه بابا د افغانستان د لويې امپراتورۍ د بنسټ ډيره کېښوده او د يو پياوړي افغانستان د جوړېدو په لاره کې يې متين گامونه پورته کړل. د نازو انا کورنۍ سربېره پر خپل ملي او سياسي هويت يوه فرهنگي کورنۍ هم وه. خپله نازو انا او ددې زوی ميرويس نيکه، لمسی شاه حسين هوتک او لمسی مېرمن زېښه د پښتو ژبې شاعران وو. دوی د شاعرۍ تر څنگ شعر دوستان او فرهنگ پالونکي هم وو. په خاص ډول د شاه حسين هوتک پاچاهۍ دوره د افغاني فرهنگ د ودې په پروسه کې د عطف ټکی دی. د دوی په شاهي قصر کې د ادبي دربار موجودیت او په دې دربار کې د شاعرانو، ادیبانو او عالمانو راټولېدل ددې کورنۍ د علمدوستۍ او فرهنگ دوستۍ ښکاره ثبوت دی. سره له دې چې ددې کورنۍ د حکومت تر سقوط وروسته د دربار ډېر زيات اثار له منځه ولاړل، خو څه چې را پاته دي، هغه هم خورا غنيمت اثار دي او اوس د همدغو محدودو راپاتو اثارو پر استناد موند

سمسور پاڼه

ليکوال: اسمعيل يون

خپل فرهنگي او ادبي تاريخ اساسات بنا کوو. د کندهار د هوتکو پاچاهانو دغو فرهنگي او ملي هڅو ته د احترام سر و نه ټیټوو.

دغسې چې د میرویس خان هوتک تر مشرۍ لاندې د کندهار د ولسونو ملي غورځنگ د افغانانو د ملي تاریخ یو ښکلی فصل دی. دغه ډول دده د زوی شاه حسین هوتک په دربار کې رامنځته شوی ادبي غورځنگ زموږ د ادبیاتو په تاریخ کې خپل لوړ مقام لري. د نازو انا د شخصیت یو بل بعد دادی، چې مورخینو دا مېرمن ډېره زړوره، بهادره او د سخاوت او شجاعت خاونده مېرمن توصیف کړې ده. مور نازو انا د افغانستان د ښځو نهضت په تاریخ کې د څو بعدي شخصیت خاونده مېرمن گڼو.

ددې مېرمنې شجاعت او مېړانه دومره وه، چې په خپل وخت کې یې له خپل پلرني ټاټوبي څخه بریالی دفاع کوله او په سخاوت کې هم زیات شهرت لري. تردې چې فکري او هنري استعداد یې تردې حده و، چې په پښتو ژبه یې د شعر دفتر له ځانه په یادگار پرېښود.

درنو پوهانو او گرانو حاضرینو!

زه د نازو انا ملي، اجتماعي او فرهنگي کارنامو ته د احترام د وړاندې کولو ترڅنگ د خوشال له فرهنگي ټولني څخه د زړه له کومي مننه کوم، چې ددغې فرهنگيالی او توریالی افغانې مېرمنې د نامه د راژوندي کولو او ددې هڅو ته د درناوي په منظور یې دغه درنه غونډه جوړه کړې ده.

د نازو انا کارنامې دې تل د افغاني میندو سر مشق وي
ستا سوله توجه تشکر.

پیام شوراکی سراسرکی زنان به مناسبت سه صد و پنجاهمین سال تولد

نازو انا

(۳۵۰مین) سالروزو تولد مادر گرامی وطن مېرمن نازو را از نام هر مادر و خواهر هموطن گرامی میداریم.

کاملاً بجاست که پس از گذشت (۳۵۰) سال باز هم خاطره پرشکوه مادر نامدار کشور پالوسيله مردم قدر شناس ما بصورت شایسته تجلیل میگردد، زیرا نقش اجتماعی و خانوده گی این خانم رسالتمند در آن سطح پر عظمت قرار دارد که هموطنان مادر برابر همت والا، سخاوت، شجاعت و طبع والای ادیبانه اش سر تعظیم فرود میاورند. هم او بود که در دامان پیر

سمسور پانیه

لیکوال: اسمعیل یون

محبت و پاک مادرانه اش فرزندان راد مردی را که در راه وحدت و همبستگی مردم ما همت گماشتند و مردم را از شر ظالمین نجات دادند پرورش داده نام پراوازه میرویس نیکه راحتی هر طفل از این سرزمین با عزت و احترام بزبان میاورد و نقش میرویس نیکه در تامین وحدت ملی و نجات مردم افتخار بزرگی است برای همه ملت پنبستون و بخصوص برای مادرش که همه ارزش و پیش از او ان تولد پسرش همین بود که او کارهای بزرگ و مثمیری را برای مردمش انجام دهد و مپرمن نازو همه نیروی مادرانه اش را در تربیت چنین فرزندی بکار بست و مادر چنین فرزندی نیز شد و برای یک مادر افتخار بزرگتر از این نمیتواند وجود داشته باشد، مپرمن نازو انا در همه امور خانواده گی زنه با فهم، باتقوی و شجاعی بود که مدبرانه امور خانواده گی اشرا تنظیم میکرد.

دوستان محترم!

خوبست که زن افغان را در نمونه زنان ناموری چون مپرمن نازو مطالعه کرد. او اگر از یک سو مادر خوب و نمونه بود از جهت دیگر نقش پر بار اجتماعی اشرا نیز صمیمانه درک میکرد او هم در میدان نبرد و هم در ساحه قلم مطمین و استوار قدم برمیداشت، و در عین زمان قلب روف و مهربان یک زن را نیز در کمال صداقت با خود داشت. سخاوت و مهربانی او در آن حدودی بود که منزل او مهمانخانه کلیه مسافرین بود که از محل زندگی اش عبور میکردند و پیوسته از فقر و نیازمندان دلجویی مینمود و برایشان نان و لباس تهیه مینمود اینها همه خصایل خوب انسانی این زن دلاور است. طبع ولای ادیبانه او در کلام شریین او تجلی خوبی دارد و افکار عالی، فلسفی او را منعکس میسازد، دیوان مناجاتی او در برگیرنده دو هزار بیت است و این بیانگر طبع شعری بزرگ او است.

همه گفته ها و مطالبی که در وصف مپرمن نازو گفته شد کافی است که او را در سطح یک انسان ارزشمند و با تمکین مورد احترام همه بسازد و این مسله خیلی قابل اهمیت است زیرا از یکطرف او به حیث یک شخصیت مستقل از همه خصائیل علی انسانی بر خوردار و مورد احترام است و از جانب دیگر او نمونه خوبی از یک زن افغان بمثابه مادر و پرورش دهنده نسل آینده بشمار میرود.

دوستان گرامی!

ما در حالیکه اقدام بجا انجمن فرهنگی خوشال که پس از قرنهای متولی به منظور تجلیل از یک زن قهرمان همت گماشته است با حسن توجه استقبال مینمایم.

ارزو مند یم که این اقدام بزرگ آغاز کار باشد تا همه انجمن های فرهنگی رسالت بزرگ خویش را در قبال زنان و مادران وطن درک نمایند و با معرفی چنین زنان از یکطرف مردم با چنین شخصیت ها آشنا میگرددند و از جانب دیگر این امر ثابت میگردد که در کنار هر شخصیت بزرگ یک مادر رسالتمند قرار دارد و تاکید این امر باعث میگردد تا روان جامعه در برابر کمک به تقویت جنبش زنان آماده گردد.

يکبار ديگر از کار بس نيکوی انجمن فرهنگي خوشال اظهار سپاس مينمايم و در عين زمان با در نظر داشت محدوديت بود جوی شورای زنان مبلغ ناچيزی را که حاوی (۵۰۰۰۰) افغانی است جهت نشر کتاب مېرمن نازو به اين انجمن اهدا مينمايم، و انتظار چنين برگزاريهای را در اينده نيز داريم.

پوهنمل عبدالخالق رشيد

د نازو انا ژوند، سخاوت، شجاعت او شاعري

((زما مور ماته د لويو کارو د انجام وصيت کړی دی زه بايد زیار و باسم چې د مور وصيت پر ځای کړم او له خدای (ج) څخه توفيق غواړم)) ((ميرويس نيکه))

زموږ د خلکو د تاريخ په پاڼو کې که له يوې خوا د نارينه اتلانو نومونه تلپاتې شوي، مگر له بلې خوا د نښې نښانې هم شته، چې د همدغو نارينه وو تر څنگ د اتلو نښينه وو نومونه هم تلپاتې دي او درناوی يې په هم هغه اندازه دی، لکه د نومياليو نارينه وو. وايي چې په عباسي واکمنانو کې تر هارون الرشيد وروسته مامون الرشيد د خپل عصر زېده روزگار واکمن شو، دده د دغې لويې او پوهې يو سبب دا و، چې دی د يوې نوميالي خراساني مېرمنې مرجيلې زوی و، هغې دی په پوره تقوا او سپېڅلتيا سره وروژه، ځکه نو په خپل عصر کې يوه ماتېدونکې او پر ځان ډاډمن واکمن شو، د مامون په روزنه او پالنه کې د هغه د مور مرجيلې خراساني ونډه څرگنده وه.

د هند د مغولي لړۍ د بنسټوال ظهراالدين محمد بابر د پاچاهۍ د لويې اوډه ته د لويو بيارونو د بښلو په ترڅ کې دده د پښتني مېرمنې بي بي مبارکې نوم او هلې ځلې په تاريخي لحاظ د يادونې وړې دي، همدغه پښتنه مېرمن وه، چې د يوه ځانگړي تاريخي نزاکت له مخې يې د بابر غوندې لوی واکمن مړی سره له دې چې په هند کې ښخ شوله هغه ځايه د شېرشاه په عصر کې راويوست او دلته يې په کابل کې په اوسني بابر بن کې چې په ((هغه وخت کې د حضرت رسول (ص) په قدم گاه باندې مشهور و)) (۱) خاورو ته وسپارل شو. د بابر ښخول په کابل کې د هغې سياسي او تاريخي څيرکۍ نتيجه وه، چې زموږ د دغې نوميالي پښتني په هغو تاريخي شرايطو کې وريام شو، چې په هغو شرايطو کې يې په سيمه ييز او ملي لحاظ ستر اهميت درلود. په همدې شان زموږ د هېواد په تاريخ کې درېيمه تلپاتې نښينه څېره، چې زموږ د ليکنې اصلي موضوع هم د هغې ژوند، تقوا او سپېڅلتيا ده هغه زموږ د ملي مشر او ملي لارښود ميرويس خان مور (نازوانا) ده. نازوانا د توخيود څانگې د نوميالي مشر سلطان ملخي توخي

سمسور پاڼه

ليکوال: اسمعيل يون

لوروه، سلطان ملخی هغه نومیالی مشر و، چې د هند د مغولي واکمن محی الدین اورنگزب په عصر کې یې له غزني تر جلدکه په بشپړه خپلواکۍ سره حکومت کاوه او د اورنگزب د عصر په نامتو کسانو کې یادېده (۲).

نازوانا د همدغه ملي مشر او واکمن په کاله کې پر ۱۰۲۱ هـ کال وزېږېده، په همدغه واکمن کاله کې یې د هغه وخت له شرایطو سره سمې دیني زده کړې لکه چې دود وې، سرته ورسولې، نازو په خپل عصر کې په رښتیا هم د یوه پښتون مشر د کاله روزنه په بشپړه توګه واخیسته او ځان یې په تمامه مانا په ښځینه جامه کې داسې عیار کړ، چې هم د رزم شوه او هم د بزم، داسې چې:

نازوانا د یوې سپېڅلې پښتنې مېرمنې په توګه:

نازو د لوی حکمران سلطان ملخی توخي لور وه، کرم خان نوموړې پښتنه پېغله د خپل زوی ښالم خان لپاره وغوښته او هغه یې وکړه او د ښالم خان د کاله مېرمن شوه. هغې له خپل ناوې توبه بیا تر زړه بوډۍ توبه د خپل کاله چارې لکه د یوې رښتینې پښتنې په شان سمبال کړې، هغې په لومړي ګام کې د خپلو اولادونو په روزنه کې ډېره ښه ونډه واخیسته، دا ځکه چې دا کار په کورني چاپېریال کې د یوې مېرمنې له اساسي او مهمو دندو څخه ګڼل کېږي، نازوانا چې د دواړو ځاني کورنیو د پایښت پوښتنه ورسره وه دغه کار ته په دوه لحاظه په جدي توګه متوجه شوه. یو په دې لحاظ چې هغه په داسې چاپېریال کې او سېده، چې د هغو ناسته ولاړه، راشه درشه دا یوادونو د واکمنانو په سطحه وه. هغه هم د داسې ایوادونو له واکمنانو سره چې هغو د ایران او هند په پرمیښو دربارونو کې د شان او شوکت ډمامې په هغو شپو ورځو کې ګرمې کړې وې، چې د لویدیز له پرتمه ډکه درباریان هم د هغو دربارونو ګاه جلال ته ګوته په غاښ وو. نازوانا له داسې حالاتو او داسې راشه درشه سره او د هغې خسر ګنۍ او پلار ګنۍ د داسې ناستو پاستو واکمن پښتانه وو. ځکه نو هغه په شعوري توګه تر هر څه لومړی دې ټکي ته ځیر شوې وه، چې دا باید خپل اولادونه څه ډول او څه ډول شرایطو لپاره وروزي. دا هغه اصل و، چې نازوانا یې ناچاروله، چې د یوې دراکې پښتنې په توګه باید هغه ته ځیر وي او هغه ته باید تیاری ولري.

دویمه مهمه مسئله، چې هغه د نازوانا لپاره ددې سبب شوه، چې باید د خپلو اولادو روزنې ته ملا وتړي، هغه د هغې هغه خوب لیدل وو، چې د هغه په ترڅ کې د پښتنو درانه بزرګ او منلې څېرې بېټ نیکه دې ته هغه وخت چې ملي مشر میرویس خان وزېږېده وویل: ((دا زوی ښه تربیت که چې لوی شي، لوی کارونه به وکا او په زیارت د بیت الله به ځان مشرف کا او له نسله به یې پیدا شي بادشاهان چې دین به روښانه کا)) (۳)

همدا وجه وه، چې نازوانا خپلو اولادونو ته په او داسه شدې ورکولې او هڅه یې کوله چې هغوی باید پر مادي شته والي برسېره داسې انسانان شي، چې په معنوي ارزښتونو یې هم خلک او د هغو فکرونه پېرې، روښانه او ویاړمن وهڅول شي. نازوانا خپل مشر زوی حاجي میرخان همداسې لکه چې عصر غوښته کوله او د بېټ نیکه معنوي سپارښتنه وه، وروزه،

سمسور پاڼه

لیکوال: اسمعیل یون

میرخان یې د پوهې او زده کړې لپاره وگماره: ((څنگه چې یې مور په خپله عالمه او پوهه مېرمن وه، زوی یې په شپږ کلنۍ په روزنه او تعلیم پیل وکړ په یوه کال کې یې د دین ټول فرایض پرې زده کړل...)) (۴)

نازو انا میرویس نیکه په هغو ټولو خویونو او خصلتونو پوره وروزه، لکه چې لوی خوشال، مفکر خوشال په خپل نامتو اثر ((دستار نامه)) کې د دولسم هنر (۵) تر سر لیک لاندې بیان کړی دی، کله چې مور د دستار نامې هنر لولو بیا په دې پوهېږو چې میرویس خان هغه پښتون دی چې د خوشال خټک ایديال روزنیز ښوونځی په منځ کې روزل شوی او راپورته شوی دی. نازو انا د کلمې په رښتینې مانا هغه پښتنه مور ده، چې په پوره سپېڅلي احساس یې په دغه برخه کې خپله ونډه په پښتني مینه سرته رسولې ده.

نازو انا په ملي او سیاسي څېره کې:

په دې کې شک نه شته په هغو شپو ورځو کې چې نازو انا او ددې د پلار د واکمنۍ شپې ورځې وې، هغه مهال او هغه وخت داسې وخت و، چې د افغانانو ملي غورځنگ، هغه غورځنگ چې د خپل قام تېر تاریخ، تېر برم او عظمت یې بیا را ژوندي کول، هغه د بریالیتوب پولې ته ورنږدې کېده، هغه رنگینه لاره، چې د روښان او روښانیانو د قربانیو له کربلا څخه د اکوري په هسکو او ټیټو کې تر خوشال پورې راوړسېده، هغه لاره هغه د پت او خپلواکۍ لاره باید د پښتونخوا تر لویدیځې پورې رسېدلې وای، ځکه چې د بري سر منزل یې تقدیر د پښتونخوا لویدیځه څنډه کړی و، د خپلواکۍ د همدغې رنگینې ناوې د هرکلي په خاطر په لوی کندهار کې نه یوازې د پښتنو زلمیو هنگامې وې، بلکې په دغو خان تېرېدونو کې د پېغلو او ښځو د قربانیو د احساس شور او فریاد د هوتکو په نارو کې بل ډول انگازې کولې، داسې انگازې چې اوس نو زموږ لوی اتل جهان پهلوان کروړ هم ورته ځوانېده او د مخسوري په دغه بریمینه سوبه کې یې د پښتنو بیرغ او چت ساته نازو انا د همدغه غورځنگ پر ټولو اړخونو باندې پوهېده او د هغه پر وړاندې یې د قربانۍ ډگر ته توره په لاس وردانگل، د پټې خزانې دروند لیکوال محمد هوتک په دې برخه کې د نازو انا په باب کارې چې:

((...او مېرمنې ار تینه وه، چې نارینه یې مېرانه او شجاعت او سخاوت ته حیران وو. روایت دی چې له سقه راویانو چې سلطان ملخی د سور غره ته نژدې په جنگ کې ومړ او حاجي عادل چې د نازو انا ورور و د پلار په انتقام جنگ ته ولاړ، کلا او کور یې نازو انا ته پرېښول، په هغه وخت نازو انا توره په ملا کړه او د جنگیالیو ځوانانو سره یې کوراو کلاله تړاک د دښمنانو و ساتل...)) (۶)

بله د یادونې وړ مسئله، چې په پښتني ټولنه کې په ملي لحاظ ځانگړې ارزښت لري، هغه د قام په منځ کې د ډوډۍ ماری او سخاوت مسئله ده، دغې مسئلې د نازو انا په څېره کې څرگند او ددې له شخصیت سره تړلي ارزښتونه ځانته غوره کړي دي. معمولاً دې ځانگړتیا د پښتنو په منځ کې تر نازو انا دمخه د شېرشاه او خوشال خان په شخصیتونو او کردارونو کې ځای نیولی دی، د

سمسور پاڼه

لیکوال: اسمعیل یون

شېرشاه په باب ليکل شوي چې: ((... ځانگړی لوی پخلنځی يې درلود چې په هغې کې به په زرهاوو سورو او پلو عسکرو ته خواړه پخېدل او ورکول به، په دې برخه کې داسې حکم شوی و. که سپاهي دی، که حاکم دی او که رعیت چې وږی وي او پخلنځي ته راشي باید دلته په خوړو باندې مور شي. چې له دې ځايه بېرته وږی لاړ نه شي، شېر خان په خپل لښکر کې د فقيرانو او مسکينانو لپاره څو لنگرونه پرانيستي وو، چې خواړه خواړه به پکې پخېدل ددغو لنگرونو ورځنی لگښت پنځه سوه اشرفی وو. (۷)

د نازو انا په باب هم د هغې د سخاوت او ډوډۍ مارتوب خبره په پټه خزانه کې داسې کښل شوې ده: ((ما ته خپل پلار حکایت کا چې نازو انا په مېلمستیا او د غریبانو، مسافرانو په پالنه معروفه وه او هر وخت چې په ژمي به د مسافرانو قافلي راغلي، د نازو انا پر کلابي اړول، په سوو سوو مېلمان به يې روزل او دوی ته يې ډوډۍ ورکوله، چا چې به کالي نه درلودل لباس يې ورکاوه او د سخاوت نوم يې له خيبره تر کوسانه خپور شوی دی)) دا چې پښتانه تراوسه هغې ته د انا خطاب کوي دا د هغې د ملي څېرې او د قربانۍ د ارزښتونو په خاطر دی. په پښتنو کې هر څوک ((بابا)) کېدی نه شي او هر څوک ((د نازو انا)) په شان له مينې او عاطفې ډک نوم نه شي ترلاسه کولای، ځکه په پښتنو کې ((بابا)) کېدل او ((انا)) کېدل د ټولو افغانانو د فتوا خبره ده. نازو انا يوه پښتنه ادبیه:

د نازو انا نوم او شعر دومره سره نږدې دي، چې کله د نازو انا نوم ورو تر هر څه دمخه د هغې اوچت شعري استعداد او ادبیه طبعه زموږ مخې درېږي. نازو انا په پښتنو ښځينه شاعرانو کې هغه شاعره ده، چې له شعر څخه يې د ښکلا، ښځينه عاطفې او پښتني صميميت تعبير کېږي. په پښتو ژبه کې تراوسه خورا ډېرو ښځو د شعر او شاعرۍ په برخه کې طبعه ازمويلي، له ډېرو ښځو څخه ډېر شعرونه پاتې دي، مگر په ادبي نړۍ کې يې هنگامه دومره توده نه ده. د نازو انا د شاعرۍ په باب په پټه خزانه کې راغلي دي: ((زما پلار هسې ويل: چې نازو انا علاوه پر سخاوت او شجاعت او عبادت هسې ارتينه وه، چې د خدای تعالی څخه په مناجات يې ډېر اشعار ويل او يو ديوان يې درلود، چې دوه زره بيتونه په کې و او هلته يې ښه نکات ادا کړي وو او داسې يې ويلي وو چې نارينه يې هم نه شي ويلای)) (۹).

د نازو انا څخه د شعر په برخه کې يوه څلوريځه پاتې ده. د دې لپاره چې ددغې څلوريځې په هنري ارزښت پوه شوي وو نو ښه به دا وي چې دلته يې راواخلو:

سحر گه وه د نرگس ليمه لاند
 څاڅکي څاڅکي يې له سترگو څڅېده
 ما ويل څه دې ښکلي گلکه ولې ژاړې؟
 ده ويل ژوند مې دی يوه څولنه خندېده.

د هنر او هنري پديدې په باب يو شمېر پوهان داسې عقیده لري، چې هنر بايد بنسکلی وي او په عين حال کې هنر بايد د اخلاقي روزنې دنده هم په ټولنه کې ترسره کړي، د نازو انا څلوريځه زموږ پر وړاندې يوه بشپړه ټولنيزه ټابلو، چې تر هر څه دمخه د ټولني د اساسي توک (فرد) برخليک انځوروي ږدي، دا چې د نازو انا نور شعرونه زموږ په واک کې نه شته، موږ به د هغې د شعر نور ټولنيز ارزښتونه بل وخت ته پرېږدو، خو دا بايد ووايو، چې د نازو انا څلوريځه زموږ د ختيزې شاعرۍ د انسان په اړه وايي سفر کې خپله لاره په پوره او بشپړه انساني وړتيا سره ايستلې شي، زه دلته يو مثال د بنگالي نامتو شاعر او ليکوال ټاگور له گيتا نجلي څخه را اخلم، هغه د همدغه ((گل)) په باب چې د يوې خولې خندا تمه لري وايي: دا کو چنيوټی غوندي گل وشکوه، وايي خله، ځنډمه کوه، نه چې دا گل مړ او په خاورو ولېل شي.

کېدی شي چې ستا په اميل کې به ورته ځای پاتې وي، خو ته يې د خپل لاس د مېنود په درد سر لوړې کړه او ويې شکوه، زه بېرېرم چې زما تر خبرېدو دمخه د نذر وخت تېر نه شي زه دا منم چې رنگ يې ډېر تېز نه دی، خوشبو يې کمزورې ده خو ته د خپل خدمت کار ځينې واخله او ويې شکوه چې دغه يې وخت دی. (۱۰)

د ټاگور په هنري کلام کې هم ((گل)) هم هغسې انځور شوی لکه د نازو انا په څلوريځه کې، دلته هم ((گل)) د يوه نيمه خوا برخليک انځور دی او هلته هم، مگر په دواړو انځورونو کې د هنر وړتيا او شاعرانه نزاکتونه په لوړه شاعرانه او انساني عاطفې سره خپله اغېزه بندي. د محتوا په لحاظ موږ د نازو انا څلوريځې ته ورته خورا زيات شعرونه او هنري ارزښتونه موندلای شو، د ختيز له نامتو شاعر علامه اقبال څخه هم يو داسې شعر پاتې دی، چې څو بيتونه يې دادې:

شبی زار نالید ابر بهار
که این زنده گی گریه پیهم است
در خشید برق سبک سیر گفت
خطا کرده بی خنده یکدم است
ندانم به گلشن کی برد این خبر
سخن هامیان گل و شبنم است

د نازو انا د شاعرۍ او ددې د شاعرانه طبعې ډېره مهمه او څرگنده ځانگړتيا او ارزښتيا داده، چې ددې د شاعرۍ اغېزې يوازې پر دې باندې پای ته ونه رسېدې، ددغې سپېڅلې شاعرې انا د شعر برکت و، چې تر دې وروسته ددې اولادونو په شعوري توگه د شعر له پراخې لمنې څخه ځانونه لرې ونه ساتل، د شجاعت، سخاوت او دولت تر څنګ يې د انسان د ژوند ددغې مهمې پديدې اهميت هم درک کړ او د نازو انا د شعر او شعري طبعي برکت و، چې زموږ له لوی ملي اتل ميرويس خان څخه هم شعرونه پاتې دي، شاه محمود د خپل بري تر څنګ په ټولو سوبو کې نامتو شاعر ريدي خان مومند له ځان سره ملګری کړی و او تر اصفهان پورې يې له ځان سره بوت،

هوتکي شاه حسين هم په خپله شعر وايه او هم يې دربار له شاعرانو او ليکوالو څخه ډک و دا
ښکلی شعر دده دی چې وايي:

بيلتاننه دې د غمو په چپا او چور کړم
په تيارو کې د هجران يې له تادور کړم
بيلتاننه دې هسې او ښکې راخپري کړې
ستا د فکر په گرداب کې تل عبور کړم
د فراق پري مې کېښوت و مری ته
په جهان کې يې رسوالکه منصور کړم
په وصال دې هم ناپساده يم د لبرې
د بيلتون فکر په زړه کې ان صبور کړم
د بانو غشی مې وخور په ځيگر کې
غمازانو په غمو غمزو مهجور کړم
خلک ياد زما د عشق په لېونو کا
زه حسين محبت هسې مشهور کړم
(پته خزانه ۲۱ مخ)

د نازو انا لور يې زينه د پښتو ژبې شاعره شوه، د هغې د شاعرۍ او شعر ويلو خبره هم په
پته خزانه کې محمد هوتک ليکلې ده، د شاهنشاه شاه محمود په مرگ د هغې د غم ویرنه هغه له
سوز او گدازه ډکه ویرنه ده، چې ساری يې په پښتو ادب کې خورا لږ ليدل کېږي، دغه ویرنه د
ملي ماتم يوه ناره ده، چې د زینبې له خولې راوځي:

رغ سو چې ورور تېر له دنيا سونا
کندهار واره په ژړا سونا
زړه مې په ویر کې مېتلا سونا
چې شاه محمود له ما جلا سونا... (۱۱)

دا چې نازو انا زموږ د پښتنو ښځينه وو په منځ کې د څو بعدي شخصيت لرونکې ښځه ده، د
هغې نوم، د هغې شجاعت، د هغې سخاوت او بالاخره د هغې شاعرانه احساس او تپلپاتې
عاطفي دنيا زموږ له ژوند او زموږ د ژوند له تاريخ سره نه شلېدونکې اړيکې لري، د نازو انا
خپلواکي او پښتني پت هغې مجسمې ته ورته دي، چې د هغې ترڅنگ به افغان بچي يې له
د ناوې تېر نه شي. هوتکيانو د افغانانو د واکمنۍ، فرهنگي شته والي او لوړ افغاني کلتور د
استازو په توگه زموږ خلکو او هېواد ته د سر لورۍ نوم او وياړ گټلی دی او دا ټول د نازو انا د
ليکوال: اسمعيل يون
سمسور پاڼه

سالمنې او سپېڅلې روزنې ثمره ده، ځکه چې ميرويس خان به د خپلو ټولو برياليتوبونو يو سبب خپله مور بلله او ويل به يې: ((زما مور ماته د لويو کارو د انجام وصيت کړی دی زه بايد زيار وباسم چې د مور وصيت پرځای کړم او له خداي (ج) څخه توفيق غواړم)) (۱۲)

اخځونه

- ۱- عبدالحی حبيبي، ظهراالدين محمد بابرشاه، کابل ۱۳۵۱ل کال
- ۲- شېر محمد خان تواريخ خورشيد جهان لاهور، ۱۳۱۱هـ ق کال
- ۳- محمد بن داود هوتک، پټه خزانه، کابل څلورم چاپ ۱۳۵۲ل کال، (۱۰۲) مخ
- ۴- حاجي امان الله هوتک، د خپلواکۍ لمر څرک، پېښور، ۱۳۲۸ل کال.
- ۵- خوشحال خان خټک، دستارنامه، کابل، ۱۳۴۵ل کال (۲۵) مخ
- ۶- محمد هوتک، پټه خزانه (۱۰۱) مخ
- ۷- عباس سروانی، شېرشاهي تاريخ، کابل، ۱۳۵۴ل کال (۲۷۲) مخ
- ۸- پټه خزانه، څلورم چاپ (۱۰۲) مخ
- ۹- همدغه اثر (۱۰۳) مخ
- ۱۰- رابندراناته ټاگور، گيتانجلي، د بېنوا ژباړه، کابل ۱۳۵۴ل کال (۶) مخ
- ۱۱- پټه خزانه (۱۰۸) مخ
- ۱۲- حاجي امان الله هوتک، د خپلواکۍ لمر څرک، پېښور، ۱۳۲۸ل کال. (۲۲) مخ

مخمس

خوڪ زما د زړه پيه خوړځه پوهېده
چې جانان زماله خوآنه بېلېده
راپه برخه شول د عمركې پده
په نصيب مې بېلتانه كړه سوزېده
رود د اوښكو مې گرېوان كې بهېده.

***

نه يې ومنل زما زاري عذرونه
په ژرامې كړه كانه اشنا غوړونه
كه مې لال تل را سمانه فريادونه
ستورو ووهل زما په غم مخونه
خو د يار غوړته مې غږ نه رسېده.

***

د سره اور لمبه زما په زړه شوه بله
شنه ډوډه مې دود تله لکه گوگل
سوزېدم په دغه اور لکه خله
د فراق چغه زما له خولې وتله
چې په سرو سترگو جانان رخصتېده.

***

په زړه سخت په هېڅ رنگ نه شو مهربانه
په دې خپله جفا هېڅ نه شو ستومانه
هې توبه شه له دې هسې مسلمانان
چې د غم پېټې واننه خلي له انسانان
ما ژړل ورتنه او دې روانېده.

***

كور مې وران مال مې تالا ژوند مې تبا شو
چې د عمر و فادار مې بې وفا شو
د گونگي ټپوس و زراته همما شو
هغه څه چې چا ويلې وورنستيا شو
دا چې يې يم د غم په نم ليمه لامده.

***

نه پوهېږم چې مړنه شوم څه بلایم
چې گیل لاره زه ژوندی په دنیا پلایم
د هغه ساعت له خوږه به څه وایم
پوښتې څه چې ولې هسې نیمه خوا یم
د غم غر زما په سر و نږېده

***

لا هوشوی د غمونو په دریاب یم
بې بڼیاد او بې بقا لکه حساب یم
د فراق د سرو لمبو په سر کباب یم
یم ژوندی کنه د مړو په حساب یم
دی هېر کړي مې د عمر خند بده.

***

پاس اسمان اولاندې ځمکه راته اور شوه
رایداره شاوخوا زما په شور شوه
چې مې چغه د بېلتون د زړه په کور شوه
د کور شپه مې له ناکامه نن په گور شوه
څومره سخت دی له ژوند ونه تېرېده.

***

دواړه سترگې مې لمدي بڼکاري په اوښکو
ځای پر ځای په کې تغمې بڼکاري د اوښکو
په گږېوان مې هم ولې بڼکاري د اوښکو
په ژبې مخ مې سلسلې بڼکاري د اوښکو
کمانی هم راسره سم وژرېده.

***

د هجران خپو او خیسټی یم ډوډېږم
لاس و هم پښې و هم کله خلاصېږم
وارو پېار مې خطا شوي دي پوهېږم
چې له دې بلا مې نه شته خلاصېده.

***

لېونی لکه مجنون گم ځم له غمه
یم لوېدی مینې ستا له جوش و جمه
په اور و سوزي زما نصیبه کمه

چي يوه شـبـه مـي جـوړه نـه شـو د مـه
په شـپه ورځ مـي شو په د نـتو گـرځـېـده.
***

چي رسـوا يـي راز زمـاد يـا رانـي کـرې
رادوڅـار يـي نـوي غـم د زمـانـي کـرې
رانـه بـل يـي گـران زمـاد پـيمانـي کـرې
زمـانـوم يـي سـرد هـري افسـانـي کـرې
رقيـب خـپـلـه پـه دې کـار و شـر مـېـده.
***

نا ارام چي د پارې په رنگ ته بنـورم
د فـراق دا اوږد مـزل پـه مـخکـي گـورم
ديـن دنـيـاد يـا د مـخ پـه بـهـا پـلـورم
بـي لـه مـينـي هـر چـي و اـيـي هـغـه اورم
پـه سـکـر و تـو مـي د نـاسـتـه پـاڅـېـده.
***

راتـه يـاد چـي هـغـه نـاز هـغـه مـکـېـز شـي
پـه هـغـه دم مـي بـر بـاد و اړه پـر هـېـز شـي
کـه يـي ورک رانـه د عشـق د سـت او يـز شـي
د غـرور بـب بـه مـي مـات اور بـز مـر بـز شـي
چـا تـه پـېـن مـه شـه پـه عشـق کـي مـا تـېـده.
***

لاس مـي څـه نـيـسـي طـيـبـه نـه رـغـېـږم
هـر قـدم د نـيـسـتـي خـوا تـه نـر دې کـېـږم
سـتا دارو مـي پـه کـار نـه دـي نـه جـوړ بـږم
زـه د خـپـل زړه پـه مـرض بانـدې پـو هـېـږم
چـي لـه دې رنځـه مـي نـه شـتـه رـغـېـده.
***

خدا يـه! کـور د غـما زور ان کـرې مـخ يـي تـور کـرې
د دوزخ لـه اور هـک يـي ورتـه گـور کـرې
پـري نـاز لـه لـه اسـمـانـه هـسـي اور کـرې
لـولـپـه يـي پـه دې اور کـي د زړه کـور کـرې
چـي زمـا پـر حـال هـېـڅ و نـه ر حـمـېـده.
***

د ځـوانـي د بـنـي گـلان مـي شـول خـز لـي

د پيـري خـزان پـري كـښـودې منگـولې
نـه بـورا ورتـه راځـي او نـه بـلـلـي
نـه پـري وایـي اوس خـوړې خـوړې بـدلـي
نـه پـري شـته دي د توتـيانو چـغـبـده.

***

ای د نیا دا مې ژوندون دا مې انجام دی
د ساقی په لاس کې تش د میو جام دی
داله کومې خوا په ماراځي الهام دی
دا چې خور دی د نازوانا کلام دی
چې د خیال په غوړ زمما ولگېده
سحرگه و د نرگس لېمه لامده
خاڅکي خاڅکي یې له سترگو خڅېده
ماوې څه دي بنگلی گلله ولې ژاړې
ده وې ژوندې مې دی یوه خوله خندېده.

۷/۷/۱۳۷۰ رادیو

د یونس د یوې معما حل

د دولسمې هجري سدي په لومړۍ نيمايي کې د پښتو ژبې يو شاعرو، محمد یونس نومېده، د پوان يې درلود، دده د پوان يوه خورا نفيسه او طلاکاره خطي نسخه د افغانستان د پایتخت (کابل) د پاچاهۍ ارگ په کتابتون کې خوندي وه، دا نسخه د فيض طلب خان اشغري^۱ په پرمایښت پېښوري خطاط زين الدين^۲ په ۱۱۷۲ هـ ق کال کښلی وه.^۳ د دغې نسخې له مخې څخه د یونس د پوان په ۱۳۵۲ ل (۱۹۷۷ ع) کال د پښتو ټولني له خوا د کابل په دولتي چاپخانه کې چاپ شوی دی، خطاط يې نصير هنر پښتون دی، سرريزه او حاشيه نساغلي څېړندوی (سرمحقق)

۱) د اشغرد سيمي لوی خان فيض طلب خان محمد زي (د تاريخ احمد شاهي محمود زي) د عبدالصمد خان (۱۱۷۴ هـ ق شهيد) درانی احمد شاه (۴۱۹ مخ) کې فيض تالاب خان چاپ سویدی، د سمون وړ املايي تېروتنه ده، فيض طلب خان د پلار تر مرگ (۱۱۷۴ هـ ق) وروسته، د لوی احمد شاه بابا (رح) (۱۱۲۰-۱۱۸۲ هـ ق) له خوا د اشغرد خان په توگه ومانه سو، د تيمورشاه سدوزي د پاچاهۍ (۱۱۸۲-۱۲۰۷ هـ ق) تر وروستيو کلو پورې د اشغرد خاني دده وه، په پښتانه شعرا (۱-۲۰۲ مخ) کې فيض طلب خان توپچي باشي ليکل شوی سهي خبره نه ده، فيض طلب خان توپچي باشي (د پښتني شاعري د دراني عايشې خوانيمرگ زوی د یونس د دغه ديوان تر امتنساخ شپږ ويشت کاله وروسته (په ۱۲۰۲ هـ ق) په کابل کې زېږېدلی دی.

۲) د دولسمې هجري سدي په دوهمه نيمايي کې زين الدين د پېښور له نامتو خطاطانو څخه و، د پېښور د پښتو اکاډمۍ په کتابتون کې د سکندر خان خټک د پوان او د ټونک د پښتنو نوابانو په کتابخانه (اوس د ډهلي په موزيم) کې د ملا علم اړيدي د پوان دده په خط خوندي دی.

۳) د یونس د ديوان دغه نفيسه خطي نسخه اوس د افغانستان په ملي ارشيف کې ساتله کېږي. (وگ. فهرست نسخ خطي پښتو ارشيف ملی افغانستان ۱۱۱ گڼه

۷۵ مخ)

عبداللہ خدمتگار بختانی پری لیکلی ده او دده په قول یې له خپله انده سره د متن ځینې تېروتنې هم سمې کړي او سهې کړې دي⁴ ښاغلی څېړندوی خدمتگار په سریزه کې دا هم لیکلي دي: ((په اصل کې) د علت د تورو هېڅ مراعات نه دی سوی ناسخ کله لیکلي دي کله نه، مورد لیک دغه برخه هم د چاپي نسخې لپاره سمه کړې ده.))⁵

د یونس دغه چاپي دېوان په دولسم مخ کې د شپاړسمې غزلې مقطع داسې چاپ شوی ده:

((چه سل شپږ پنځوس و دوه او یا دوه نام که
هغه یوه گڼه یونسه په ابجد ستا))

دا بیت یوه معما ده او له معموله سره سم هېڅ ناسخ حق نه لري چې په معما کې لاس ووهي او د خپل وخت له لیک دود سره یې سمه کړي، خو ما باور نه درلود چې دغه معما به د یونس په چاپي دېوان کې له لاس وهلو خوندي پاته سوې وي، ځکه مې نو د یونس د دېوان خطي نسخه وکتله، هلته چې دا بیت د شپاړسم مخ درېیم بیت دی، ما ولید، چې د چاپي نسخې ((دوه)) ((دوه)) کلمو پرځای په دغه خطي نسخه کې ((دو)) ((دو)) لیکلي دي، زما په خیال د بیت په لومړي نیم بیټي کې د دوهم ((دو)) تحریف د معما حل ته څه کړ کچ هم وربښ کړی دی.

د یونس په دېوان کې نورې معماوې هم شته، ددغو معماوو حل ته تر ټولو دمخه د ځمکنو میا محمدی صاحبزاده رحمة الله علیه (۱۲۲۰ هـ ق م) څیر سوی او د ځینو معماوو حل ته یې وخت موندلی دی، خو زموږ تر بحث لاندې معما په هغو معماوو کې ده، چې نوموړی میا محمدی صاحبزاده (رح) نه ده حل کړي او د یونس د چاپي دېوان حاشیه لیکونکی ښاغلی څېړندوی خدمتگار د دولسم مخ په پنځمه حاشیه کې ددغې معما د پرانیستلو په باب داسې کښلي دي:

((دا بیت هم د یونس په نامه معما ده⁶ او په دې توگه حلېږي: که یو سل و شپږ پنځوس له دو او یا سره یوځای کړو، نو دوه سوه اته ویشترې راوځي، که د ابجد کلمې توری (اب ج د) د ابجد په حساب وگڼو لس ترې جوړېږي، چې دا لس په پورتنی عدد واچوو دوه سوه اته دېرش کېږي، د یونس د کلمې توری (ی و ن س) د ابجد په حساب یو سل و شپږ ویشتر کېږي چې دوه ځلې یې وگڼو نو هماغه دوه سوه اته دېرش ترې جوړېږي، یعنې:

$$۱۵۲ + ۷۲ + ۱۰ = ۲۳۸ \text{ تقسیم } (۲) = ۱۲۲ = ((یونس))$$

زما خیال دادی، چې د ښاغلي څېړندوی خدمتگار د فکر نوکانو د یونس ددغې معما غوټه ښه نه ده سپنلې، دده په حل کې یوه کمزوري او یوه تېروتنه سته، کمزوري یې داده چې د تاریخي

⁴ و. گ. د یونس د دېوان سریزه دېرشم مخ.

⁵ و. گورئ د یونس د دېوان سریزه یو دېرشم مخ.

⁶ د یونس د نامه یوه بله معما تر دغې وړاندې (د چاپي دېوان په لسم مخ کې) تېره سوې ده.

مادې د عددونو (۷۲+۱۵۲) پر مجموعه (۲۲۸) باندې چې يې د ابجد کلمې ابجدي ارزښت يعنې لس زيات کړی دی، د هغه لپاره هېڅ قرينه نه شته او نه ده ښوولې ده، تېروتنه يې داده چې د دوه سوه اتو دېرشو نيمايي يو سل و شپږ ويشت نه کېږي، بلکې يو سل و نولس کېږي يا په بل عبارت د يونس د نامه ابجدي ارزښت، چې يو سل و شپږ ويشت کېږي که دوه چنده کړو، دوه سوه دوو پنځوس ځنې جوړېږي، مگر د تاريخي مادې لپاره د ښاغلي څېړندوی خدمتگار تکميلي عدد دوه سوه اته دېرش دی⁷ چې تر دوو سوو دوه پنځوسو څوارلس کمېږي او محتاج اليه عدنه پوره کوي. د يوه پېښوري ليکوال ښاغلي قلندر خان مومند هم دغې تېروتنې ته پام شوی او په يوه مقاله کې يې چې د يونس د دېوان شهادت يې عنوان دی ددغې معما د پورتنې حل تېروتنه داسې په گوته کړې ده:

((دا حساب په دې لحاظ بېخي غلط دی، چې د يونس د نامه⁸ عدد چې دوه ځلې و شمارلی شي نو دوه سوه دوو پنځوس ترې جوړېږي او چې د شعر دوه سوه اته دېرش په دوو و وپشلی شي نو يو سل و نولس کېږي))⁹ ددې تېروتنې د ښوولو په څنگ کې ښاغلی قلندر خان مومند د معما هغه حل هم وړاندې کوي، چې ده را ايستلی او په خپل خيال يې سهې گڼلی دی، په دغه باب د نوموړي ليکنه داسې ده:

((په دې شعر¹⁰ کې د يونس د اب (پلار) او جد (نيکه) د نومونو عدد ښېلی شوي دي¹¹ که د ترتيب په رعايت سل شپږ پنځوس د هغه د پلار نوم دی نو دوه اويا يې د نيکه نوم دی او که د شعر وزن له کبله ترتيب ساقط شوی وي، نو بيا دو اويا يې د پلار او سل شپږ پنځوس يې د نيکه نوم دی...))

د شعر مضمون کې ((دوه نام)) هم په دې دلالت کوي، چې يو سل و شپږ پنځوس او دوه اويا دوه نومونه دي، (اوس نو څېړنه په کار ده چې) دا يو سل شپږ پنځوس او دوه اويا د چا نومونه دي؟ هسې څو ددې عددونو ځينې ډېرې نامې جوړېدې شي څو هر کله چې د دېوان په حاشيه

⁷ د معما د حل په عمليو کې يو عمل تکميلي نومېږي، د تکميلي عمل يو راز دادی چې تاريخي ماده د څو کلمو يا څو عددونو له يوځای کولو څخه لاسته راشي.

⁸ په اصل کې: نوم

⁹ ددغه اقتباس په وروستۍ جمله کې چې د شعر کلمه راغلې ده، له هغه څخه د قلندر خان مراد د ښاغلي څېړندوی خدمتگار تکميلي عدد دی.

¹⁰ له شعره څخه د قلندر خان مراد زموږ تر بحث لاندې بيت او معما ده.

¹¹ ښاغلی قلندر خان د خپل فکر په چاره ابجد کلمه پر منځ دوه ځايه کړې ده له «اب» څخه يې د پلار او «جد» څخه يې د نيکه معنا اخيستې ده، اب او جد دواړې عربي کلمې دي چې د پلار ونيکه معناوې لري.

دمعمو حل د محمدی په دستخط شوی دی، نو په کار دي، چې ددې عدد اولنی تعلق ((محمدی)) سره فرض کړی شي او په دې لحاظ چې موږ حساب وکړو، نو محمدی جان ټیک یوسل و شپږ پنځوس راو وځي او دا هم حسن اتفاق دی، چې د احمد جیو اعداد دوه او یا دې له دې نومونو سره د جان او جیو لاحقې دا څرگندوي چې احمد جیو مشر او محمدی جان کشر دی، نو په دې حساب احمد جیو د یونس نیکه او محمدی جان د هغه د پلار نوم کېدی شي او که د دوه او یا نه مطلب یو سل و څلوېښت واخیستی شي نو سل شپږ پنځوس نه یوسف او سل و څلوېښت نه یسع راوتی شي¹² چې د یونس په شان د هغو نبیانو نومونه دي چې قران کریم کې یې ذکر راغلی دی))

زموږ تر بحث لاندې معما چې ښاغلي قلندر خان پر دوو برخو وېشلي او د یونس شاعر د پلار و نیکه نومونه یې ترې زېږولي دي، ماته د بیا غور وړ ښکاري، زه گومان کوم د ((نام)) په کلمه کې چې کومه توریه سته، هغې د ښاغلي قلندر خان فکر له لارې ایستلی او د ((نام)) غیر مقصودي مگر تږدې معنا ته یې متوجه کړی دی. وړاندې تر هغه چې ددغې معما په باب زما حل، د مقالې گرانو لوستونکو ته وړاندې کړم لازمه بولم د ((نام)) کلمې پر توریه او ابهام وغږېږم ځکه چې زما په حل کې ددغې توري لویه برخه شته:

نام کلمه د عربي ((اسم)) په معنا په خورا جزوي بدلون په ډېرو انډو اروپایي ژبو کې باب ده، حتی په جاپاني ژبه کې هم name د نامه معنا لري، زما په خیال په دغه تر بحث لاندې معما کې د نام کلمې دغه معنا غیر مقصوده معنا ده.

((نام)) (د میم په زور) په عربي ژبه کې د ((بیده سو)) معنا لري په عربو کې متل دی: نام عصام ساعة الرحیل. یعنې عصا د کوچ په وخت کې بیده شوه¹³ عربان خوب ته نوم وايي، د نوم بله معنا بیده کېدل دي چې ((غشی)) یې هم بولي، نائمه مرگ ته هم ویل کېږي¹⁴ عربان وايي نومت النار یعنې اور مړ شو، نومت الابل: اوبن مړ شو، نومت الريح: باد ودرېدی، (نومه) او (نوم)

¹² د پښتو په نومونو کې «یسع» ما تراوسه پورې نه دی اور بدللی، ښایي د پېښور په سیمو کې داسې نوم وي. (؟)

¹³ وگ. فوائد الاداب فی الامثال والاقوال السائرة عند العرب او مجمع الامثال (د ابوالفضل میداني تالیف).

¹⁴ په عربو کې متل دی: النوم اخ الموت (وگ. خزينة الامثال) په دغه متل کې نوم (خوب) مشبه او فوت (مرگ) مشبه دی.

د گمنام او بې اعتباره سړي معنا لري، نام الثوب: جامه زړه شوه، نامت السوق: د پلاني شي بازار ولويدی ارزانه شو، څوک يې نه رانيسي د نوم کلمې دغه وروستي معنا گانې مجازي دي¹⁵.

زما په خيال په دغه تریبوت لاندې معما کې د نام کلمې د عربي معنا مجازي اړخ مقصوده ده خو دا معنا يې دومره لري پرته ده چې د ډېرو ادبي څېړونکو له سترگو يې ځان نهم کړی دی او يې له ډېره تتبعه چاته اسانه په لاس نه ورځي.

د یونس ددغې معما حل زما په خيال داسې دی: تاريخي ماده يوازې په لومړي نيم بيتي کې ده، دوهم نيم بيتی په تاريخي ماده هېڅ اړه نه لري.

د لومړي نيم بيتي سل شپږ پنځوس او دواو يا چې سره يوځای کړو دوه سوه اته ويشت لاسته راځي، (د مرگ، گمنامی، بې اعتباری، نام قرينه ده، چې په عربي کې مجازا ارزاني، کوته کېدلو (کساد) معناوي لري او دلته د نفی، ايسته کولو، له منځه وړلو او له اعتباره لوبدلو حکم کوي مور به ددغه حکم (دونا م که) په اغېزه د ((دو کلمې یونس ابجدي ارزښت چې لس دی، له دوو سوو اتو ويشتو څخه ويا سو دوه سوه اتلس به پاتې شي¹⁶ او د محمد ابجدي ارزښت چې لس دی، لاس ته راسي، د معما د حل صورت به په اعدادو داسې وي:

$$۱۵۲ + ۷۲ = ۲۲۸ - (دو = ۱۰) = (۲۱۸ = محمد يونس). په پای کې ددغې معما د حل په باب، د پښتو ادب د بناغلو څېړونکو نظرونو لار څارم، په درناوي.$$

---

(15) وگ مخترا الصحاح، صرائح، منتهی الارب فی لغات العرب، المنجد، لاروس المعجم ۱۳۲ مخ القاموس العصری ۷۴۴ مخ او نور...

(16) دغې عمليې ته تخرجه ويله کېږي، د یونس د نامه په دوو نورو معماوو کې هم د تخرجې له عمليې څخه کار اخیستل شوی دی. (وگ. د یونس د چاپي ډېوان ۱۰- ۱۸۸ مخونه.

ليکوال: اسمعيل يون

سمسور پاڼه

محمد هوتک او محمد يو شاعر دی که بېل کسان

دی؟

سرمحقق زلمی هېوادمل د لیننگراد د ختیځ پوهنې د انستیتیوت په خطي کتابونو کې د فواید شریعت د یوې خطي نسخې په پای کې د ((محمد)) په نامه د یوه شاعر یوه غزله موندلې ده.^۱ ده دا غزله ((د پښتو ادبي تاریخ خطي منابع)) په رساله کې رانقل کړې او ویلې یې دي، چې ښایي دغه ((محمد)) د ((پتې خزانې)) مولف ((محمد هوتک)) وي چې دغه یوه غزله یې په دې نسخه کې نقل او خوندي شوې ده. هېوادمل دغه غزله له هغې غزلې سره پرتله کړې ده، چې محمد هوتک د پتې خزانې په پای کې د خپل شعر د نمونې په توګه راوړې ده او دې نتیجې ته رسېدلی دی، چې د فواید شریعت د قلمي نسخې غزله چې دده د کتاب ((د پنځمې برخې یوولسمه نمره غزله ده، له محمد هوتک څخه پرته د بل شاعر نه شي کېدی.))^۲ خو سره له دې هم، ښاغلی هېوادمل چې یو دقیق او ځیرک سرمحقق دی، غواړي چې دغه مساله نوره هم وسپړله شي چې مبادا ده په خپل دغه قضاوت کې اشتباه کړې وي. نوله مانه یې هم وغوښتل چې خپله رایه په دې باب کې څرګنده کړم، چې که دی په خپل قضاوت کې تېروتنلی وي خپله سهوه اصلاح کړي. ما د سرمحقق هېوادمل دا غوښتنه ومنله او دا دی هڅه کوم چې که وکولای شم د پرتلیزې سبک پوهنې د اصولو په رڼا کې دغه مساله وڅېرم.

سوال:

ایا هغه غزله چې هېوادمل په لیننگراد کې د فواید شریعت په خطي نسخه کې موندلې ده د پتې خزانې د مولف محمد هوتک ده که د کوم بل محمد چې لاتراوسه پېژندلی شوی نه دی؟ دې سوال ته د یو تقریبي سم ځواب د موندلو لپاره لومړی د هغه میتود چوکاټونه راوړم چې دلته یې تطبیقول غواړم. د ځینو پوهانو په عقیده، د سبک پوهنې ساحه پر ښوونو باندې په دې ډول وېشله کېږي:

(۱) زلمی هېوادمل، د پښتو ادبي تاریخ خطي منابع، د افغانستان د علومو اکاډمي، د ژبو او ادبیاتو مرکز، پښتو ټولنه، ۱۳۲۲، ۱۴۹-۱۲۴ مخونه.

(۲) زلمی هېوادمل، د پښتو ادبي تاریخ خطي منابع، د افغانستان د علومو اکاډمي، د ژبو او ادبیاتو مرکز، پښتو ټولنه، ۱۳۲۲ل کال، ۱۴۹-۱۲۴ مخونه.

- ۱- سیمه بیژ واحد سبک
  - ۲- ملي سبک
  - ۳- په یوه دوره کې د یو ملت د سبک شریکې ځانگړتیاوې
  - ۴- د یو دریځ، مکتب یا نهضت سبک
  - ۵- د یو لیکوال فردي سبک
  - ۶- د یو لیکوال فردي سبک د لیکوالۍ په یوه خاصه دوره کې.
  - ۷- د یو اثر سبک
  - ۸- د یو اثر د یوې برخې سبک
  - ۹- د یو عصر سبک چې پر ټولو یادشو هنري پوړیو باندې اغېزه کوي.
- ددغه دوو غزلونو په برخه کې د دوو فرضیو د اقامې امکان شته:
- لومړۍ فرضیه: دا دوی غزلې به د دوو تنو وي.
- دویمه فرضیه: دا دوی غزلې به د یوه شاعروي
- د دواړو فرضیو د ازموینو لپاره له عین میتود نه کار اخیستلای شو. زموږ لومړۍ هڅه به دا وي چې په پاسنیو نه گونو ساحو کې هغه چوکاټ پیدا کړو، چې دغه دوی غزلې د قرینې، منطق او کمیت له مخې په کې واچولای شو. پاتې دې نه وي، چې د یوې علمي فرضیې د سموالي او نا سموالي د ثابتولو لپاره د data کمیت ډېر اهمیت لري.
- یعنې هر څومره چې data زیات وي، همغومره د څېړنې نتیجه ډاډمنه وي خو له بده مرغه data ډېر کم دی، یعنې صرف له دوو لنډو غزلونو څخه د سبکي عناصرو او ددغو عناصرو د جوړښت د کلیت پشاننیا او بېلوالی په یقیني توگه نه شو معلومولای.
- خو موږ به خپله هڅه ونه سپموو.
- اوس خپله data رانقلوو: د محمد هوتک غزل:

ساقی، پاڅه، د سرو ملو ډک یو جام را
ستا لسه غمه نارا ارامه یوم، ارام را
بې لسه میوو د سهار تننډارې څه کړم؟
پسرلی شوو، د خوښۍ بڼه پیغام را
دنیایا پاته ده، بنیادي مویو گوږې ده
یو گوږې مې خوښ کسه، مې کړې انعام را
د بېلتون په تاریکو کې مې زړه شین شو
رنیالمر د جام د میوو په ظلام را
ناکامیو د دنیا مې کام را تاریخ کا
چې مې خوږ کا کام، ترخه و مانا کام را

سمسور پاڼه

لیکوال: اسمعیل یون

نه نشاط شته، نه مستي سته، نه رندي سته
چي سم رند هغه اوبه على الدوام را
په اوبو مې سوږزگي لږ څه را تود که
محمد تده د اورډک يو هسې جام را.

د محمد غزل:

نه کړې په هېچا باندي صرفه هجرانه، ته
يار دي له ما بېل کړې ما په دوه سترگو کاته
دا ترابه مانه ول چې به يار له ما جدا کا
ځکه مې په ځيرد يار و مخ و ته کاته
مه وايه خندان گل دي بېل کړې له بوستانه
ولاړه په ارمان بلبل له گلوالواته
تور بانه دي غشي ناو کي کړه ما په وژني
ولې صرفه نه کړې، ترزگي مې وخاته
نجونه زلمې واره تور و خاورو لره درومي
تور اوبل و څني و لحد ته پر پواته
ولاړه د... کړه ولاړه نه سته تنېږي
يار يې څني بېل کړې محمد يې وناته

اوس، راشئ وگورو چې خپله data په کومو چوکاتونو کې ازمويلاى شو:

۱- سيمه ييز واحد سبک: زمونږ data په دې چوکات کې څېړل کېدى شي.

۲- ملي سبک: په دې چوکات کې څېړل کېدى نه شي.

۳- په يوه دوره کې د يو ملت د سبک شريک خصوصيتونه: په دې چوکات کې هم څېړل کېدى

نه شي.

۴- د يو دريځ، مکتب، يا نهضت سبک: په دې چوکات کې هم نه شي څېړل کېدى.

۵- د يو ليکوال فردي سبک: په دې چوکات کې څېړل کېدى شي.

۶- د يو ليکوال فردي سبک د ليکوالۍ په يوه خاصه دوره کې: په دې چوکات کې نه شي څېړل

کېدى.

۷- د يو اثر سبک: په دې چوکات کې هره غزله لومړى جلا څېړل کېدلای او بيا دواړه سره پرتله

کېدى شي.

۸- د يو اثر د يوې برخې سبک: په دې چوکات کې نه شي څېړل کېدى.

سمسور پاڼه

ليکوال: اسمعيل يون

۹- د یو عصر سبک چې پر ټولو یاد شوو هنري مرحلو باندې اغېزه کوي. په دې چوکاټ کې هم خپل کېدی نه شي.

لومړی:

د سیمه ییز واحد سبک په چوکاټ کې.

د واړه غزلې د ژبنیز جوړښت له مخې په لهجوي لحاظ په دې لاندینيو پوريو کې تحلیل او پرتله کوو:

۱- فونو لوژیک جوړښت.

۲- لگزییک جوړښت

۳- مورفولوژیک جوړښت

۴- سنیتا کتیک جوړښت

مورپوهېرو، چې د محمد هوتک لهجه د کندهار داده، چې په خپله د پټې خزاني د نثر متن بې ثابتي.

الف- فونولوژیکه پرتله:

د پښتو په گرافيمي سیستم کې ددې ژبې ټولې فونتيکي ځانگړتياوې نه شي منعکسېدی. په غزله کې، سره له دې هم، د پټې خزاني د قلمي نسخې د لیک دود له مخې یوازې یوه کندهاری ځانگړنه موندلای شو:

((پسرل سو، زړه شین سو، نه نشاط سته، نه مستي سته، نه رندی سته، چې سم رند.))

د کندهار په لهجه کې د ((سول)) د مادي ټول مشتقات په (س) ویل کېږي او دغه فونیم په همدې کلمه کې د نورو لهجو له (ش) سره تقابل لري:

کندهار	نورې لهجې
سوم	شوم
سوو	شوو
سوی	شوی
سواست	شوی
سو	شو
سول	شول

خو د محمد په غزله کې د کندهار د لهجې د فونیمیک جوړښت بېلگې نه شته.

ب- لگزییکه پرتله:

د محمد هوتک په غزله کې د کندهار د لهجې خاص لگزییکي عناصر نه لیدل کېږي. خو د محمد د غزلې د دویم بیت په لومړۍ مصرع کې د ((ترا)) کلمه او د ((مانه ول)) جمله چې د نورو

سمسور پاڼه

لیکوال: اسمعیل یون

لهجو له ((مانه ويل)) سره تقابل لري، د كندهار د لهجې څرگندې لگزيكې بېلگې دي. همدغسې د محمد د غزلي په مقطع كې چې وايي:

يار بې ځني بېل كړئ محمد بې وناته

د كندهار د لهجې دوي نورې بېلگې شته دي: ((كړئ)) او ((ناته)).

په كندهار كې د ((كړئ-كي)) شكل (چې مورفولوژيک خصلت هم دی) د واحد غايب د صيغې لپاره د نورو لهجو له ((كړ-كه)) سره تقابل لري او ((ناته)) د ((نتل)) له مادې څخه ما په خپله په نورو لهجو كې نه دی اورېدلی او زما له پوهې سره سم دغه شكل هم د كندهار د لهجې ممیزه گڼل کېدی شي.

ج- مورفولوژيک پرتله:

د محمد هوتک په غزله كې د ((كا)) او ((را)) شكلونه د ((كړ)) او ((راکړه-راکه)) په ځای؛ ((پاته ده)) د ((پاتې ده))؛ ((دبېلتون په تاريخو كې)) د ((بېلتانه په تاريخو كې)) په ځای ((کاته، الواته، وخته، پرېواته، وناته)) د ((کوت، الوت، وخت، پرېوت، وکوت (چې مانه دی اورېدلی) په ځای او ((وما ناکام را)) د ((ما ناکام ته راکه)) په ځای ټول د كندهار د لهجې مورفولوژيک ممیزات څرگندوي. په دې غزله كې ((كا)) او ((كړ)) دواړه راغلې دي. په همدې توگه ((نجونې زلمي واره)) بايد د نورو لهجو په شان ((نجونې زلمي واره)) وي.

نو د مورفولوژيک جوړښت له مخې د محمد شعر د كندهار د لهجې خورا زيات ممیزات لري. د - سنتاكتيک پرتله

د محمد هوتک په غزله كې ((يو گړی دی)) د ((يوه گړی ده)) په ځای؛ او بله پلا ((يو گړی)) د ((يوه گړی)) په ځای؛ ((رنا لمر)) د ((رون لمر)) په ځای، ((ناکاميو د دنیا)) د ((دنيا د ناکاميو)) په ځای (چې په پټه خزانه كې ډېر زيات راغلی دی) کارونې د كندهار د لهجې او د محمد هوتک د سبک له ممیزاتو څخه دي.

د محمد په غزله كې ((په دوه سترگو)) د ((په دوو سترگو)) په ځای؛ ((د يار و منځ ته)) د ((د يار منځ ته)) په ځای ((يار له ما جدا كا)) د ((يار له مانه څخه شكه)) په ځای او ((ولحد ته)) د ((لحد ته)) په ځای کارونې د كندهار د لهجې د عباراتو د جوړونې ممیزې دي.

له دې پرتلې څخه دا نتیجه لاس ته راځي چې: د محمد په غزله كې د كندهار د لهجې فونولوژيک عنصر نه شته، مگر د لگزيك، مورفولوژيک او سنتاكتيک جوړښتونو او عناصرو له مخې د سيمه ييز واحد سبک دومره كافي ځانگړنې لري چې په پوره يقين سره ووايو: محمد د محمد هوتک په شان كندهاری لهجه لرله او نو ځكه كندهاری دی.

دويم: د فردي سبک په چوكاټ كې

الف- شكلي جوړښت: په متعارفه معنا دواړه ټوټې غزلي دي. د محمد هوتک غزله ((۷)) بيته او د محمد دا ((۶)) لري او وزن له مخې د عبدالحميد مومند د هغې غزلي غبرگون دی چې داسې شروع کېږي:

سمسور پاڼه

ليکوال: اسمعيل يون

الهي د محبت سوزو گذارا

په دې اورکې د سهې سمندر سازا

چې د فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن عروضي وزن لري. خو د محمد غزله بېل وزن او بېله قافيه لري او د مفتعن مفتعن مفتعن فع په عروضي وزن که ده.

د محمد هوتک د غزلې د مطلع لومړۍ مصرع او د مقطع وروستۍ مصرع د ((جام)) شايگانه قافيه او د محمد د غزلې مطلع او دويم بيت د ((کاته)) شايگانه قافيه لري. د محمد هوتک د غزلې د دويم بيت دويمه مصرع، يعنې ((پسرلی سو د خوښۍ ښه پيغام را)) د وزن سکتته گي لري او بايد داسې ولوستله شي: پسرلی سو د خوښيه ښه پيغام را)). د محمد د غزلې د پنځم بيت دويمه مصرع، يعنې:

((تور اوربل و څښې و لحد ته پرېواته)) گرامري نيمگړتياوې لري: لومړۍ دا چې ((تور اوربل و څښې)) بايد ((تور اوربل او څښې)) ولوستل شي او دويم دا ((پرېواته)) فعل دوه فاعله: ((تور اوربل او څښې)) لري، خو فعل مفرد دی او د عدد له نظره د جملې ددې دوو توکونو ترمنځ مطابقت نه شته. د گرامري جوړښت په لحاظ بايد دغه مصرع په دې ډول وي: ((تور اوربل او څښې و لحد ته پرېوتل)).

نو د شکلي جوړښت په لحاظ دواړه شعرونه نيمگړتياوې لري، په تېره بيا په دواړو غزلو کې د شايگانه څخه د ځان ژغورلو پروا نه ده ساتل شوې.

ب- محتوايي جوړښت: دواړه غزلې لريک خصلت لري؛ خو د دواړو اصلي تيمونه سره توپير لري. د محمد هوتک په شعر کې، شاعر ساقی ته خطاب کوي او شراب ترې غواړي او ډېر شراب غواړي او مدام يې غواړي او شراب ځکه غواړي چې شاعر د ساقی له غمه غمجن دی، نو په پسرلي کې هم له ښادۍ نه برخه نه لري. د بېلتانه په تاريخو کې يې زړه شين دی. په دنيا کې ناکامه دی، نشاط، مستي او رندي نه لري او دنيا هم بې بقا ده. په شعر کې د عرفاني روحيې سوز او صميميت منعکس شوی دی. د غم او ښادۍ د تضاد موضوع د شعر محتوا ته فلسفي رنگ او د دنيا بې بقاتوب ورته ديني، عرفاني پرداز ورکوي، دغه ټوټه که څه هم غزله ده او په غزلو کې عرفاً د موضوع وحدت، چې شراب غوښتل او ددغې غوښتنې دلايل دي، په ډېره ښه وجه ساتل شوي دي او شعر ته يې منطقي-عاطفي قوت ورکړی دی.

خو محمد په خپل شعر کې ((هجران)) ته خطاب کوي او سر تړپاڼه دغې موضوع ته انکشاف ورکوي. دغه ټوټه په حقيقت کې ((مرثيه)) ده، ځکه د شاعر محبوبا داسې تللي ده، چې بيا نه راستنېږي: تور اوربل او څښې يې په لحد کې پرېوتې دي. په دغه شعر کې ((هجران)) د ((مرگ)) سمبول دی. شاعر هم د خپلې محبوبې په مرگ کې غمجن دی او هم په خپله خپل ځان ته تسل ورکوي. په دې شعر کې هم عرفاني روحيه منعکسه ده او دا چې وايي نجونې او زلمي واره تورو خاورو لره درومي د خپل ځان د تسل لپاره منطقي استدلال کوي او د محمد هوتک په شان خپل شعر ته منطقي-عاطفي قوت ورکوي. په دې شعر کې هم د موضوع وحدت او تماميت ساتل شوی

سمسور پاڼه

ليکوال: اسمعيل يون

دی. نو دواړه شعرونه په سبکي لحاظ عمومي پشانتیاوې لري او دا فرضیه قوی کوي، چې دواړه شعرونه به د یوه سړي وي.

درېیم هنري جوړښت:

په دې برخه کې باید د دغو دواړو غزلو د خیال صورتونو (یعنې ایماژونو) چې تشبیهاتو، استعاراتو، کنایاتو، اساطیرو سمبولونو او تشخیصاتو (یعنې د بېخایه شیانو ذیروح انگارلو) شرحه او پرته وشي.

د محمد هوتک په شعر کې طباق، تجنیس او استعارې، مگر ډېر لږ اغلي دي، یعنې ایماژونه په کې کم دي، خو د شعر ژبه، وزن، د الفاظو انتخاب او رواني په دې حد کې دي، چې دغه ټوټه ماته سهل محتغ غوندي برېښي او په نسبي صورت یو ښه مکمل شعر دی.

خو د محمد غزل ایماژونه ډېر لري. سمبول لري، تشخیص لري، د اشعات صفت په کې شته او په عمومي توګه د محمد هوتک تر شعر هنري بدالیتوب لري، مگر د محمد هوتک د شعر په شان رواني نه لري. زه د اختصار د رعایت په خاطر له تفصیل نه تېرېږم.

نتیجه:

۱- محمد هوتک او محمد د یوه سیمه ییز سبک پیروان، یعنې دواړه د خپلو شعرونو د فونولوژیک، مورفولوژیک، سنیتا کتیک او لګزیک جوړښتونو په لحاظ بېخي مشارکت لري. نو دواړه د یوې سمیې، یعنې د کندهار دي.

۲- دواړه د غزلو په ویلو کې پوره مهارت لري او دواړو د شعر په ډول کې د موضوع تمامیت او کلیت ساتلی دی.

۳- دواړه په خپلو شعرونو کې په قافیو کې ((شایگان)) لري، یعنې په دې برخه کې یې پروا دي.

۴- د دواړو د غزلو په محتوا کې په فکري، عاطفي لحاظ یو ډول طرز لیدل کېږي. دغه مشترک وجوهات دې فرضیې ته قوت ورکوي، چې ګوندي دغه دواړه غزلې د یوه شاعر وي. یعنې دواړه د محمد هوتک د قریحې محصولات دي.

ددې فرضیې قوت عجالتاً په سلو کې اتیاو ته رسېږي، شل په سلو کې نور هغه وخت اثباتېدی یا زموږ دغه فرضیه بالکل نفې کېدی شي، چې د محمد هوتک او د محمد نور منظوم یا منثور آثار هم پیدا شي او زموږ د کمیت د څېړنې لپاره دومره کافي شي، چې د غوڅ قضاوت علمي امکان میسر شي.

د مامورینو کارته

کابل

سخنی چند پیرامون ماخذ شناسی پټه خزانه

پټه خزانه تذکره الشعراي قدیم زبان پښتو است، که نمونه های کلام پنجاه و یک شاعر زبان پښتو با احوال مختصر آنها درین تذکره یافت میشود.

تذکره الشعراي پټه خزانه بین سالهای ۱۱۴۹-۱۱۴۲ هـ ق به امر پادشاه فرهنگدوست و شاعر دودمان هوتکی شاه حسین هوتک در کندهار تالیف شده است.

مؤلف این گنجینه پربهایی ادبیات پښتو محمد هوتک نام دارد، که منشی ادبی، دربار بود (۱) درباره محمد هوتک بایست یاد اور شد که وی پس از سقوط قصر نارنج از کندهار به مناطق هوتک نشین رو آورده، و در دامنه های کوه مشهور (سورغر) در منطقه سیوری از توابع کلات مسکن گزیده است. کاریزی و دیهی را اباد ساخته است، که ازین ده هنور هم بنام (مموکلی) موجود بوده، و کاریزده نیز بنام مموکاریز مورد استفاده باشنده گان آن دیار است.

مطالعه و ارزیابی دقیق و بیطرفانه پټه خزانه از نظر میتود های معاصر و پیشرفته، سبک شناسی ادبیات شناسی نشان میدهد که این اثر کتابیست طبیعی، و بنا بر ضرورت فرهنگی آن روز کار تالیف شده است. پټه خزانه را بمعیار های امروزی سبک شناسی و ادبیات شناختی پوهاند داکتر محمد رحیم برسی نموده و نتایج بررسی های استاد الهام حاکی از اصالت متن پټه خزانه از نظر سبک شناسی تواند بود، پژوهش نموده استاد الهام مارا باورمند مسیازد، که متن پټه خزانه از لحاظ سبک شناسی به هر گونه پرسشهایی نقادان جواب داده میتواند در پهلوی میتود های نوین سبک شناسی میتوان پټه خزانه را به شیوه های عنعنوی پژوهشهای شرقی نیز مورد ارزشیابی قرار داد.

مطالعه عمیق و بغیر ضانه این اثر و زین اشکار میسازد، که مؤلف دانشمند آن از عنعنه های تذکره نگاری مشرق زمین باخبر بود، و ازین سنت ها سود وافر برده است. نشانه های تعقیب همه عنعنه های شیوه های تذکره نگاری مشرق زمین در پټه خزانه کاریست سود مند و قابل ارج، اما من درین مختصر تنها بر شیوه کار برد او استفاده از ماخذ درین کتاب سخن خواهم گفت. نشان دادن راویان و ماخذ یک روشن پسندیده در سبک تذکره نگاری است که شماری از دست اندر کاران این رشته کتاب نویسی از دیرینه زمانی به تعقیب آن پرداخته اند.

محمد هوتک صاحب پټه خزانه نیز ازین رسم پیروی کرده، مطالب تذکره اش را با استناد ماخذ تحریری ضبط نموده و هم به پیروی از پیشینیان بخشی از مطالب را با استناد گفته های راویان شینده و درج کتاب کرده است.

در ماخذ تحریری پتیه خزانه شماری از کتب یاد شده در کتاب اکنون موجود است. و بدسترس پژوهشگران قرار دارد.

اما برخی از این کتب تا هنوز کشف نه شده و یا هم دور از امکان نیست که محوه گردیده باشند، زمانی مغرضین چنین میگفتند که چرا بخشی از ماخذ پتیه خزانه بدسترس نیست، در پاسخ با اعتراض های چنین اشخاص استاد بزرگوار پوهاند عبدالجی با استناد کتب معتبر تذکره اشکار ساخت که تذکره پتیه خزانه یگانه تذکره بی نیست که برخی از ماخذ آن بدسترس ما قرار ندارد، بلکه ده ها کتاب تذکره را میتوان سراغ کرد که شماری از ماخذ موجود نیست و یا اینکه تا هنوز کشف نه شده است. شا دروان استاد حبیبی در مقدمه طبع سوم پتیه خزانه و نگارنده در اثر (د محمد هوتک ژوند او مزار) چنین کتب را نشان داده ایم. و در اینجا به تکرار آن ضرورتی حس نمیکنم. نکته دیگری را که بایست در اینجا افزود اینست که در آثار مربوطه به فرهنگ پبنتو زبانان نیز میتوان اثری را در یافت که آثار یاد شده در آن وهم شماری از ماخذ آن تا هنوز کشف نگردیده. بگو نه مثال:

علی محمد مخلص شینواری در حالنامه بایزید روشن از کتبی چون مقصود الطالبین خلفیه مودود، ترین، مرآة المحققین ارزانی روشانی، همراه العارفین (نام کتاب در نسخه دستنویس و گسستن شده حالنامه در جای دیگر سراج العارفین درج است) ابابکر قندهاری و دیوان خواجه محمد اقتباساتی نموده (۵) اما کتب یاد شده تا هنوز بدسترس نیست و دانشمند گرامی قلندر مومند نیز این کتب را از آثار مفقود قلمداد نمود اند (۶) نسخه دستنویس حالنامه نیز چون پتیه خزانه واحد است. همه پژوهشگران به شمول دانشمند قلندر مومند از وجود چنین کتب مفقود انکار نمیکنند و قول علی محمد مخلص را در زمینه معتبر میبندارد و بان اعتماد می نمایند درین او آخر کتابی را در یافت نمودم. که در سال ۱۹۸۸ع در پشاور اقبال چاپ یافته است. و من دو سال بعد از چاپ آن، کتاب را مطالعه کردم. مولف آن شخصی دانشمندی و از فرهنگیان نامور پبنتونخواست. درین کتاب قطور ۳۷۳ صفحه بی پیرامون تذکره الشعرا با ارزش و پربهای ادبیات پبنتو پتیه خزانه سخنها گفته شده، ناسزایی را به ادرس بعضی از رجل علم و فرهنگ ما حواله نموده اند.

پس از خوانش این کتاب در یافتم که سخنی و گپی درین کتاب نیامده که انرا مستدل، علمی و موافق به موازین امروزی دانش ادبیات شناسی رد نتوان کرد. در برابر هر سوال نقاد دانشمند میتوان ده ها سند پیش کرد، و در جواب آن کتابها نوشت. اما درد و افسوس که مولف دانشمند همان کتاب و قتش را بی جا صرف بحث ب مسایلی نموده است، که در پژوهشهای ادبیات شناسی نمیتوان بان ارزشی قابل شد. او یک پرابلمی دیگری را در ادبیات شناسی زبان پبنتو ایجاد نمود، و چندان از پژوهشگران را مصروف حل رفع پرابلم ایجاد شده خود کرده است.

ای کاش استاد موصوف عوض این اثر کم ارزش به تالیف تاریخ جامع ادبیات پنبستو می پردازد، که یکی از ضروریات مبرم فرهنگی ماست و پنبستوزبانان در افغانستان، پنبستونخوا، بلوچستان، پاکستان، هندوستان و همینگونه حلقات استشراق بان سخت نیاز دارند.

به هر صورت استاد موصوف کاری را انجام داده و نشر کرده، من نیز غرض رفع چنین اشتباهات خود را مکلف میدانم که بیاسخ بپردازم و کتابی را در جواب کتابش تالیف نمایم، این کار را من به استعانت ایزد متعال شروع کرده ایم. ولی در این مقاله به ارتباط بحث بر ماخذ پتیه خزانه در کتاب یاد شده میپردازم و بحث کوتا و اجمالی ایرا به پیش میبرم.

در صفحات ۱۷۵-۲۱۴ کتاب بحثی بر ماخذ پتیه خزانه صورت گرفته و من فرو گذاشت های این بحث را حسب ذیل بر می شماریم:

۱- نویسنده دانشمند در آغاز این سخنهای این بحث دچار اشتباهات پرنسیپی گردیده است. زیرا ایشان اثر تالیف شده، در آخرین دهه نیمه اول قرن دوازدهم هجری را با معیارهای امروزی تالیف یکسان ارزیابی نموده اند. و نقدی را که یک نقاد با بیست بر اثر یک پژوهشگر ادبی امروزی انجام دهد وی چنین معیارها و موازین را در یک اثر تالیف شده در قرن دوازدهم جستجو نموده است.

به گونه مثال ایشان گفته اند محمد هوتک در نقل فلان مطلب از فلان راوی در کتابش نشان نه داده است که سخنان راوی در کجا ختم شده است؟

بایست خدمت استاد بزرگوار عرض کرد که در گذشته ها چنین رسمی وجود نداشت و نشان دادن شروع و ختم نقل قول ها از شیوه های امروزی پژوهش است، اگر محمد هوتک خلاف رسم اسلاف چنین کار را می نمود و به نشان دادن (تم کلامه) و یا علامات دیگر آغاز و انجام نقل قولهای راویان و یا ماخذ تحریری را نشان میداد، مهمترین اعتراض دانشمند محترم کتاب نویس شاید همین میبود، که نشان دادن و تفکیک بیانات و مطالب در تحقیق روشن تازه و نواست و در قرن دوازدهم کجا مروج بود؟

در باره بایست اضافه کرد که در تذکره های کهن پارسی تذکره نگاران به کثرت از قول راوی و یا ماخذ تحریری نقل قول کرده اند، بدون اینکه بگویند قول فلان کتاب درینجا ختم شد به گونه مثال:

در کهنترین تذکره تا حال مکشوف ادبیات پارسی لباب الالباب محمد عوفی در شرح حال شرف الدین حسام در بخشی از بحث چنین آمده: ((از بزرگی شنیدم که در آن وقت که به سفر قبله رفته بود، چون به ری رسید، چنین اتفاق افتاده بود که خاقانی در ری بود، حسام الدین بزیارت او رغبت کرد، و به نزدیک او شد و عمر نوقانی...)) (۷) این بحث چنین ادامه مییابد و محمد عوفی هیچ جا نشان نمیدهد که شنیده گی ام از بزرگی تا اینجا و اینجا است.

با ارتباط همین نقل قول تذکره الشعرا لباب الالباب بایست تذکر داد، که نقل از راویان و شنیده گی تذکر نگاران در بسی موارد و درج کتب تذکره شده اند. و تذکره نگاران اکثر راویان

خود را نیز نشان نداده اند، محمد هوتک در پتیه خزانه چنین رسمی را پیروی کرده است، شماری از روایان خود را نام گرفته است، در بعضی جاها برسم پیشینیان از ذکر نام راوی یا کسی که قولی شنیده است، صرف نظر نموده، و ما نمیتوان محمد هوتک را گناهنکار ثابت ساخت که چرا در بعضی موارد اسم راوی را نیاورده است.

۲- کتاب نویس فاضل گفته است که محمد هوتک در نوشتن شرح حال برخی از شعراء ما خدش را نشان داده ولی نه گفته که شعر همان شاعر را از کدام منبع اخذ کرده، با خوانش چنین مطلب خنده آور بایست سکوت اختیار کرد، ولی من خدمت استاد عرض میکنم که اگر شخصی با کتب قدیم و روش تحقیق در چنین کتابها آشنایی داشته باشد، هرگز چنین سوالی را مطرح نمیسازد.

زیرا پژوهشگران ابتدایی نیز می فهمند که تذکره نگاران قدیم اگر در یک مورد ماخذ را نشان داده باشد معنی آن اینست که گویا تمام مطالب در مورد همین شخص یا موضوع را از همان کتاب گرفته است. محمد هوتک تذکره نگار بصیری بود، وی اگر شرح حال یک شخص را از یک منبع و کلامش را از منبع دیگر گرفته در هر دو موارد ماخذش را نشان داده، چون در بخش احوال سلطان بهلول لودهی (رح) احوال این مرد سیاست و فرهنگ را از مخزن افغانی نعمت الله هروی و رباعی ناب ویرا از بیاض محمد رسول کلاتوال اخذ کرده (۸)، اگر شخصی پتیه خزانه را بیطرفانه مورد ارزشیابی قرار دهد و دقیق آنرا مطالعه فرماید چنین سوالی در ذهنش خطور نخواهد کرد.

۳- دانشمند گرامی در همین بحث کتاب خود نوشته است که سنوات تولد و وفات شماری از سخنوران درج تذکره نسبت من بار دیگر به نهایت احترام خدمت آن بزرگوار عرض میکنم، اگر ما میان تذکره های قدیم مشرق زمین را ورق بزنیم سنوات تولد و وفات اکثر شعرا در آن یافت نمیشود. اکنون که من این مقاله را مینویسم بیش از ده دوازده تذکره بدسترسم قرار دارد. از مطالعه همه آن برمی آید که در ضبط سنوات تولد و مرگ شعراء تذکر نگاران بیشتر پایند نیستند و سنوات تولد و مرگ اکثر شعرا درج این تذکره ها نیست. برسیبیل مثال در لباب الباب عوفی شرح حال شعراء چنین رسمی را تعقیب نه کرده، بلکه زمان زنده گی برخی از شعرا باساز زمانه های خسروان و امران محلی درج نموده است.

تذکره سرور تالیف نواب اعظم الدوله میرمحمد محمد خان سرور از ضمیمترین تذکره الشعرا ریخته گویان است. تا جائیکه من برین تذکره مرور کردم ام سنوات تولد و مرگ بیشتر از اکثریت شعرا ذکر شده در تذکره درج نه شده است.

بارتباط همین موضوع بایست افزود که نقادگر انقدر در برخی از انتقادات خود نبشته است که شماری از شاعران تذکره معاصرین شاعر و دوستان وی بودند، مگر تاریخ تولد شانرا نه نوشته است؟ در برابر این سوال دانشمند گرامی عرض خواهم کرد، که درج نه کردن سنه تولد دوستان تذکره نگار از اعتبار و اهمیت تذکره نمیگاهد، بلکه ارزش پژوهشی آنرا متضرر

سمسور پانه

لیکوال: اسمعیل یون

خواهد ساخت. من در تذکره های زبان پارسی، اردو و پشتو صدها مورد را نشان داده میتوانم که تذکره نگار سنوآت تولد و مرگ دوستان خود را درج نه کرده است. بطور مثال بهگوننداس هندی در سفینه هندی احوال نواب محبت خان را در کرده، و بهگوننداس بانواب محبت خان روابط دوستی داشت. اما سنه تولد نواب را در تذکره اش نه آورده در باره سخنان بهگوننداس چنان است: ((... چند روز مجلس مشاعره در خانه خود ترتیب میدادند، بسیار خلیق، پسندیده مزاج عالی منش، شیرین گفتار اند. با مولف ربط دوستی دارند...)) (۹).

اگر تذکره های کهن را یکسو بگذاریم، و در دوره معاصر تذکره نگاری زبان پښتو را مورد ارزیابی و نقد قرار دهیم، خواهیم دید که با وجود انکشاف شیوه های پژوهشی نوین در حلقات فرهنگی مان تذکره نگاران سال وفات و پیدایش شماری از شعراء را درج نه کرده اند. درین مورد نیز میتوان ده ها مثال پیش نمود، مگر من درین بخش نیز دو سه مثال میآوریم: د کسی گلان تذکره ماند گاریست از مرحوم حافظ خان محمد کاکر، در تذکره د کسی گلان در پهلوی شعرا و سخنوران قدیم بیشترین شعرا معرفی شده ان از معاصران حافظ است، حافظ سنوآت دقیق تولد اکثر شعراء را درج تذکره اش نه کرده، و در بعضی موارد حتی هیچ ذکری از سنه و تاریخ و سن شاعر دیده نمیشود (۱۰).

اخونزاده فرمان مسافر تذکره پربهایی را بنام (د پښتو ادب ځلنده ستوري) نگاشته اند در فهرست مطالب این تذکره همراه با سمای شریف فضل حق شیدا، محمد اشرف ځلمی و ولی محمد خان طوفان کلمه مرحوم اضافه شده، ولی در متن تاریخ مرگ یکی از آنها به چشم نمیخورد (۱۱).

۴- (کتابنویس محترم در همین بخش در قسمتی از گفته هایی خود د چار سرا سیمگی و تضاد در گفتارهای پیشین و نوین خود شده است. در بخشی ازین بحث گفته اند که غزلیات ضبط شده خوشال خان ختیک در پته خزانه با ضبط های دیگر همان غزلهای دگر گو نیهای لفظی دارد، و یک بیت غزل ان کمتر در کتاب ضبط شده است.

من درین مورد نیز با عرض پوزش یاد اور میشوم، اگر کسی آگاهی نهایت ابتدایی از دانش متن شناسی داشته باشد، در ضبط های متون را انگشت نخواهد گذاشت. زیرا اگر ماده ها نسخه یک متن واحد را از نظر بگذرانیم خواهیم دید که جز از موارد استثنایی همه بی از نسخه ها طابق النقل بالنقل یک دیگر نیستید، بل تحریفات تصحیحات، فرو گذاشتها، حذف و اضافه، سقطات و کمبوتات در نسخه های مختلف همان متن واحد دیده میشود، و زمانیکه تذکره نگار ضمن آوردن شرح احوال یک شاعر نمونه کلام اورا درج تذکره اش میکند حتماً از یک نسخه استفاده میکند و ضبط های همین نسخه لا بد بانسخه های دیگر تفاوتها دارد. اگر چنین تفاوتها در ضبط تذکره ها دیده شود، باعث کاهش اعتبار تذکره نمیگردد، و نباید دست اندر

کاران نقد ادبی برین موضوع خورده گیری کنند. پژوهشگران متن شناس در تصحیح و تحقیق متون در اکثر موارد از ضبط های تذکره بحیث و اریانت استفاده می برند.

من به نقاد محترم عرض میکنم که اگر ایشان تنها منتخب چمن بی عدیل و گلشن بی تمثیل (دستنوس اکادیمی پشتوی پشاور) را از نظر بگذرانند، منتخبات درج شده در آن مجموعه را با دو اوین همان شعراء مقابله فرمایند، خواهد دید که تا چه اندازه دگر گونیها در ضبط گلشن و ضبط های دیگر همان متون دیده میشود، موجودیت چنین تفاوتها و تغییرات لفظی در ضبطهای چمن بی عدیل و متون مشابه دیگر از اعتبار این مجموعه کاسته نمیتواند.

بر همین بخش این اثر گپهایی زیادی گفته شده میتواند، مگر من درین مختصر همین یاد کرد های کوتاه را بسنده می بینیم، اگر یاری خداوند بزرگ همراهم باشد، در تالیف دیگر خود که در جواب کتاب استاد قلندر است حرف حرف این بخش را مستند پاسخ ارایه خواهم کرد.

در اخیر باید یاد آور شد که پته خزانه از نگاه ماخذ شناسی کدام خلای علمی ندارد، و برابر به سنت های تذکره نگاری خاور زمین از ماخذ تحریری و همینگونه روایات شفاهی سود برده که شیوه استفاده و کاربرد ازین ماخذ با نورمهای تذکره نگاری همگونی عام و تام دارد، و ما این تذکره را از نگاه ماخذ شناسی در تناسب با تذکره های دیگر پیشین و پسین پته خزانه در سطح عالی از ریایی کرده میتوانیم.

ماخذ

۱- هوتک، محمد، پته خزانه، به کوشش پوهاند عبدالحی حبیبی، وزارت تعلیم و تربیه، چاپ تهران ۱۳۳۹هـ.ق، ص ۱۰۸.

۲- الهام، پوهاند محمد رحیم، د پتی خزانی پرسبک باندي يو خوځنده نظر، د امیر کروړ یاد، د زلمی هېواد مل په زیار پښتو ټولنه، کابل، د ښوونې او روزنې مطبعه، ۱۳۴۲هـ.ش، ۳۵۴-۳۸۹ مخونه.

۳- حبیبی، پوهاند عبدالحی، پته خزانه (مقدمه)، طبع سوم، د اطلاعاتو او کلتور وزارت، کابل، دولتی مطبعه، ۱۳۵۴هـ.ش.

۴- رفیع، حبیب الله د پښتو پخوانۍ تذکرې (مقدمه)، تاریخ ټولنه، کابل، دولتی مطبعه، ۱۳۵۰هـ.ش، ب مخ.

۵- هېواد مل، زلمی، د محمد هوتک ژوند او مزار، د بایزید روښان پوهنتون، د لوړو او مسلکي تحصیلاتو مطبعه، ۱۳۶۲هـ.ش، ۶۲-۶۳ مخونه.

۶- مخلص، علی محمد، حالنامه بایزد روشن، به کوشش نورالله اولسپال، اکادیمی علوم افغانستان، ۱۳۶۴هـ.ش.

سمسور پانه

لیکوال: اسمعیل یون

- ۷- مومند، قلندر، د خير البيان تنقيدي مطالعه، چاپ ځی، پېښور، ۱۹۸۸ع، ص ۱۲۴.
- ۸- محمد عوفی، لباب الالباب، به کوشش سعید نفیسی، تهران، چاپ اتحاد، ۱۳۳۵ هـ ش، ص ۱۴۵.
- ۹- پټه خزانه، ۷۲ مخ
- ۱۰- بهگوندا س هندي، سفینه هندي، د عطا کاکوهی په زیار او پلټنه، بهار، لیتهو پریس، ۱۹۵۸ع.
- ۱۱- کاکړ، خان محمد، د کسي گلان، بلوچستان بکډیو، عدنان جهانگیر پریس، لاهور، ۱۹۸۹ع، ص ۱۵۰.
- ۱۲- اخزاده فرمان مسافر، پښتو ادب ځلنده ستوري، پېښور، ۱۹۸۴ع، ۷۳، ۷۵، ۸۲، ۸۷، ۱۹۹-۲۰۱.

کانديد اکاډميسين محمد ابراهيم عطايي

د گورگاني هند او صفوي ايران ترمنځ د افغانستان د موجوديت په ساتلو کې د دوه لويو افغاني قبيلوي اتحاديو نقش

توخي يا توخيان د پښتنو يوه لويه قبيله ده، چې د پنځلسمې، شپاړسمې، اولسمې او اتلسمې پېړۍ په دورانونو کې يې کله له نورو قبيلو سره د موفقي قبيلې په توگه او کله مستقله ځاني درلوده.

دا قبيله چې د غلجيو کانفدرسي (اتحاديې) ته منسوبه ده د سليمان د غرونو له واديگانو څخه تر مهاجرت وروسته د کندهار په حوزه کې چې په هغه وخت کې لا د ارغستان پر ورشوگانو او سېدلې د ابدالي قبيلو سره يوځای وه، خو کله چې دغه غلجي او ابدالي پوونده قبائل د ارغنداب په حوزه کې استوگن کېدل او د دوی ترمنځ به کله کله شخړې راوچتېدلې، ولې په جرگو او مرکو به يې خپل منځي متنازع فيها مسایل حلول.

کله چې د کندهار د دوو لويو امپراطوريو، لويديځ ته د صفويانو او ختيځ ته د هندي گورگانيانو د دولتونو ترمنځ د تجارتي او ستراتيژيکي اهميت له پلوه حساس موقعيت وړپه برخه کېدی، نو د دغو قبيلو ترمنځ هم قبيلوي شخړو د سياسي تمايلاتو په وجه ژوروالی موند. دغه منطقي حساسيت په خاصه توگه د ظهيرالدين محمد بابر له هغه لومړني يرغل سره را اوچت شو، چې په ۱۵۰۷ کې د بابر او شيباني خان اوزبک ترمنځ پر کندهار شخړه وشوه او د يوه

دوو کالو په دوران کې د سیمې یو و بل ته دا انتقال بالاخره د بابریانو د تسلط په دایره کې پاته شو.

هغه مهال چې بابر هند ته ولاړ او له هغه ځایه یې د افغانستان اداره په لاس کې ونیوله، نو د کندهار د ابدالیانو او غلجیانو خانانو په داخلي سطح کې ازادې درلوده، کله چې بابر مې شو او همایون قدرت واخیست او هغه هم په لنډه موده کې د سوري شېرشاه له خوا وشړل شو او همایون هم ایران ته پنا یو وړه، نو د شېرشاه د کورنۍ په وخت کې کندهار د یوه مسلط سیاسي پلوه په یوه خلا کې واقع و ځکه سوریانو په هند کې درانه مصر و فیتونه درلودل او دلته لا د قبایلو په کانفدریسو کې دومره توان نه و موجود شوی، چې ځانته مستقل دولت تاسیس کړي، نو ځکه د باندي له خوا لومړی ایران او بیا چې کله بېرته د گورگاني جلال الدین اکبر د راپورته کېدو سره د هندي بابري دولت ستنې ټینګې شولې نو د ایران او گورگاني هند ترمنځ پر کندهار کشمکش پیل شو.

یوازې په ۱۲ او ۱۷ میلادي پېړیو کې (۱۳) ځله کندهار د صفوي ایران او گورگاني هند ترمنځ کله د یوه لاس او کله د بل لاس ته ولوېد او په دا هر ځل کې چې د لویو نظامي سوقياتو په ترڅ کې یرغلونه سرته رسېدل د ځان سره یې بې شمېره تباهي، تلفات او د سیمې خرابي منځته راوړله ددغو لویو تاریخي انتقالو په ترڅ کې چې ددې ځای قبایل په مادي او معنوي سطح کې تهدیدېدل، نو د مسلطو یرغلګرو سیاستونو له خوا ځینې تفتینونه هم د قبایلو ترمنځ عملي کېدل، خو دوی له یوه مستحکم اتحاد څخه لرې وساتي او بالاخره د اورنگ زېب په خوله هغه حقیقت بیان شو چې ویل یې موږ باید د دغو قبایلو ترمنځ هې له هې سره په تکرارولو شو دواړه هډه مات شي.

د همدغسې توپو په جریان کې د غلجي او ابدالي قبایلو ترمنځ د کندهار پر سیمه بیز وېش جګړې راپورته شوې، د کندهار مرزباني (سرحد داري) ((چې دا هم یو محکوم ماپانه لقب و چې د ایران له خوا به پښتنو خانانو ته ورکول کېده)) کله یوه ته کله بل ته حواله کېده بالاخره د جریاناتو په ترڅ کې دوی لویې قبیلو کانفدریسي (اتحادیې) منځته راغلې چې د یوې مشري په ابدالیانو کې سدوزو ته ورپه برخه شوه چې د کندهار ښار صفایي مرکز و او مخ پر لوید یخ یې تر فراه پورې تسلط درلود او د بلي مشري په غلجو کې توخو ته و سپارل شوه چې د زابل څخه تر کابل پورې یې د حکمفرمایي ساحه وه.

په ۱۵۵۳ میلادي کې چې گورگاني همایون کندهار ته راغی، نو د کندهار حکمراني یې بهادر خان سیستانی ته و سپارله، خو دا کار د هغه قبیلوي نورم څخه مخالف و چې په دغه سیمه کې د دوو لویو سرداري قبیلو سدوزو او توخو ترمنځ موجود و، نو ځکه کلاتي شا محمد خان توخي د همایون ترتګ وروسته پر کندهار حمله وکړه او بهادر خان سیستانی یې و شاره او په خپله حکمران شو.

د همايون تر مرگ وروسته ايران کندهار ته پاملرنه وکړه او له دغه وخته نو د صفوي ايران او گورگاني هند ترمنځ د کندهار پر سر شخړې پيل شوې او سم له دغه جريان سره د دغو دوو لويو قبيلو ترمنځ هم زړه بد او پيدا شو. د دواړو خواوو خانان چې دراک شخصيتونه وو، د مسالې د حل لپاره يې کونښن کاوه خو متجاوز بېگانه مسلط قدرتونه سخت فعال وو چې د دوی ترمنځ د اختلاف لمن پراخه کړي.

بالاخره د صفوي ايران او گورگاني هند ترمنځ د کومې مقاولې پر مخ نه، بلکې په يوه فرضي کرښه کې د سياسي نفوذ ساحه داسې وټاکل شوه چې د اوسني (مقر) له حد څخه مخ پر لويديځ د صفوي ايران او تر مقرر اپورته مخ پر شمال او ختيځ سيمې د گورگاني دولت د نفوذ په ساحه کې شاملې شي. د ايران شاهانو چې هر څه زور ولگاوه په مستقله توگه يې ونه کولای شول، چې خپل حکمران يا نایب دغو سيمو ته راولېږي، نو په خپله د سيمو خانانو ته يې د (مرز بانانو) په نامه اداره سپارله او هغوی به يې د ايران په دولت کې شريک بلل. خو ددې سيمو خانانو او خلکو په ګلې توگه ځانونه د ايران تابع نه بلل، د گورگاني دولت سره به يې هم روابط پالل، لکه چې په ۱۷۴۰ کې د سدوزو حکمرانانو ملک مغدود خان او کامران خان چې د ايران له خوا د کندهار د حکمرانانو په صفت پېژندل کېدل او د ايران او گورگاني هند ترمنځ سخت اختلاف هم و، دغه دوه مشران د شاجهان دربار ته ورغلل او هلته يې ډېر عزت وشو همدارنگه د توخو مشر سلطان ملخي خو پرله پسې د ډهلي په دربار کې عزتمند موقف درلود او د سلطان لقب هم هغه دربار ورکړی و، هند ته تګ راتګ کاوه. په دې کې شک نه شته چې دغسې روابط به پر ايران ښه نه تمامېدل، خو پښتنو سردارانو خپله ازادې ساتله او د وخت د قدرتونو د فشار پروا يې هم نه کوله.

که څه هم ابدالي او غلجي قبایل د پرديو قدرتونو يعنې صفوي ايران او گورگاني هند د تسلط پر وړاندې په مقاومت کې د يوې متحدې جبهې غړي وو، خو کله کله سيمه ييزې شخړې ددغو قبيلو ترمنځ راپورته کېدې او ددغسې شخړو څخه به متجاوزو قوتونو ګټه اخيستله. نو ددغسې معضلو د حل لپاره د ابداليانو او غلجيانو ترمنځ يوه ډېره لويه او دوستانه جرگه وشوه، چې د ابداليانو د طرف مشري ملک خضرخان مشرو زوی خدايداد سلطان مشهور په (خودکي) چې د شېرخان (د احمد شاه بابا د نيکه گانو څخه و) وروړ کوله او د غلجو د طرف مشري سلطان ملخي توخي ته سپارل شوې وه. په دې جرگه کې فيصله وشوه چې د جلدک د گرماو په سيمه کې دې (پل سنگی) چې د کندهار د ښار د ختيځ په پنځوس ميلۍ کې واقع و داسې سرحد و ساتل شي چې ددغې سيمې لويديځ ته ابداليان او ختيځ ته غلجيانو د نفوذ ساحه جوړه شي. همدارنگه په کندهار کې چې هم غلجيانو قومونو استوګنه درلوده، د ابداليانو سره دې د ورورۍ په حساب ګډ ژوند وکړي.

دا ددې دوو قبيلو مشرانو درايټ و، چې په يوه سخته حساسه مرحله کې يې د قبيلوي قتلونو د مخ نيوي په طرف کې قدم مخته واخيست ولې دا پر ايران سخته تمامه شوه او له دې وروسته د

سمسور پاڼه

ليکوال: اسمعيل يون

ایران په دیپلوماسۍ کې دا خبره شامله شوه چې په مستقیمه توګه د کندهار اداره خپلو درباري اداره چیانو ته وسپاري. دغه کار پر ابدالیانو سخت تمام شو او د غلجیانو سره په تفاهم کې د خدایداد سلطان شېرخان (د احمد شاه بابا نیکه) د صفوي حکمران سره وموښت او د کوربک په تنګي کې یې د صفویانو لښکر نیست او نابود کړ.

په دغه وخت کې په خپله د ابدالیانو د تریرو ترمنځ هم شخړې روانې وې، چې زیاتره یې ملتان یا هرات ته مهاجر شول او ایران د خپل نفوذ د قایمولو په خاطر چې کله ګرګین د کندهار حکمران کړ، نو هغه په ۱۷۰۳ میلادي کې د ابدالیانو مشر دولت خان او د هغه زوی نظر محمد خان ووژل او د هغه کشر زوی زمان خان (د احمد شاه بابا پلار) یې یرغمل ایران ته بوت.

تر پیل سنګي پورته غلجی اقوام او په کندهار کې او سېدونکي غلجیان د خپلو ابدالي عزیزانو سره د صفوي ایران په دې جفا کارانه رویه سخت خواشیني وو.

د توخو مشر سلطان ملخي چې سیمه ییزه موقعیت یې د صفوي ایران او ګورګاني هند ترمنځ یو سخت برزخ تشکیل کړی و په قبیلوي سطح کې ده هم تکالیف درلودل.

په زابل کې د توخو په اړخ کې هوتک هم لویه قبیلله وه او د توخو د سرداری سره یې رقابت کاوه. سلطان ملخي چې د وضع حساسیت ته متوجه و، نو د یو سیاسي مصلحت پر بنا یې د هوتکو و خان بنالم خان ته چې د میرویس خان (نیکه) پلار و خپله لور (ناز و) ورواده کړه. دا سیاسي پیوند د ډېرو ښو نتیجهو حامل و. سلطان ملخي چې د یوې خواله ابدالي قبایلو سره د دوستانه تفاهم په وجه د دغو دوو لویو کانفدرسیو (اتحادیو) اتحاد منځته راوړی و، نو په خپله کانفدرسی (د غلجو) په اتحادیه کې یې هوتک هم د خان ملګري کړل او نور غلجی قبایل لکه سلیمانخېل، اندې، ناصر، ترکی او داسې نور یې هم یوه مرکز ته راټول کړل.

د ایران صفوي دولت چې د دغسې اتحاد څخه سخت تشویش درلود، نو د غلجو سره یې هم د جنگ بنا وکړه چې په یوه سخت جنگ کې چې د دواړو خواو څخه تلفات زیات وو یو هم مشهور قهرمان جبار خان سلیمانخېل و، په شهادت ورسېد او مړی یې د کابل په جنوب ختیځ خوا کې په یو ځای کې خاورو ته وسپارل شو، چې نن د خاک جبار په نامه یادېږي (او نن د کابل په اداري تشکیل کې په دغه نامه یوه علاقه داري ده) سلطان ملخي (د نازو پلار او د میرویس خان مورنی نیکه) د ۱۷۸۸ میلادي کال په حدودو کې په یوه قبیلوي جګړه کې چې د دروازګۍ په سیمه کې پېښه شوې وه ووژل شو. دده تر مرګ وروسته یې زوی حاجي عادل مشر شو او دا هم په یوه قبیلوي جګړه کې مړ شو، تر دده وروسته یې زامن او لمسیان خانان وو، خو زیات نفوذ یې نه درلود او قدرت د هوتکو قبیلې ته انتقال شو.

بنالم خان هوتک د میرویس خان پلار چې د نازو په نسبت د توخو زوم ګڼل کېده د توخو اعتماد یې هم ملګری و او یو ډراک مشر و، پر ده هم قوم راټول شو او دده زوی میرویس خان چې د توخو سرداره قبیلله یې ماما خېل وه مخصوصاً دده د مور نازو په تدبیر هغوی دده ملاتړ وو، دا رسالت پر غاړه واخیست چې د صفوي ایران نفوذ ته خاتمه ورکړي.

میرویس د خاص تدبیر په لحاظ په ښار صفا کې د یوه پوپلزي خان (چې سدوزی یې یوه پښه ده) لور وغوښته ده دا کار ځکه وکړ چې د یوې خوا ښار صفا د ابدالیانو (چې پوپلزي او د هغوی پښه سدوزي ورته منسوب دي) مرکز دی د خپل فعالیت مرکز وگرزوي، له بلې خوا په دغه خپلوی چې د ابدالیانو ښځه یې غوښتي وه ځان د هغوی زوم کړی خو په دوه فوټه چې د یوې خوا د توخو سرداران یې ماماگان وي او له بلې خوا ابدالیان یې خسر خپل شي، په دې توګه ځان ته دا زمینه برابره کړې چې د دوی په اعتماد یوه لوی ماموریت ته تیار شي. همداسې وشوه، ځکه د ښار صفا ابدالیان چې د ګورګین له خوا مشر دولت خان او د هغه زوی نظر محمد خان وژل شوي وو سخت عصبي و او داسې یو څوک یې غوښت چې د دوی انتقام واخلي او د دغه ستر کار لپاره نو میرویس خان ډېر مناسب شخصیت و.

میرویس خان چې په ډېرو مواردو کې یې د باتدبیره مور (نازو) مصلحت ورسره ملګری و د یوه منظم پروګرام له مخې په کار پیل وکړ، خو دا و چې په کندهار کې د صفوي دولت تسلط ته سقوط ورکړ. ګرګین یې وواژه او هېواد یې مستقل کړ. میرویس خان د صفوي قدرت تر ختمېدو وروسته ځان باچا ونه باله او هغه لقب چې قبیلو د مشر په عنوان ورکړی و هغه یې وساته، ځکه دی پوهیده چې قبیلې لا تر دغه وخته د کانفدریسي په مرحله کې وې او په کانفدریسي کې د باچایي عنصر نه یوازې پیوند نه اخیست، بلکې د قبیلو د اتحاد شیرازه یې هم ور ښکوله.

ده کونښن وکړ چې دوه لویې کانفدریسي (غلجي او ابدالي) په یوه اتحاد کې راولي او نو د یو دراک شخصیت په توګه یې د مشرۍ موقف وساته.

دده (میرویس خان) د مشرۍ عمر ډېر لنډ و، که څه هم ده په کندهار کې د دغو دوو لویو کانفدریسيو ترمنځ د اتحاد مزي قوي کړل خو د ابدالیانو کانفدریسي چې په هرات کې وه د هغې سره د تفاهم په حال کې و چې له دې دنیا یې سترګې پټې کړې، ولې اخلاقو یې سره له دې چې په قبیلوي سطح کې یې ځینې اختلافات درلودل، خو د بېګانه قدرت پر وړاندې یې خپل اتحاد ته وفاداري ساتله، لکه چې کله نادر افشار پهرات فشار راوړ، نو د کندهار څخه د غلجو او ابدالیانو کومکونه هغوی ته ور ولېږل شول، خو د نادر افشار پر وړاندې مقاومت وکړي.

دغه پروسه تر هغه وخته جاري وه څو احمد شاه بابا د لوی افغانستان امپراطوري تاسیس کړه او هغه پخوانۍ وضع د یو نوي او لوی تدبیر له مخې و یوه نوي مسیر ته ورو لوبده چې دا د جلا بحث موضوع ده.

د کندهار ادبي دربار

تر کومه ځايه چې په پښتو کې د لومړني ادبي دربار خبره رامنځته کېږي، نو هغه د پښتون پاچا شاه حسين هوتک له نامه سره اړه لري، چې دغه پښتو پالونکی پاچا په منظم ډول د پښتو ژبې او ادب په برخه کې هلې ځلې کولې. پښتانه شاعران او ليکوالان يې پيدا کول او هغوی به يې په خپلو ادبي کارونو باندې ډېر زيات نازول او تشويقول چې ددغه تشويق په نتيجه کې په دغه ادبي دربار کې ارزښتمن کارونه سرته ورسېدل او مهم اثار رامنځته شول.

شاه حسين هوتک ته دغه ادب پالنه په ميراث کې پاتې وه ځکه چې په خپله ملي قايد ميرويس خان د پښتو ژبې او ادب سره پوره مينه درلودله او په ډېرو مهمو وختونو کې به يې د رحمان بابا کلام ته پناه ورله او ددغه صوفي شاعر کلام به يې د خپلې لارې مثال باله.

همدارنگه د ميرويس نيکه مور په خپله د پښتو ژبې يوه زبردسته شاعره وه او له پښتو ادب سره يې د زړه له تله مينه درلوده. همدارنگه د ميرويس نيکه په وخت کې د پښتون سپه سالار خان ناصر نوم هم د يادونې وړ دی، چې د خپلو پوځي کارونو ترڅنگه د پښتو ژبې ښه شاعر و. په همدې ډول ملا پير محمد مياچي چې د حاجي ميرويس خان نږدې ملگری و او د روم د علماوو له خوا ورته د پير افغان لقب ورکړ شوی و او دوه کتابونه (افضل الطرايق) او (القرايض في ردالروافض) په پښتو نظم کړي وو، ددغه ښه شاعر اشعار په پټه خزانه کې راغلي دي. همدارنگه بابه جان بابي چې د ميرويس نيکه ډېر ښه ملگری و او پر ۱۱۲۹ل کال يې د ((شها او گلان)) کيسه په پښتو نظم کړه او نوم يې پرې ((قصص العاشقين)) کېښود.

داود هوتک د پټې خزاني د مولف پلار چې له ميرويس نيکه سره همېشه ملگری و د پښتو ژبې ډېر ښه شاعر و چې د کلام نمونه يې په پټه خزانه کې راغلي ده.

ملا نور محمد غلجی د نافع المسلمین ليکونکی چې د ميرويس نيکه په کاله کې د کوچنيانو ښوونکی و او حاجي ميرويس خان يې ډېر احترام درلود.

له دغې لنډې يادونې نه زما مقصد دادی، چې په خپله ميرويس نيکه هم په خپل وخت کې له عالمانو، ليکوالانو او شاعرانو سره نږدې اړيکي او راشه درسه درلوده. په دغسې يو ماحول کې شاه حسين هوتک سترگې وغړولې او رالوی شو، نو ځکه ويلاى شو، چې د هغه په طبيعت او خټه کې له پښتو ژبې او ادب سره مينه اخښل شوې وه او له خپلې کورنۍ نه ورته دا مينه په ميراث کې پاتې وه.

شاه حسين هوتک د ۱۱۱۴هـ ق کال د لومړۍ خور په ۲۳مه د غلجيو د کلات د سيوري په سيمه کې د ميرويس نيکه کره دنيا ته راغی. په ۱۱۳۵. ق کال د خپل ورور شامحمود هوتک له خوا د

کندهار او شاوخوا سیمو پاچا و ټاکل شو. په ۱۱۵۲ هـ ق کال د نادر افشار سره تر اوږدې جگړې وروسته په مازندران کې د تبعید په حالت کې وفات شو.^(۱)

کله چې شاه حسین هوتک د خپل ورور شاه محمود له خوا پاچا وټاکل شو، نو له نورو کارونو سره یې د پښتو ژبې او ادب ته هم پوره توجه وکړه. پښتانه شاعران یې پر ځان راغونډ کړل او له هغو سره به یې په ټاکلو وختونو کې ادبي جرگې او مجلسونه کول.

شاعرانو او لیکوالو ته به یې وخت پر وخت جایزې ورکولې او هغوی به یې ادبي کارونو ته تشویقول. د همدغه تشویق په نتیجه کې ډېر شاعران او لیکوال رامنځته شول او ډېر مهم اثار یې ایجاد کړل.

د پټې خزاني د روایت له مخې دغه ادبي غونډې، علمي بحثونه او مشاعرې د کندهار په سلطنتي کتابتون کې د شاه حسین هوتک تر مشرۍ لاندې جوړېدې چې دغې ټولنې ته به یې ادبي دربار وایه. د پټې خزاني مولف په دې باب لیکي (پادشاه عالم پناه په ارگ کې د قندهار هغه قصر چې نارنج باله شي، هلته په هفته یوه ورځ دربار کا په کتب خانه کې مجلس کې علما جمع کېږي او فضلا ټولوي)^(۲)

هغو کسانو چې په دغه ادبي دربار کې یې گډون کاوه او یا د دغه دربار غړي وو په لاندې ډول یې یادونه کوو.

شاه حسین هوتک چې د غونډو مشر و او په خپله به یې په علمي او ادبي بحثونو کې برخه اخیسته او د پښتو ژبې ښه شاعر و چې د کلام دغه نمونه یې په پټه خزانه کې خوندي وه او د محمد هوتک په قول د دېوان خاوند و چې ده به یې اشعار لیکل:

بېلتانه دې د غم پوه چپا او چور کرم
په تیارو کې د هجران یې له تادور کرم
بېلتانه دې هسې او بڼکې راخوړې کورې
ستاد فکر په گرداب کې تل عبور کرم
د فراق پورې مې کېښوت و مری ته
په جهان کې یې رسوا لکه منصور کرم
په وصال دې هم نابینا دیمه دلبرې
د بېلتون فکور په زړه کې ناصبور کرم

(۱) ژبپالنه، خپرونکی د افغانستان د علومو اکاډمۍ د ژبو او ادبیاتو مرکز، پښتو ټولنه، گوندي مطبعه کل ۱۳۲۱، ۷۸ مخ.

(۲) محمد هوتک، پټه خزانه، د پوهاند عبدالحی حبیبی په تحشیه او تعلیق، د پښتو انکشاف او تقویې امریت، کال ۱۳۵۴، ۵۵-۵۶ مخونه.

د بانو غشۍ مې وخور په ځيگړ کي
غم ازانو په غم زو غم زو مه جور کړم
خلق ياد زما د عشق په لېونو کي
زه حسين محبت هسي مشهور کړم.

ملا يار محمد هوتک چې د خپل وخت لوی عالم او د شاه حسين هوتک استاذ و ده په فقهه کې ((مسائل ارکان خمس)) په نامه کتاب کښلی دی او د پښتو ژبې ښه اديب و. ملا محمد يونس توخي چې د کندهار د جامع امام و او په پښتو کې يې د ((جامع فرايض)) په نامه يو کتاب کښلی و او د پتي خزاني مولف يې د ادبي دربار په علماوو کې نوم يادوي.^۱ محمد هوتک چې د دغه پاچا له خوا دربار ته وغوښتل شو او د هغه په هدايت يې پټه خزانه وکښله او هم د دغه ادبي دربار منشي و د محمد هوتک خپله وينا ده چې وايي ((... دا ډېر وختونه تېر شول چې ما غوښته چې زه د پښتو شاعرانو تذکره وکارم او د دوی احوال سره راټول کاندې مگر زمانې ماته فراغ نه راکا او دا هيله مې په زړه کې وچه شوه. ځکه چې پر قندهار د ظلم او جفا تورتم پروت و او هېچا ارام نه درلود... اوس چې حق تعالی مورې خلاص کړو له هغو ظلمو څخه او فراغ شوه زړونه زموږ او ملک حاجي ميرخان عليه الرحمه دوی له قندهار وياسته او پښتانه يې د دوی د جوړه ازاد کړل زما زړه فراغ البال شو له اندوهه او قلم مې راواخيست هغه وخت چې زما له ارادې خبر شو زموږ د پښتنخوا د سترگو تور امام المسلمین... شاه حسين ادا م الله دولته الی يوم الدين... نو يې زه وغوښتم خپل دربار ته او ماته يې تشويق وکا او الطاف يې ښکاره کا چې دا خپله اراده پوره کاندې او د پښتو شاعرانو حال سره راټول کاندې))

په دې توگه دغه مهم کتاب د شاه حسين په هدايت او تشويق وکښل شو چې د پښتو ژبې تر ټولو مهمه او درنه تذکره ده همدارنگه محمد هوتک د دغه ادبي دربار د منشي دنده په غاړه درلوده او د شاه حسين هوتک اشعار به يې ليکل چې دغه مطلب هم دی په خپله په پټه خزانه کې وايي ((... زه محمد هوتک کاتب د دې کتاب هم په دې مجلس کې يم او د بادشاه ظل الله اشعار او ادبيات په قلم کارم او کتاب د دې پوښتو اشعار وايي او کله پارسي ژبې ته هم ميل کا او استاد العلماء ملا يار محمد ته يې قرائت کا چې سهو و سقم ځنې زایل کا، او د بادشاه په اشعارو کې لږ سهو لیده شي او علما يې په بلاغت او فصاحت قایل دی او سماع ته مایل...))^۱

^۱ عبدالروف بينوا، پښتو روزنه، د پښتو څېړنو بين المللي مرکز، ۱۳۵۷ل کال،

دولتي مطبعه، ۹۲مخ.

^۱ پښتو روزنه، ۸۹مخ

ليکوال: اسمعيل يون

محمد هوتک د خپل وخت مروجه علوم لوستی ووله شعر او ادب سره اشنا و. په عروضو، قافیه، بیان معانی او د ادب په نورو څانگو کې د مطالعې خاوند و، نو ځکه د شاه حسین د توجه وړ وگرځېد او د پټې خزانې لیکلو ته یې وهڅاوه. د محمد هوتک بل کتاب خلاصه الطب نومېږي. محمد هوتک د خپل دغه کتاب په باب لیکي ((بل کتاب مې کنبلی دی په بیان د طبابت او علاج چې خلاصه الطب یې نوم دی په سنه ۱۱۳۹ هجري چې مې دغه کتاب یاد شاه عالم پناه مد ظله مخ ته پېش کاسل طلاوې یې ماته صله کا او هر کله داسې مراحم د پادشاه ددې فقیر غریب په حق ډېر دی او ارکان د دولت ابدت مدت هم پر دی فقیر غریب نظر کا خاص بیا بهادرخان عالی مکان چې نن ورځ په قندهار کې د غربا و پر سر ظل د رحمت دی خالق دې عمر ډېر کا))^۱

د محمد هوتک ژوند او مزار د کتاب د لیکوال زلمی هېوادم ل د وینا له مخې محمد هوتک درېیم سړی دی چې د زاړه طب اصول یې په پښتو ژبه د پښتنو لپاره کنبلي دي، دده تر مخه د خوشال خان خټک طب نامه او ورپسې د عبدالحليم اختيارات بديعي یادولی شو.^۲

همدارنگه محمد هوتک د دېوان خاوند شاعر و، چې په خپله د خپل دېوان په باره کې لیکي: ((ما له یو دېوان د اشعارو هم شته چې په دې وخت مردف او مدون شوی دی او غزلونه او قصاید او رباعي لري کله چې طبع قاصر میل د شعر او وینا کا شعرونه کاږم او موزونان د روزگار یې خونوي))^۳

کومه نمونه چې محمد هوتک د خپلې شاعرۍ څخه په پټه خزانه کې ثبت کړې ده په دې ډول

د:د

ساقی پاڅه د سرو ملو ډک یو جام را
ستالنه غمه نارا مه یام آرام را
بې له له میو د بهار نندارې څه کرم
پسرلی شو د خونې پیغم را
دنیایا پاته ده څو شپې مویو گوگرې ده

^۱ زلمی هېوادم ل، د محمد هوتک ژوند او مزار، خپرونکی د بایزید روښان پوهنتون، د ښوونې او روزنې پوهنځی، د لوړو او مسلکي تحصیلاتو مطبعه، کال ۱۳۲۲، ۱۴ مخ.

(۲) همدا اثر ۱۴ مخ

(۱) زلمی هېوادم ل، د محمد هوتک ژوند او مزار، خپرونکی د بایزید روښان پوهنتون، د ښوونې او روزنې پوهنځی، د لوړو او مسلکي تحصیلاتو مطبعه، کال ۱۳۲۲، ۱۴ مخ.

سمسور پاڼه

لیکوال: اسمعیل یون

يو گړې مې خوښ که می کړې انعام را
 د بېلتون په تاريکو کې مې زړه شين شو
 رنالمرد جام د ميو په ظلام را شين شو
 ناکاميو د دنيا مې کام را تريخ کا
 چې مې خوږ کا کام ترخه و مانا کام را
 نه نشاط شته نه مستي شته نه رنډي شته
 چې سم رنډ هغه او به علی الدوام را
 په او بومې سوو زړگي لږ څه را تو د که
 محمد ته د اور ډک يو هسې جام را.

د محمد هوتک بل کتاب خلاصة الفصاحت نومېږي، چې د همدغه ادبي دربار په رڼا کې ليکل شوی دی او دده د وينا له مخې د فصاحت علوم يې د پښتنو طالبانو لپاره خلاصه کړي دي. ددغه ادبي دربار بل ښه عالم او شاعر ملا زعفران تره کی و چې د پتي خزاني مولف د پاچا د کين لاس په نامه ياد کړی دی. دې عالم په حکمت، رياضي او طب کې پوره لاس درلود او يو کتاب يې په طب او حکمت کې ليکلی و چې ((گلدسته زعفراني)) نومېده او د پتي خزاني مولف ليدلی و.

ددغه ادبي دربار بل برخه وال پښتون سالار بهادر خان و چې د محمد هوتک په قول د پاچا بازو و او شاه حسين به په ((ورور)) ورته خطاب کاوه او د عوامو له خوا د ((امير الامرا)) په لقب يادېده. دا پښتون سالار علاوه پر مېړانه د سخاوت او ښه علم خاوند هم و، ښکلي او خوندور شعرونه به يې ويل او هر کله به چې له جگړې نه فاتح راغی نو شاعران به يې مېلمانه کړل او له هغوی سره به يې ادبي مجلسونه کول. ددغه تورزن شاعر د يوې بدلې څو بيتونه په دې ډول دي:

بېلتون دې زور دی تر ليمو مې سهار نم څاڅي
 لکه شه شينم څاڅي
 دا سره ياقوت مې په لمن کې ستا په غم څاڅي
 په غم الم څاڅي
 گوره ليلی باران د وښو چم پر چم څاڅي
 لکه شه شينم څاڅي
 راغله ليلی په شينکي خال نخا په گلو کوي
 په سر و منگلو کوي
 سهار چې وځي سيل کا، رخ په بلبلو کوي

(1) پښتو روزنه، ۹۲مخ

ليکوال: اسمعيل يون

سمسور پاڼه

گـلـ پـهـ اوربلـو کـوي
 ملالـي سـترگـي يـي کـاتـه پـه ویرژلـو کـوي
 زبـب پـه کـجـلـو کـوي
 د ژوبـل زړه وینـي پـه هـرگـري هـردم خـاخي
 لکـه شـبنم خـاخي
 بـکلې نـجـلـي د باغ پـه لـور مـه خـه نـخـامـه کـوه
 عاشق رسـوا مـه کـوه
 وريـت شـوي زړه مـي دى مـين پـوري خـندا مـه کـوه
 راشـه جـفـا مـه کـوه
 زه يـم پـتنـگ تـه يـي ډيـوه مـا جـلـبـلا مـه کـوه
 نـور ظـلـم بـيـا مـه کـوه
 يـم سـتـالـه عـشـقـه لـبـونـى پـر مـا مـاتم خـاخي
 غـم و الـم خـاخي

ريدي خان مومند هم دغه ادبي دربار ته منسوب شاعر دی چې محمود نامه يې وليکله او کله چې يې د پاچا په مخ کې ولوستله نو شاه حسين زر طلا وي ورکړې. دا شاعر د شاه محمود هوتک سره په ۱۱۳۲هـ کال کې اصفهان ته تللی و او کله چې راغی نو بيا يې محمود نامه وليکله چې د شاه حسين له خوا ونازول شو دا کتاب چې د مثنوي په شکل کې دی يو باب يې محمد هوتک په پټه خزانه کې راخيستی دی.

بل پښتون شاعر چې دغه دربار ته منسوب دی نصرالدين خان اندر نومېږي ډېر زړور پښتون و په اصل کې د غزني و د پاچا حسين په وخت کې کندهار ته راغی او د خپلې مېړانې په اثر د پاچا د توجه وړ وگرځېد. دې پښتون شاعر د اشعارو دېوان درلود په شعر کې يې (نصر) تخلص کاوه د کلام نمونه يې په پټه خزانه کې شته.^۱

له دغو څرگندونو څخه زموږ مقصد دادی، چې د کندهار ادبي دربار چې د پښتون پاچا شاه حسين هوتک له خوا جوړېده. په منظم ډول د پښتو ژبې او ادب د غوړېدنې لپاره عملي گامونه اخیستل او دا ددغه پښتون پاچا هغه پښتو پالنه ده چې په تاريخ کې يې ساری لږدی. په خپله شاه حسين پښتو پالونکی پاچا او د پښتو ژبې ښه شاعر و، نو همدارنگه يې پر ځان د هغه وخت ډېر ښه عالمان او شاعران راغونډ کړي وو، لکه محمد هوتک، ملا يار محمد هوتک، محمد يونس توخي، ملا زعفران تره کی، بهادر خان، ريدي خان مومند، نصرالدين خان اندر، چې د پښتنو له بېلابېلو قومونو څخه وو، دغه ادبي دربار به په سلطنتي کتابتون جوړېده، هغه قصر

[۱] پښتو روزنه، ۹۸ مخ

ليکوال: اسمعيل يون

چې نارنج يې باله په اوونۍ کې به يو ځل د پاچا تر مشرۍ لاندې ټولېدل او ادبي بحثونه او مشاعرې به يې کولې. د پاچا له خوا به دوی تشويقېدل او جايزې به ورکول کېدلې. د مثال په توگه د پټې خزاني مولف او ددغه ادبي دربار منشي ليکي ((... نو يې زه وغوښتم خپل دربار ته او ماته يې تشويق وکا او الطاف يې ښکاره کا...))

همدارنگه محمد هوتک چې کله خپل کتاب خلاصه الطب شاحسين هوتک ته ښکاره کړ نو سل طلاوې يې ورکړې. په همدې ډول ريدي خان مومند چې کله خپل کتاب محمود نامه پاچا ته وړاندې کړ، نو زر طلاوې يې ورکړې.

په همدې ارتباط محمد هوتک ليکي: ((چې يوه ورځ د پاچا په قصر کې مجلس و، فضلا او علما سره راټول شوي وو، ناڅاپه احوال وشو چې قاصد راغلی دی او پيغام يې له لرې ځايه راوړی دی. ملا زعفران چې ددې دربار ښه شاعر د باندې ووت يو گړی پس بېرته راغی او د يوې فتحې زېری وکا چې هغه د شال او روب د فتح زېری و دغه بيتونه يې وويل:

د حسين پادشاه د بخت ننداره گورئ

چې يې فتح په لښکرو روب و شال کا

ددغو بيتونو په اورولو سره پاچا ژبې زعفراني شال ورکړ او بيا يې د مجلس ټولو حاضرينو ته شالونه وبخښل.))

داوو د شاه حسين هوتک هغه تشويق چې د پښتنو شاعرانو سره يې کاوه او پر هغو باندې يې تل مهرباني کوله او دغه تشويق په حقيقت کې د شاه حسين هوتک د خپلې ژبې او ادب سره د زړه له تلنه د رښتيني مينې يو څرگند ثبوت دی.

همدغه وجه وه چې په دغه ادبي دربار کې د علم او ادب په مختلفو ساحو کې مهم اثار را منخته شول. د همدغه پاچا په امر د رحمان بابا د دېوان زياتې نسخې کاتبانو وليکلې او په خلکو کې خورې شوې چې د پټې خزاني د مولف په قول ددغه کار لپاره يې کاتبان پېښور ته استولي وو. چې دا هم ددغه پاچا يې ساري مينه له پښتو سره څرگندوي د ژبپالنې ليکوال ددغه ادبي دربار په باب کښلې دي ((... که څه هم ددې ادبي دربار کومه ليکله شوې کړنلاره مورته نه ده راپاتې خو هغه علمي او ادبي کارونه چې ددې دربار په سيوري کې ترسره شوي دي څرگندوي چې يو لوی هدف يې د پښتو کتبي ذخيره زياتول او پښتو ته په هره برخه کې د اثارو منځته راوړل وو لکه د طب په برخه کې ((خلاصه الطب)) د حکمت په برخه کې ((گلده سته زعفراني)) د تاريخ په برخه کې ((محمود نامه)) د ادبي څېړنو په برخه کې ((پټه خزانه)) د دين په برخه کې ((مسائل ارکان خمس)) او ((جامع فرايض)) او نور کتابونه يې چې تاليف کړي او يا يې چاته لورې جايزې پرې ورکړې دي باور دی چې د شاه حسين هوتک د وخت دې ادبي دربار به د پښتو په لاره کې ډېرو نور خدمتونه هم کړي وي، خو څرنگه چې ددې خدمتونو په برخه

کې پټه خزانه زموږ یوازنی اخځ دی او بل ځای یې یادونه نه شته او هم څرنگه چې پټه خزانه تر ۱۱۴۲ هـ ق کال پورې په کندهار کې دوام کړی نو د دې دربار د لسو پاتې کولو له کارونو هم بې خبره پاتې یو))^۱

په پای کې باید ووايو چې د دغه پښتون واکمن په وخت کې پښتو ژبې او ادب ته بنسټیز کارونه شوي دي او د ادب په بېلابېلو څانگو کې ارزښتمن اثار رامنځته شوي دي د دغه ادبي دربار له خوا د پښتو ژبې پالنه په ښه ډول سره کېدله، د اثارو په خپرولو کې یې لاس درلود او د لیکوالو او شاعرانو په ټولولو، روزلو او پاللو کې یې هم خپله دنده په ښه توګه سرته رسولې، چې یادونې یې په پورته کرښو کې وشوې.

---

(۱) ژبپالنه، ۸۲ مخ
لیکوال: اسمعیل یون

سمسور پاڼه

د پښتو ادب حُلانده عرفاني نمونه

زموږ په لرغوني فرهنگ کې تصوفي-عرفاني فکري جريانونه په دوو پړاوونو کې د خپرني او مطالعي وړ دي. یو تصوفي، عرفاني فکري جريان په عامه او کلي مانا چې تر اسلام څخه دمخه فرهنگونو د اغېزو او تاثيراتو مثالونه لري او بل د اسلامي فرهنگ تر خپرېدو وروسته تصوفي، عرفاني جريانونه چې تر زياته حده د اسلامي او عربي فرهنگ او قراني اياتونو او احکامو پر بنسټ تفسير او توجیه شوي دي.

لومړی پړاو:

په تاريخي لحاظ زموږ فرهنگ او فرهنگي شتمني زموږ د ولسونو په مغز او روان کې د پېړيو پېړيو له خوا مدينتونو، فرهنگونو، مذهبونو، کيسونو، نړۍ ليدونو، اسطورو او افسانو داسې ترسب دی، چې د پلټنو په ترڅ کې د هغو په منشاء او سرچينو پوهېدی شو. تصوفي عرفاني فکري جريانونه د شرقي فلسفي نړۍ ليد سره په ترکیب کې راڅرگند شوي. هېڅکله يې خالص او ناب شکل نه دی غوره کړی، بلکې يو په بل کې او په گډه سره د يوه فکري سيستم په توگه منځته راغلي، دوام يې کړی او د تر منځه تللو وروسته يې اوس هم نښې نښانې او اغېزې ليدلی شو. په دغه پړاو کې زردشت د چوپاني دورو د افکارو له تکوین څخه راهيسې د زروان (Zar vana) يا ناپايه زمان راهيسې چې نور او ظلمت، رڼا او تورتم د هغه مولود بولي او په فکري لحاظ د اهورا او اهریمن يا اهورا مزدا (يوآخيني پوه خدای) او اهریمن د هغه تخليق بولي، يو ډول مونیزم يا يووالي جوتوي، د څلورو پړاوونو ((يعنې د نېکو افکارو مقام، د ښو خبرو مقام، د ښو کارونو مقام، د ابدی عظمت لومړنی پیغام دی، چې ددې سيمې په فرهنگ کې ډېر لوړ او عالي مقام لري او انسان ښو چارو ته رابولي، انسان په دغو مراحلو کې اهورا ته نژدې کوي.

د زردشت د افکارو د ټوکېدو خاوره د بودايي مدنيت لپاره ښه کرونده شوه. بودا هم د نېکو چارو و عظ وکړ او د هغه زده کړي او تعليمات له هندو کش څخه اخوا تېر شول، کلونه کلونه يې دوام وکړ. بودا ويل:

((ای زاهدانو هغه څوک چې ټول وخت سهار، غرمه او شپه يوازې يوه شېبه خپل زړه له نېکۍ ډک کړی، هغه ثواب چې تر لاسه کوي يې د هغه چا تر ثواب نه ډېر زیات دی چې سهار، غرمه او شپه هره شېبه د خوړو سل لوبښي خیرن کړي. ددغې نېکۍ لپاره مینه او غماض لازم دی.)) (۳،

ليکوال: اسمعیل یون

سمسور پاڼه

۲۰) د بودا دغه اخلاقي زده کړې د يوه صوفي او عارف لپاره چې خپل زړه يوازې د خدای کور بولي ډېر نښه درس دی.

زموږ په فرهنگ کې له اسلامي مدنيت څخه دمخه د يوناني فلسفي افکارو افلاطوني او نوي افلاطوني افکارو له اغېزو هم سترگې نه شو پټولې. لنډه دا چې شرقي افکارو له هند، چين، ايران، يونان او نورو فرهنگونو او مدنيتو څخه زموږ په فرهنگ او تاريخ کې هم ترسپ کړې او خپله اغېزه يې پرې ايښې ده.

دويم پړاو:

زموږ له فرهنگ سره د اسلامي مدنيت او فرهنگ يوځای کېدنه او په دې سيمه کې د اسلام خپرېدل او نفوذ زموږ د سيمې په فکري جريانونو کې يو بل پړاو پيل کړ. دا پړاو د اسلامي فرهنگ پيل دی.

په دويمه او درېيمه هجري پېړۍ کې په بغداد يعنې د خلافت په مرکز او نورو مراکزو کې تصوفي او عرفاني افکار منځته راغلل.

په اسلامي نړۍ کې مشهورو عارفانو او صوفيانو د قراني احکامو پر بنسټ د خپلې لارې او طريقت لپاره د ستاويزونه و پلټل د مثال په ډول: په قران کې د ميثاق په باب ايت دی، چې صوفي ورته د ((مينې پيمان)) وايي چې د انسان او خدای ترمنځ موجود دی. همدارنگه په قران کې ((امانت)) ته اشاره ده چې نړيوالو ته وړاندې شو (انسان). ځمکې او اسمانونو دغه امانت نه شو ساتلی، بلکې انسان ومانه په قران کې مومن ته د ديدار وعده ده، چې د قيامت په ورځ خدای له انسان سره گوري، له دې پرته خدای په دې نړۍ کې هر چېرته وي، په مشرق کې په مغرب کې او هرځای ته چې انسان مخه کړي خدای شته او دا هغه ټکی دی چې انسان هر چېرته مخه کړي، کولای شي دغه مفکوره په انسان کې وگوري او انسان ته د شاه رگ څخه هم نږدې دی.

خو کله چې په پښتو ادب کې دا مساله مطالعه کوو، پښتني فرهنگ هم په دغه پراخه سيمه ييز فرهنگي چوکاټ کې مطالعه کېدی شي او په دغه فرهنگ کې فکري جريانونه هم گوښي نه شي مطالعه کېدی.

شيخ متي يو له دغه ډول مېتکرو عارفانو او د شور او وجد خاوند معلومېرې چې کېدی شي د هغه په يوه شعر کې د وخت د لاسبرۍ فکري جريان اندازه ولگول شي.

لوی استاد مرحوم عبدالحی حبيبي د پټې خزاني په حواله ليکي: ((شيخ متي د عباس زوی و چې عباس د عمر او عمر د خليل زوی و. خليل د غوريا او غوريا د کند ابن خرنسبون زوی و. دا مشهوره کورنۍ د خرنسبون تر مرگ وروسته په ارغستان، پښين او پېښور کې خپره شوه او شيخ متي دوه وروڼه نور هم درلودل چې حسن او امران نومېدل د امران مزار تراوسه د کورک پر غره دی چې هغه غره ده په نامه ((خواجه امران غره)) هم بلل کېږي او يوه خور يې ((بي بي خالدۀ نومېده چې قبر يې تراوسه هم په پښين کې مشهور دی او په کلات کې د ترنگ پر غاړه د ((خالکلي)) هم ددې په نامه تراوسه باله شي چې دا په ژوند هلته اوسېده.

سمسور پاڼه

ليکوال: اسمعيل يون

شیخ متي پر (۲۲۳هـ) زېږېدلی او د (۲۵) کالو په عمر د ترنگ پر غاړه پر ۲۸۸هـ کال وفات شوی دی، دده مزار تراوسه هم د کندهار شمال شرقي خواته تقریباً (۵۰) میله لري پر یوې غونډۍ واقع دی چې کلات يې بولي او دی په کلات بابا مشهور دی، ده خپل ژوند هم د ترنگ پر غاړو او د غونډان په غره او د کلات په حدودو کې تېر کړی دی. ((۴، ۱۷).

دغه راز استاد حبيبي د نعمت الله هروي دمخزن افغاني په قول چې یو بل مشهور کلاسیک اثر دی را نقلوي چې: ((ان طالب حقایق و کاشف معاني زبده ابرو خلاصه اصرار شیخ متي خلیل صاحب عبادت و ریاضت بود. ایشانرا سر حلقه دوازده سپین میگویند و افغانان بسیار ارادت می آوردند و مرید میشدند چنانچه غلغله کرامت ایشان در تمام منتشر شد.)) (۴، ۱۷۴) دغه راز استاد د شیخ متي عارف د عرفاني شخصیت او مقام د اثبات په ترڅ کې په پټه خزانه کې له ((افضل الطریق)) څخه یو حکایت په دې عبارت را نقلوي: ((یوه ورځ شیخ متي پر لار تېرېده، چې هلته ډېرې ډېرې پرتې وې او لار يې بنده کړې وه. چې دغه ځای يې ولید، نو خو شپې متواتر راغی او له هغې لارې څخه يې ډېرې او کاني ایسته کړل. یوه دهقان د شپې خپله ځمکه او بوله ده ته يې وویل: ته د خدای دوست يې او ټول خلق ستا احترام کوي. نو دوتې زحمت ولې پر ځان تېروي او دغه لار پاکوي شیخ متي هسې ځواب ورکړ، چې یوه گړی د خلقو خدمت تر هر څه ښه دی.)) (۴، ۱۷۵)

د پټې خزاني مولف زیاتوي، چې شیخ متي یو اثر هم کښلی و چې نوم يې و ((د خدای مینه)) دغه کتاب په کلات کې د شیخ متي په زیارت پروت و او زیارت کوونکو به لوستلو، په دغه اثر کې مناجاتونه او دعائیه شعرونه و، خو دغه اثر تراوسه تر لاسه شوی نه دی. اوس ددې لپاره چې د عارف شیخ په یو اځیني لاسته راغلي شعر څه ووايو او د هغه د عارفانه او صوفیانه افکارو جاج واخلو نوموړی شعر را نقلوو:

پر لویو غرو هم پسه دښتو کې
په لوی سهار په نیمو شپو کې
په غاړو ښو او پسه شپېلکو کې
یواد ویرزلیو پسه شپېلو کې
ټول ستاد یواد نارې سوري دي
دا ستاد مینې نندارې دي

جندي زرغون که په بییدیا دی
د برین خواته په خندا دی
ترنگ چسپې خپر دی په ژړا دی

دا تـيـول اغـبـز د مـيـنـي سـي سـتـا دـي
تـولـه بـنـي کـلا دـي سـتـا لـه لـا سـه
اـي د پاسـوالو پاسـه پاسـه

کـه لـمـر رـو بـنـا نـه مـخ يـي سـي پـيـن دـي
يـيـا د سـي پـوړ مـيـه تـنـي دـي وريـن دـي
کـه غـر دـي بـنـي کـلي پـر تـمـيـن دـي
لـکـه هـنـي دـاره مـخ د سـي پـيـن دـي
سـتـا د بـنـي کـلا د ا پـلـو شـه دـه
د ا يـي سـي و سـي پـکـه نـي دـاره دـه

د لـتـه لـو ي غـر و نـه زـر غـو نـي پـري
د ژ و نـي د وړ مـي پـي کـه کـي چـلـپـري
بـيـو ر ا و ي شـا و خـو ا کـر پـري
سـي تـر گـي لـي د و نـه يـي هـيـنـي پـري
تـل د نـي پـي بـنـي کـلي د يـي !
لـو يـه خـا و نـي دـه ! تـولـه تـه يـي !

خـا و نـي دـه بـنـي کـلي سـتـا جـمـال دـي
بـنـي کـاره يـي لـو ر پـه لـو ر کـمـال دـي
کـه وړ خـ کـه شـپـه کـه پـي پـي کـال دـي
سـتـا د قـر ت کـمـکـي مـثـال دـي
سـتـا د لـو ر و نـي و يـو و نـي دـه
د لـتـه چـي جـوړ ه تـمـاشـا دـه

زـه مـي د ا سـتـا د مـيـنـي کـي کـو ر دـي
سـو ي د عـشـق پـه سـو و خـنـد ا و ر دـي
ر پـي و تـا تـه سـتـا پـر لـو ر دـي
بـي لـه دـي هـيـنـي دـي وړ کـي پـلـو ر دـي
سـتـا د جـمـال پـه لـي د و بـنـي دـي
کـه نـه و ي د غـه نـو ر بـر بـا دـي

په غـرو کـې سـتاد عشق شـپېلکـی دی
ددې نـړۍ پـه عـشـق سـهـی دی
کـه غـتـ کـه وړ کـه پـنـد نـری دی
سـتاد جـمـال خـری هـر شـی دی
چـې پـر د نـیا مـې سـترگـې پـرې سـوې
سـتاد جـمـال پـه نـتـدارې سـوې

نـه هـسـک نـه مـخـکـه وـه تـو رتـم
تـیـا رـه خـپـر وـه تـو ل عـدم و
نـه د ا ا ب ل یس نـه یـې ادم و
سـتاد جـمـال سـو چـه پـر تـم و
چـې سـو نـیـکـا رـه نـیـکـلې د نـیا سـو
د پـنـخ پـر لـوړي یـې رنـا سـو

زـه چـې خـرگـنـد پـر دې د نـیا سـوم
د نـیـکـلې مـخ پـه تـمـاشـا سـوم
سـتاد پـر جـمـال بـانـدې شـیـدا سـوم
لـه خـپـلـې سـتې رـا جـلا سـوم

پـه ژـا ژـاړم چـې بـېلـتـون دی
یـمـه پـر د پـسـي بـل مـې تـون دی

وگړـي وـالـي (مـتـي) ژـاړي
سـوړې یـې د وړې غـاړې غـاړې
خـه غـواړې خـه وایـې خـه بـاړي
خـپـل تـون او کـوړو کـلی غـواړي
چـو نـي چـې بـل سـي نـمـه خـوا سـي
تـل یـې د بـن پـه لـوړ ژـا سـي

د شیخ متي شعر خواږه لري؟
_ د شیخ متي د شعر یو خوالی او شعریت.

لیکوال: اسمعیل یون

سمسور پاڼه

د شعر تصوفي او عرفاني اړخ

د شعر فلسفي-عرفاني اړخ

د شعر پوځوالی:

د شعر دا اړخ مور ته راجوتوي چې په پښتو شعر او شعري کلام کې فکري غنا ان له پخوا موجوده وه. په دې شعر کې مور داسې پوځوالی او فکري غنا لیدل شو، چې د یوې بیابانې فرهنگي غنا نماینده گي کوي. دا خبره هم راجوتوي، چې پښتانه شاعران له تصوف او عرفان سره اشنا و. په دې برخه کې یې زیاتې شتمني درلودې، خو دا چې لاتراوسه نه دی ترلاسه شوي، یو عمده دلیل دا کېدی شي، چې د پښتنو سیمه تل د لویدیځ او ختیځ او منځنۍ اسیا له خوا د یرغلونو او تاراکونو د تېرېدو لاره ده او د اوسني جنگ په څېر، په تېرو جنگونو کې هم زرگونه فرهنگي اثار د اسونو او کاروانونو په پښو کې لټار شوي او له منځه تللي دي. پر دې اساس ده چې مور د فکري جریانونو د تحلیل له پلوه لږ مواد او اثار لرو.

د شعر تصوفي او عرفاني اړخ:

د شیخ متي په پورتنی شعر کې یو ډول نه، بلکې په پوره ډول شرقي تصوفي فکري جریان لیدل کېږي. شعر د مولانا د مثنوي په تقلید په ((غاره رخ)) یا ((نی)) د فراق په سندره پیل کېږي او ټول موجودات د واحد او یواځیني ذات د موجودیت شهادت ته رابولي.

استاد حبیبی هم ددې خبرې یادونه کوي چې:

((شیخ متي له هغو لومړیو حلقو څخه دی، چې پښتو شعر ته یې یو فلسفي ښکلی رنگ ورکړی او د جمالیات ټکی یې ښه روڼ کړی دی مگر دده فکر تل له مادي خوا څخه معنوي او الهي افکارو ته میل لري. له مادي اشعارو څخه تل معنوي او مافوق الطبیعه نتایج اخلي او یوازې د مادي په ستاینه کې ځان نه ډوبوي.)) (۴، ۱۷۸) سره له دې چې د شیخ متي ټول اثر نه شته، خو مور کله چې د حد اقل تحلیل په لټه کې یو. په همدې مطلوب شعر کې چې له طبیعت او د طبیعي ښکلا له ستاینې پیل کوي، په جزئیاتو غرونه، شپه او ورځ (زمان) غاره (نی) د غمجنو او ازونه، شنه شوي، ښونه، ترنگ سیند او هر څه چې ښکلا او جمال لري، په واقعیت کې یو تمثیل کوي. دغه راز د لمر مخ، د سپوږمۍ ورین تندۍ، پرتمین غرونه، د سیند د هندارې په څېر مخ، زرغون غرونه، د ژوند وږمه، بوراگان او د هغو سندرې ټول او ټول د لوی ذات د یو واحد وجود په هستۍ شهادت ورکوي. شاعر له دغه توصیف او تمثیل څخه د لوی ذات خاوند تعالی جمال، ښکلا، زمان او مکان د خدای له قدر ته بولي. کوم چې ځای یې زړه کې دی، زړه چې د سیر او ((قلب)) د خاوندانو په فکر د خدای د مینې کور دی. خو د شاعر ټوله اندېښنه او غمناکه په دې کې ده چې له بېلتونه ژاړي.

سمسور پاڼه

لیکوال: اسمعیل یون

بشــنو از نــی چــون حــکایــت مــیکنــد
از جــدایــی هــا شــکایــت مــیکنــد

پــه ژا ژاړم چــې بېلــتــون دې
یــمــه پــردېســي بــل مــې تــون دې

نوموړی هم په فراق کې د چوڼي (بلبل) په څېر په دې خاطر په ژړا او ماتم کې دی، چې جلادی او دغه فراق او جلاوالی د هغه د رواني رنځ او نارامۍ منبع ده چې یوازې په وصال سره رفع کېدی شي.

د شعر فلسفي-عرفاني اړخ:

پورتنی شعر په شرقي دود فلسفي رنگ هم لري. لکه څرنگه چې د ډاکټر عبدالحکیم په قول مولانا هېڅ کله د لرغونو یوناني فلاسفه وو لکه ارسطو، اپلاتون نوم نه یادوي او نه هم له قران پرته په بل څه استناد کوي. د شیخ متي په شعر کې هم په ظاهر کې هېڅ نه شته خو بیا هم لولو:

نــه هــســک نــه ځمــکه و ه تــو رتــم و
تــیــا ر ه خــپــر ه و ه تــو ل عــد م و
نــه د ا بــلــســیــس نــه یــه یــې ا د م و
ســتــا د جــمــا ل ســو چ ه پــر تــم و
چــې ســو بــنــکــا ر ه بــنــکــلې د نــیــا ســو ه
د پــنــځ پــر لــوړي یــې رنــا ســو ه.

((په اریایي افکارو کې چې روح او فکريې د واحد خدای اهورا مزدا په باب و، په ستاینه یې پیل وکړي واحد خدای یې د (اهورا) او پوه (مزدا) وپاله چې ځمکه او اسمان یې هست کړه. د هخامنشیانو په کتیبو کې لولو چې اهورا مزدا ځمکه دلته... اسمان هلته... انسان... او د انسان لپاره خوښي هست کړه، زردشت د سینا په ۴، ۴۴ بند کې هغه د اوبو، گیاوو، باد، اسمان، رڼا او تورتم او په لنډه توګه د ټولو موجوداتو هستوونکی بولي.)) (۵، ۱۰۵) افلاطونیان هم نړۍ او موجودات مثل بولي. نور فلاسفه هم دغه ډول عقاید وړاندې کوي. یوناني فلسفه په شرقي تصوف کې بې اغېزې نه ده ان په اسلامي فرهنگ کې یې ژورې رینځې درلودې. په دویمه او درېیمه هجري پېړۍ کې زیات شمېر یوناني فلسفي اثار په بغداد او اسکندریه کې په عربي وژباړل شول، زیاتره فلاسفه وو په ارسطو او فلسفي افکارو د توضیح او تشریح کار وکړ، ستر اسلامي پوهان له ابن سینا، فارابي امکندي، مهروروی او نور د یوناني-اسلامي فلسفې

سمسور پاڼه

لیکوال: اسمعیل یون

افکار و بنه متشرحین وو، خو تصوفی او عرفانی افکارو په اسلامي نړۍ کې د ازادۍ غزونې وس درلود. شعر او ادب دغه ډلې یعنی عارف او صوفي د خپل پیغام بستر کې. شعر فلسفه، عرفان او تصوف وروزه، چې د شیخ متي شعریو له دغو دی. اوس چې خپلې خبرې راتولې کړو ویلی شو چې:

پښتني فرهنگ په فکري او معنوي لحاظ د ډېرو ژورو فلسفي، عرفاني او تصوفي افکارو جوگه دی، چې کتبي اثار یې په دې سیمه کې د کوچېدلو، لېږدېدو او جنګونو او خونړیو پېښو په ترڅ کې له منځه تللي، هر کله چې د راوروسته فرهنگ د بیا زرغونېدو لپاره بیا او بیا ماضي ته اړه پیدا شوې ده. فرهنگي جریان له انقطاع سره مخامخ شوی او تر کلونو وروسته راتوکېدلی دی.

پښتو شعر د لسیزو او پېړیو په جریان کې د فکري جریانونو حاصل و او دی. دې شتمنۍ په خپله ځولۍ کې درې سیمې او د فرهنگي حوزې افکار له ځانه سره ساتلي، روزلي او وروسته نسلونو ته یې انتقال کړي دي. په دې ترڅ کې د شیخ متي مناجات داسې کوچنۍ نمونه ده، چې هم عرفاني او تصوفي رنگ لري او هم فلسفي مفاهیم او فکري فلسفې جریان راڅرګندوي. مور په نهایت کې دې ته رابولي، چې په پښتو کتبي کلاسیکو متونو کې د فکري جریانونو څېړنه، د معنوي خوندي ارزښتونو په نوي مطالعې مور لاسبري کوي. نویو نتایجو ته مور سوي هغه څه چې تراوسه پورې ورته لږه پاملرنه شوې ده.

یادښتونه

- ۱- داکتر محمد اقبال، سیر فلسفه در ایران. (ترجمه امین حسین اریانپور) تهران ۲۴مخ.
- ۲- هنر و مردم شماره سي ویکم، تهران
- ۳- عبدالحسین زرین کوب، ارزش میراث صوفیه، (تهران)
- ۴- عبدالحی حبیبی، د پښتو ادبیاتو تاریخ ۲ ټوک (کابل: پښتو ټولنه، ۱۳۸۲) ل کال.
- ۵- دیانت زردشتی، ترجمه فریدون و صحن - مقاله دوم، تهران، بنیاد فرهنگ، ۱۳۴۸.

پوهنمل شاه محمود ((محمود))

روابط میرویس هوتکی با شاهان گورگانی هند

مقدمه:

طوفان مغول و تاتار از جمله وقایعی بود که مثل اکثر بلاد مشرق بر بیکر افغانستان صدمات بزرگی وارد کرد و ملت شجاع افغان برای مدمت تقریباً پنج قرن با حکام مربوطه آنها پنجه نرم کرد و پیوسته در کوشش بود تا حکومت ملی خود را مجدداً تاسیس نماید.

سمسور پانیه

لیکوال: اسمعیل یون

حکام مغول و تیموری در طول قرن‌ها با مردم افغانستان در مجادله بسر برده و صدمات بزرگی را متحمل شدند و بعضاً با امتیازاتی که به افغانها دادند تا حدی توانستند خود را از صدماتی نجات دهند، در قرن دهم هجری، صفوی‌های فارس و اوزبک‌های ماوراءالنهر به تهاجمات خود به افغانستان شروع نموده در تجزیه ولایات افغانستان به اقداماتی متوسل شدند. بابر که در کابل پای خود را محکم کرد پساتر با اشغال هند از خانواده افغان (لودی‌ها) پایتخت را به انجا انتقال داد و در نتیجه شکست اوزبکها از صفویان قسمت‌های غربی افغانستان بدست صفوی‌ها افتاد. و به اینصورت در طول دو صد سال دیگر ولایات شرقی و کابل، بدخشان و مضافات آن در دست گورگانی‌های هند و ولایت هرات و سیستان در قبشه صفوی‌ها بود، ولایت قندهار منطقه متنازع‌فیه هر دو دولت بود که زمانی بدست یکی و مدتی بدست دیگری بود.

در سال ۹۵۲ هجری همایون پسر بابر در بدل معاونتی که از طهماسب صفوی برای بدست آوردن اقتدار از دست رفته حاصل داشت قندهار را به فارس گذاشت ولی پس از چندی دوباره این ولایت به دولت گورگانی‌ها هند مربوط گردید در دوران جلال‌الدین اکبر قندهار در دست گورگانی‌ها بود ولی در سال ۱۲۲۲م در عهد جانگیر، شاه عباس پادشاه فارس (۹۵۸-۱۰۳۸ هجری) اراده اشغال قندهار نمود و با اردوی بزرگی عازم قندهار شد پس از محاصره چهل روز این شهر را بدست آورد و در عهد جهانگیر گورگان‌ها کدام اقدام دیگری برای اشغال مجدد قندهار بعمل نیاوردند و تا هنگام قیام میرویس خان هوتکی تسلط صفوی‌ها بر قندهار بود.

قیام میرویس خان و تشکیل دولت هوتکی:

میرویس پسر شاه عالم متولد در سال ۱۲۷۳م است مادرش نازو دختر یکی از خان‌های عشیره توخی بود، میرویس در محیط شهری قندهار رشد کرد. این شهر از نظر صنعت و تجارت و پیشه‌وری و فرهنگ رونق داشت و نسبت به فقر و عسرت زندگی مردمان کوهستان شرق، مردم جنوب نسبتاً مرفه‌تر بودند و قندهار که در سر راه تجارتی بین هند و ایران قرار داشت برای تشکیل یک دولت ملی مساعدتر بود.

میرویس از نزدیک شاهد استبداد و ظلم و تبعیض حکومت خارجی نسبت به هموطنانش گردید (۱) میرویس بخاطر رهایی مردم و کشور خویش از دست صفویان چهار بار به دربار شاه حسین صفوی داد خواهی نمود و ضمناً اوضاع دربار را مطالعه کرد. چون میرویس از فریاد رسی و داد شنوی دربار اصفهان مایوس گشت از انجا عزم بیت‌الله نمود و از علمای عرب فتوا قتل گرگین و جواز جنگ را بدست آورد. و بدربار اصفهان نیز انقدر نفوذ کرد که درباریان را نسبت به گرگین ظنین‌تر ساخت بعد ازین میرویس خان به قندهار برگشت و جرگه ملی بزرگ را در کوکران، مانجه جمع و سوگند نمودند تا تسلط اجنبی را از کشور خویش براندازند.

بعد از ان میرویس خان به مدد تمام اقوام قندهار گرگین خان بیگلر بیگی صفویان را با تمام لشکر او قتل کرده و شهر قندهار را بدست آوردند. (۲)

روابط میرویس با دربار گورگان هند:

قندهار از حیث جغرافیای در بین دو سلطنت ایران و هند اهمیتی به سزا داشت و وقتیکه مبارزین ملی به قیادت میرویس خان پرچم استقلال را بران دیار افراشتند از یکطرف دربار گورگانی هند از استماع این خبر به تزلزل افتاد و استقلال افغانها را برای خود خطری بزرگ دانست زیرا که حکمداران گورگانی هند از تجدید عظمت و امپراطوری غوریان، خلیجان و لودیان ترسیدند.

پوهاند عبدالحی حبیبی به نقل از صمصام الدوله و خافی خان می نویسد.
وقتیکه خبر اعلان استقلال افغانها را تا جای به رسمیت شناختند ولی با دربار اصفهان مفاهمه کردند تا بدفع این واقعه که برای ملک و ملت طرفین خلاف رای صایب است به زودی بکوشند (۳) اما حاجی میرویس خان که موقعیت خطرناک خود را در بین دو سلطنت قوی بخوبی درک کرده بود بزرگان ملت را در جرگه سومین فراهم آورد و بعد از آنکه موقف سیاسی ملت افغان را در بین دو دولت شرقی و غربی با قوای ایشان نشان داد گفت: ((اگر با من متفق باشید و یآوری کنید. همواره پرچم حریت را بلند خواهیم داشت و نخواهیم گذاشت که باز (ربقه) غلامی اجانب بگردن ما افتد. کسانیکه غلامی اجانب رامی پذیرند، ما را با ایشان ربطی و مودتی نیست و در دیار ما سکونت نکنند)) (۴)

جرگه ملی بعد از شنیدن خطابه زعیم ملی با وی موافقت کرده و مواعید مودتی دادند که تا دم واپسین از آزادی و استقلال ملی خویش دفاع کنند. (۵)

اخبار وقایع قندهار بزودی بدربار صفوی رسانیده شد و میرویس خان هم نامه ای را به پادشاه صفوی ارسال داشت. مرحوم حبیبی به نقل از اثر جنگ افغان و فارس می نگارد: میرویس در نامه خویش یاد آور شده بود: پادشاه از تدبیر کار بگیرد و قشونی را به قندهار نفرستد. زیرا تمام افغانان به کشتار ایشان دست بر قبضه شمشیر ایستاده اند و اگر مجبور شوند شاید قندهار را به پادشاه دهلی بسپارند، بنا بران پادشاه صفوی باید موقع سیاسی این کشور را ملحوظ دارد. (۶)

تلاش صفوی ها بخاطر اشغال دوباره قندهار به ثمر نرسید و میرویس خان درین هنگام از یک طرف جنگ را با صفوی ها ادامه داد و از جانبی روابط سیاسی خود را با دربار گورگانی هند بهتر ساخت. و برای تشبیه روابط دوستانه سیاسی حاجی امکو برادر خود را بحیث سفیر بدربار دهلی نزد فرخ شیر گورگانی فرستاد و هدایای دوستانه را بذریعه وی ارسال داشت. (۷)
فرستادن سفیر به هند، فهم سیاسی و مهارت نظامی میرویس را نشان میدهد بخاطر آنکه ترس این بود که دولت صفوی نیز با هند همدست شود و خاک افغانی را بین خود تقسیم نماید. از این رو میرویس نیکه با اینکه از نیت دربار گورگانی هند نسبت به افغانها بی اطلاع نبود وی باز هم برای اینکه وضعیت را خوبتر بخود روشن کند و هم بنابر تقاضا و وجیه همسایگی خواست

سمسور پانه

لیکوال: اسمعیل یون

نیات دوستانه افغانان را به شاهان متذکره روشن بسازد و وهمیکه از استقلال افغانها برای دربار هند تولید شده بود رفع نماید و حتی یکقدم فراتر گذاشته از دربار هند در وقت ضرورت استعانت کند.

به اساس همین مفکوره سفیر افغانی مکتوبی را مبنی بر خواهشات دوستانه افغانان و اطلاع تصمیم آزادی خواهان نسبت به استقلال خاک خود در سال (۱۷۰۹م) به عنوان شهزاده دربار هند نوشت.

((ما افغانان نسبت به تمام همجواران به همسایگی شاه هندوستان افتخار داریم، زیرا همکیش و هم مذهب هستیم. و به همین نسبت اعتماد قوی داریم که در موقع ضرورت با ما معاونت خواهد کرد.

ما علیه شاه فارس تصمیم گرفته ایم زیرا او برای تجاوز و برای محاربه برضد مذهب ما قشون می فرستند ازین جهت ما از مقتدرترین شهزاده خواهش میکنیم تا حقیقت حال ما را در پیشگاه معظمترین پادشاه هند تقدیم و روشن نمایند.))

چون فعلاً در آن ولا (هند) امنیت به کلی حکمفرماست هرگاه در وقت ضرورت یکدسته قشون برای معاونت و پشتیبانی ما فرستاده شود به یمن و رحمت خداوند برضد دشمنان مذهب خود غالب و مظفر خواهیم شد.

افغانها شجاع هستند و شاید بعضی مقتضیات ما را مساعد نماید که در هنگام یکجا شدن دو قشون (افغان و هند) بعضی از توابع فارس را تحریک نمایم (۸) و پادشاه هند آنها را مدد نمایند و اگر به هیچ حال طاقت مقاومت نیارند جمع تجدیرافغان کوچیده و رو به هندوستان آورند. (۹)

و قتیکه این مکتوب به شاه هند رسید توهم خطریکه از استقلال افغانها نزدشان تولید شده بود رفع گردید، نامه اوران را مورد نوازش قرار دادند با جواب اطمینان بخش مرخص نمودند. دربار دهلی حکمران قندهار به رسمیت شناخت و خطاب (حاجی امیر خانی) را با تحف شمشیر و فیل بدربار میرویس گسیل داشت. (۱۰) اما عمر این زمامدار بزرگ افغان انقدر طول نکشید که مقاصد بزرگ خود را در راه توحید ولایات افغانستان عملی کند وی در طول هشت سال حکومت قندهار و ولایات نزدیک انرا متحد ساخت تا اینکه در نومبر ۱۷۱۵م وفات یافت. روح آزادی خواهی و جذبه ملی را که او در ملت خود احیا نمود از بین نرفت قیام ملی را که او بعمل آورد و احساساتی را که در ملت قهرمان افغان احیا نمود موجب تشکیل مجدد سلطنت بزرگ افغانها گردید.

ماخذ

- ۱- غبار، میرغلام محمد، افغانستان در مسیر تاریخ، کابل، (۱۳۴۲) ص ۳۱۷
- ۲- حبیبی، عبدالحی، تاریخ مختصر افغانستان جلد دوم، کابل ۱۳۴۹، ص ۷۳-۷۴
- ۳- حبیبی، عبدالحی، ایضاً، ص

- ۴- بېنوا، عبدالروف، هوتکی ها، کابل، ۱۳۳۵، ص ۵۲-۵۲
- ۵- افغانی سید جمال الدین، تنمة البيان فی التاريخ الافغان، ترجمه محمد امین خوگیانی، کابل، ۱۳۱۷، ص ۷۹
- ۶- حبیبی، اثر قبل الذکر، ص ۲۴
- ۷- ایضاً، ص ۷۵
- ۸- بېنوا، اثر قبل الذکر، ص ۲۴
- ۹- کروینسکی، تاریخ سیاح مسیحی، کابل، ۱۳۲۳، ص ۲۲
- ۱۰- حبیبی، اثر قبل الذکر، ص ۷۸

پوهنمل اصف بهاند

د پښتو په لرغونو ښځمنو شاعرانو کې د نازو انا دريځ

كلونه پخوا علامه عبدالحی حبیبی په ټولنیز ژوند کې د پښتني مېرمنې د رول په باب ليكلي وو: ((پښتنه مېرمن د پښتنو د ټولني او اجتماعي سازمان شمري وه.))^۱ خو د پښتنو د ژوند په تاريخ کې داسې وختونه هم راغلي دي، چې پښتنه مېرمن كله كله د نورو قومونو تر ښځو زياته نازول شوې او كله يې بيا حقوق تر پښو لاندې شوي دي.

سره له دې چې د ټولنيز ژوندانه پېښو پښتانه له ادب او هنر څخه لرې ساتلي وو، خو بيا هم دوی ليك او لوست نه دی هېر کړی، د هنر او علم په ډگر کې يې د قدر وړ تجربې کړې دي که د پښتو ادب په تاريخ کې په ځير سره وکتل شي د مېرمنو برخه په کې ځلنده ده. په دې مقاله کې به په لنډ ډول د پښتو ژبې او ادب د سترې وثيقي يعنې پټې خزاني په استناد د پښتنو د لرغونو ښځمنو شاعرانو په ډله کې د نازو انا پر دريځ خبرې وشي.

د پټې خزاني د روايت له مخې د پښتو ادبياتو په لرغونې دوره کې دغه مېرمنې شاعرانې

تېرې شوې دي:

۱- زرغونه کاکړ

۲- رابعه

۳- نيکپخته

۴- نازو انا

(۱) پوهاند عبدالحی حبیبی، د زېري کالنۍ، په پښتو ادب کې د مېرمنې برخه،

پښتو ټولنه، ۱۳۵۷ کال، ۱ مخ

ليکوال: اسمعيل يون

سمسور پاڼه

۵- حلیمه حافظ

۲- بی بی زینب

خو پرته له دغو ښځمنو شاعرانو د پښتو ادبیاتو په لرغونو شاعرانو کې نورې ښځمنې شاعرانې هم تېرې شوي دي، چې ښایي تراوسه پورې یې حال مورته معلوم نه وي او یا د نورو ماخذونو په ارتباط هغه وپېژنو لکه شهزاد گلې چې د حالنامې له مخې یې پېژنو.

د پښتنو په لرغونو ښځمنو شاعرانو کې تر ټولو قدیمه شاعره زرغونه کاکړې ده، چې د کندهار په پنجوايي کې اوسېده.^۱ د دغې سترې شاعرې د ژوندانه موده تر ۸۵ هجري څخه وروسته اټکل شوې ده. زرغونې کاکړې د نورو ادبي کارونو ترڅنګ په ۹۰۳ هـ کال د شیخ سعدي بوستان په پښتو نظم وړاوه.^۲ د پښتو ادب د لرغونو دورې ددې شاعرې نور څه نه دي راپاتې، یوازې محمد هوتک یې له ژباړل شوي بوستان څخه یو حکایت را نقل کړی دی، چې د زرغونې د ادبي قدرت څرنگوالی ورنه ښه ترا څرګند بدلای شي.

بله پښتنه شاعره چې د پښتو ادب لرغونې دوره کې اوسېده رابعه نومېده. د پټې خزانې د روایت له مخې دغه شاعره د بابر په زمانه کې په کندهار کې اوسېده^۳ له بده مرغه چې پرته له یوې رباعي څخه یې بله څه نه دی راپاتې.

ددې دورې بله شاعره او یوه ښځه ښځه ښځه وه چې په اشغری کې اوسېدلې ده. د ژوندانه زمانه یې د ۹۲۰ هجري په شاوخوا کې اټکل شوې ده. علامه حبیبی لیکي چې ددې مدبرې او پوه مېرمنې احوال شیخ امام الدین په خپل کتاب اولیای افغان کې لیکلي دي.^۴ ښځه یې د خپل ادبي ژوند په موده کې یو شمېر موعظې او پندونه نظم کړل چې له هغه څخه یو کتاب جوړ شو او نوم یې ارشاد الفقرا ورباندې کېښود. د پټې خزانې د روایت له مخې دغه کتاب د محمد هوتک په لاس کې و او له هغه څخه یې په خپله تذکره کې یو څو ټوټې خوندي کړې دي.^۵

د پښتو ادبیاتو په لرغونو ښځمنو شاعرانو کې بله شاعره بی بی زینبه ده چې د میرویس خان لور او یوه هونبیاره او عالمه ښځه وه. دغې اغلې مېرمنې د نورو پښتنو مېرمنو په تدریس کې لویه برخه درلوده. له بی بی زینبې څخه یوه مرثیه راپاتې ده، چې پټې خزانې خوندي کړې ده. له دغې مرثیې څخه د زینبې ادبي ځواک ښه څرګند بدلای شي.

1) عبدالحی حبیبی، د پښتو ادبیاتو تاریخ، دویم ټوک، پښتو ټولنه، ۱۸۷ مخ.

2) محمد هوتک، پټه خزانه، څلورم چاپ، د کابل پوهنتون خپرونې، ۱۳۵۲ کال،

۱۱۱ مخ.

3) همدا اثر، ۱۱۳ مخ.

4) د زېري کالنې، ۱۳۵۷ کال، ۱۴ مخ.

5) پټه خزانه، ۱۰۶ مخ.

لیکوال: اسمعیل یون

شهادت گله ددې دورې بله باتدبيره او پوهه ښځه وه چې شعرونه يې هم ويل د ((فرهنگ ادبيات پښتو)) ليکوال ليکي چې پلار يې د روښن داد نومېده او د تيراه له اوسېدونکو څخه و، چې د جلال الدين اکبر په زمانې کې يې ژوند کاوه.^۱

ددې باتقوا او پرهېزگاري ښځې د کلام نمونه استاد هېوادممل په فرهنگ ادبيات پښتو کې خوندي کړې ده.

ددغو ښځمنو شاعرانو په څنگ کې د پښتو ادب او پښتنو لويه شاعره او مدبره ښځه نازو انا نومېده. نازو انا د پښتو ادبياتو د لرغونو ښځمنو شاعرانو په ډله کې ډېره مشهوره، مدبره او پوهه ښځه وه. پلار يې د پښتنو مشر و. دی هم په خپله سپېڅلې غېږه کې لکه ميرويس نيکه ستر لارښود وروژه. نازو د علم ادب او توري خاونده وه او د خپل پلار د رياست په قلمرو کې په شجاعت او سخاوت مشهوره وه، لوست يې په خپل محيط کې له لويو علماوو څخه کړی وې.^۱

د نازو انا د مېړانې، سخاوت او خلاص لاس توب ذکر نور اثارو او ليکوالو هم ثبت کړي.^۲ نازو انا که له يوې خوا د قيادت، پوهې او وطن دوستۍ ښه سمبول وه، نو له بلې خوا د لوړ او نفيس ادبي ذوق خاونده هم وه. د پټې خزانې ليکوال د نازو انا د ادبي دريځ په برخه کې داسې ويلي دي: ((زما پلار هسې ويل چې نازو انا علاوه پر سخاوت او شجاعت او عبادت هسې ارټينه وه چې د خدای تعالیٰ څخه په مناجات يې ډېر اشعار ويل او يو ديوان يې درلود چې دوه زره بيتونه په کې وو او هلته يې ښه نکات ادا کړي وو او داسې يې ويلي و چې نارينه يې هم نه شي ويلای.))^۳

د نازو انا د راپاتې رباغي په برخه کې که چېرې د نورو ليکوالو او ځينو اثارو له توصيفي خبرو تېر شو او د نازو انا د ادبي توان د معلومولو لپاره په خپله رباغي ترڅېړنې لاندې ونيسو ښه به وي:

سحر گه وه د نرگس ليمه لاندې
شاخکي شاخکي يې له سترگو څڅېده
ما ويل څه دي ښکلې گلې ولسي ژارې

---

(۲) زلمی هېوادممل، فرهنگ ادبيات پښتو، د چاپ او خپرونې د دولتي کومېټې خپرونه، ۱۳۲۵ کال، ۲۲۷ مخ.

(۱) د زېري کالنۍ، ۱۳۵۷ کال، ۱۴-۱۵ مخونه.

(۲) کبرا مظھري ملو رو، پښتني ليکوالي او شاعرانې، لومړی ټولک د علومو

اکاډمي خپرونه، ۱۳۲۶ کال، ۲۰ مخ.

(۱) پټه خزانه، څلورم چاپ، ۱۰۳ مخ.

دې وييل ژوند مې دې يوه خوله خندېده.

په دې رباعي کې نازو انا د ژوند يو عمومي انځور په هنرمندانه ډول وړاندې کوي. د نرگس د گل غوړېدل او ترغوړېدو نه يو څو لنډې شېبې وروسته يې د ژوند پای ته رسېدل، د دې سبب شول چې نرگس د خپل ژوند پر لړۍ موده باندې وژاړي. که چېرې د نازو انا په دې شعر کې د شعر د جوليز جوړښت له مخې شعري انځورونه ولټول شي داسې به وي:

په دې شعر کې گل له انسان سره تشبیه شوی دی. گل مشبه انسان مشبه به، ښکلا لطافت نازکي او لنډه موده ژوند يې وجه شبه ده، چې يو عالي شعري انځور يې بللای شو.

دغه راز په دې شعر کې ژوند له يوې خولې خندا سره تشبیه شوی دی. ژوند مشبه، يوه خوله خندا مشبه به، لنډوالی او لږوالی يې وجه شبه کېدلای شي. څنگه چې دغه انځور د تشبیه له اداتو پرته راوړل شوی دی، ځکه لوړ او عالي يې ارزيا يې کولای شو.

د نازو انا په دغه شعر کې هم معنی او مفهوم شته، هم د شعري انځورونو له پلوه غني دي او د تخيل رنگيني او بداعت په کې ښه ښکاري، ځکه نو د نازو انا ادبي دريځ د نورو ښځمنو شاعرانو په ډله کې لوړ ارزيا يې کوو. که چېرې نازو انا د هغه وخت له نورو ښځمنو شاعرانو سره په جلا جلا ډول پرتله شي هلته هم د نازو انا دريځ څرگند او ښکاره دی. نازو انا له نورو ښځمنو شاعرانو څخه ځکه لوړه او ښه ارزيا يې کېږي، چې دا له يوې خوا په يوه ستره ادبي او سياسي کورنۍ کې زېږېدلې او لويه شوې ده، ځکه يې ښوونه او روزنه ضروري او ډېره ښه وه، چې د لوړې پوهې او ښې مطالعې درلودونکې وه، له بلې خوا دې ته ډېر ښه علمي ادبي او سياسي چاپېريال مساعد و او دغه چاپېريال د دې سبب شو، چې نازو انا د لوړې او ښې قريحې او ښه شعري ذوق خاونده شي، په دې صورت کې نو ښکاره خبره ده، چې دغسې يوې پوه او با مطالعې او د ښې قريحې خاوندې تخليق به هم ښه او لوړ وي. نازو انا که له يوې خوا د لوړ ادبي ذوق خاونده وه، له بلې خوا د خپل قام او خلکو په روحیه پوه او په درد يې متالمه وه او د دغه حالت انعکاس د دې په تخليقاتو کې څرگند و، چې د دې په راپاتې رباعي کې يې ښه ليدلای شو، ځکه نو د پښتنو په لرغونو ښځمنو شاعرانو کې د نازو انا دريځ ډېر لوړ او ښه ارزيا يې کوو.

د نازو انا په ڪورني ڪي د پښتو شاعري عنونه

نازو انا د پښتنو د ملي قايده او مشر ميرويس خان نيکه عالمه او فاضله مورده ده. دا د خپل وخت د پښتو مېرمنو يوه مېرمنې او باتوره څيره وه او د ژوند تر پايه پورې يې د پښتنو د يووالي او برياليتوب مينې په زړه کې ټوپونه وهل. زه ددغې تلپاتې پښتنې مېرمنې د ژوند او کار نامو په باب ددې لپاره نه غږېږم، چې يو خوزما د بحث موضوع نه ده او بله دا چې دا کار د پښتو لټون ته اړتيا لري، زه يوازې ددغې فاضلې مېرمنې په شمول ددې د ڪورنۍ د پښتنو شاعرانو په باب څو لنډې يادونې كوم.

د نازو انا په ڪورنۍ کې که د پښتو شاعري د مطالعې او څېړنې تکل وکړو، نو پيلامه يې په خپله له همدې فاضلې او عالمې مېرمنې نه را شروع کېږي. نازو انا په خپله يوه خوږ ژبې او نازک خياله شاعره وه. په پټه خزانه کې ددغې مېرمنې په هکله لولو:

((هسې نقل کا: چې نازو د سلطان ملخي توخي لور وه چې تولد يې په ۱۰۲۱ هجري کې هغه ځای ته نږدې و، چې تازی نومېږي. سلطان ملخي په هغه وخت د غزني تر جلد که د اقوامو مشر و او په استقلال يې حکومت کا. معارض او ساري يې نه درلود او نازو په کوچنيوالي له مېرمنو پښتنو او سپين ږيرو علماوو څخه لوست وکا او مېر مخی ارتينه وه چې نارينه يې مېراني او شجاعت ته حيران و. (۱)

نازو انا په دغسې يوه عالمه او فاضله ڪورنۍ کې زېږېدلې وه او د خپل وخت مروج علوم يې لوستلي وو. د پټې خزانې په حواله نازو انا په پښتو ژبه شاعري هم کوله او ددې يوه مشهوره رباعي يې د بېلگې په توگه هم ثبت کړې ده. دا ډول د پټې خزانې مولف د خپل پلار په حواله د نازو انا د شاعري په هکله ليکي:

((چې نازو انا علاوه پر سخاوت او شجاعت او عبادت هسې ارتينه ده. چې د خدای تعالیٰ څخه په مناجات يې ډېر اشعار ويل او يو ډېوان يې درلود چې دوه زره بيتونه په کې وو او هلته يې ښه نکات ادا کړي وو او داسې يې ويلې وو چې نارينه يې هم نسي ويلې او دغه رباعي چې د نازو انا ده ما له خپله پلاره اورېدلې وه الحق چې ښه رباعي ده.)) (۲)

د نازو انا د شاعري د دوه زره بيتو څخه موږ ته يوازې يوه رباعي راپاتې ده او هغه هم په پټه خزانه کې خوندي ده، خو د هغې د ډېوان پټه تراوسه نه ده لگېدلې د هغې دغه رباعي د شعري تلازماتو له مخې دومره قوي او زړه وړونکې ده، چې که هغې نوره شاعري هم نه وي کړې موږ يې د پښتو ژبې د ښو شاعرانو په کتار کې درولی شو.

سحر گنه وه دننرگس لیمه لاند
خاڅکي خاڅکي یې له سترگو خڅپده
ما ویل څه دې بڼکلي گلکه ولې ژاړې؟
ده ویل ژوند مې دی یوه خوله خند بده. (۳)

ددغې رباعي د شعري قوت له مخې ویلی شو، چې نازو انا به د خپل عمر په اوږدو کې بڼه او په زړه پورې شاعري کړې وي، لوی استاد ارواښاد علامه حبیبی ددغې پښتنې مېرمنې د شاعرۍ په هکله په خپله یوه لیکنه کې داسې لیکي: ((دنازو ادبي مقام او هنري لیاقت هم د کتلو وړ دی. محمد هوتک په پټه خزانه کې د نازو انا فقط یوه رباعي د خپل پلار له خولې را نقل کړې ده، خودغه یوه رباعي هم د نازو د ادب او هنر ارزښت ښکاره کوي او هم د معنا او مفهوم له پلوه بڼه شعر دی هم د صفت په ښکلا مزین دی، د تخیل رنگینې او بداعت په کې ښکاري، سلاست یې په لوړه پوړۍ کې دی.)) (۴)

د نازو انا په کورنۍ کې که د پښتو شاعرۍ د عنعنې جاج اخلو نو ددغې کورنۍ دویم پښتون شاعر د دغې عالمې او فاضلې نومیالې زوی میرویس خان نیکه دی. تر ډېره وخته پورې میرویس نیکه یوازې د یوه پښتون ملي قاید او نومیالي په توګه د پښتنو تاریخ لیکونکو له خوا د تاریخ په پاڼو کې ثبت و او هغه د خپلو پښتنې خصوصیاتو او کارنامو له مخې زموږ د تاریخ پانې بڼکلي کړې وې، خو له نیکه مرغه د محترم استاد زلمي هېوادمل د لټون او زیار له مخې دا ثابته شوه چې دغه باتور پښتون د خپلو سیاسي او ملي مبارزو په څنګ کې ځینې منظوم اثار هم لیکلي او شعرونه یې هم ویلي دي. ددغه نومیالي پښتون مشر د شاعرۍ په هکله استاد هېوادمل د ژوندون مجلې د ۱۳۲۸ل کال په دویمه او درېیمه ګڼه کې یوه ګټوره او ارزښتناکه مقاله کښلې ده، چې موږ د همدغې مقالې په حواله میرویس نیکه د خپل وخت ډېر بڼه شاعر بللی شو.

محترم استاد زلمي هېوادمل په خپله مقاله کې یو ځای کاري: ((... لنډه دا چې د میرویس نیکه اسلاف او اخلاف ټول له شرقي او اسلامي فرهنگ سره اشنا وو او په یوه فرهنگي ماحول کې رالوی شوي او دوی ددې فرهنگ په وده کې برخه درلوده، خپله یې هم له فرهنگي مشاغلو سره مینه ښووله او نور یې هم دې خواته هڅول، د شاعرې او فرهنگيالي نازو انا زوی میرویس چې پر سیاسي او ملي کارنامو یې نه یوازې زموږ د هېواد، بلکې د سیمې د هېوادو تاریخونه ډک دي تر سیاسي او ملي مسایلو سربېره یې له فرهنگي مسایلو سره هم مینه درلوده او اوس ځینې داسې څرګونه له موږ سره شته چې دا ترې ښکاري چې زموږ دغه ملي مشر په خپله ملي ژبه ځینې منظومې هم ویلي وې چې یوه نیمه بېلګه لا د ځینو خطي اثارو په زړونو کې خوندي ده.)) (۵)

محترم استاد زلمي هېوادمل په خپله دغه مقاله کې د میرویس نیکه یو بیت هم راوړی، چې زه یې دلته دده د شاعرۍ د نمونې په توګه را نقلوم بیت دادی:

سَمْسور پانِه

لیکوال: اسمعیل یون

عرض مې نه لگي پر ناتمام پاچا

خوبه کومه پر يادونه (۶)

دا ډول ليکوال په خپلې ليکنې کې د ميرويس نيکه د شاعرۍ په هکله ځينې گټورې خبرې هم کړې دي ددې ليکنې په يوه برخه کې بې داسې لولو:

اما دا يو بيت هم مور ته ډېر غنيمت دی او دا ځکه چې د پښتو تاريخ د يو لوی قهرمان د سخنورۍ څرک ځينې ايستل کېږي او دا مور ته ښکاروي چې زموږ مرحوم ملي قايد حاجي ميرويس نيکه د شعر طبع درلوده او په پښتو يې نظمو نه هم ويل، مور د ميرويس نيکه د همدې يوه ترلاسه شوي بيت په استناد دده د شاعرۍ په باب خبرې وکړې... (۷)

ددغو ويناوو په حواله ويلی شو، چې د نازو انا د کورنۍ دويم شاعر ددې نوميالی او فرهنگيالی زوی ميرويس نيکه دی او دده دغه يو بيت او دده مينه د فرهنگيانو او شاعرانو سره دا ثابتوي، چې دغه لوی او تلپاتې پښتون به د خپل ژوند په اوږدو کې زيات شعرونه ليکلي وي، چې له بده مرغه د زمانې ناخوالو لاملاتر او سه له مور نه لرې ساتلی او که پلټنه وشي، نو هغه د محترم هېوادممل خبره چې دده زياته منظومه وينا به وموندل شي او دده شعري عظمت به هم پښتنو ته څرگند او روښانه شي.

د نازو انا په کورنۍ کې بله ادبي او فرهنگي خپره چې هم يې ژوند او هم يې شعر د ډېرې ستاينې او يادونې وړ دی هغه شاه حسين هوتک دی. دی د نازو انا لمسی او د حاجي ميرويس خان نيکه زوی دی. دی د خپل وخت يو عالم، عادل او فاضل پاچا و په خپل دربار کې د علم او ادب د ودې او پرمختگ لپاره يو فرهنگي مرکز هم جوړ کړی و او شاعران او ليکوال به يې په کې روزل. محمد هوتک چې پټه خزانه کښله نو دغه لوی پښتون پاچا د عمر له پلوه ځوان و د پټې خزانه مولف د شاه حسين هوتک په هکله ليکي: ((پادشاه جمجاه ضل الله شاه حسين بنالم خپل هوتک او د مغفور جنت مکان حاجي ميرخان زوی دی چې اوس په ځوانۍ کې پادشاهي کا او پښتانه يې په سيوري ارام دي، پادشاه عالم پناه په ۲۳ د ربيع الاول په ۱۱۱۴ سنه هجري په سيوري کې د کلات پيدا شو، هغه وخت چې ميرخان د بيت الله او اصفهان سفر وکا، پادشاه ضل الله کوچنی و او له اعلم علما ملا يار محمد هوتک څخه يې درس ولوست. او تر د ولسو کالو پورې د عمر يې د فقه او تفسير او منطق او د بلاغت کتب ولوستل او په کندهار کې له پلاره يې مصالح د امور زده کړل...)) (۸)

دا ډول د پټې خزاني مولف زياتوي: ((پادشاه عالم پناه په دربار کې تل علما او صالحان لار لري افضل العلما ملا يار محمد هوتک چې د پادشاه استاد دی لوی عالم دی، په فقه کې يې کتاب مسايل ارکان خمسه کښلی دی... پادشاه عالم پناه په ارگ کې د قندهار هغه قصر چې نارنج باله شي هلته په هفته کې يوه ورځ دربار کا په کتب خانه کې او شعرا او فضلا ټولوي، زه محمد هوتک کاتب ددې کتاب هم په دې مجلس کې يم او د پادشاه ضل الله اشعار او ادبيات په قلم کارم او کتاب د دېوان يې مرتب شوی دی. کله په پښتو اشعار وايي او کله فارسي ژبې ته هم ميل

سمسور پانه

ليکوال: اسمعيل يون

کا او استاد العلملا ملا یارمحمد ته یې قرائت کا چې سهو وسقم ځنې زایل کا او د پادشاه په اشعارو کې لږ سهوه لیده سی او علما یې ټول په بلاغت او فصاحت قایل دي او سماع ته مایل.)) (۹)

دا ډول لوی استاد علامه عبدالرحی حبیبی په پښتانه شعرا لومړی ټوک کې هم ددغه لوی شاعر د ژوند او اثارو په باب خبرې کړي او دده یوه سندره یې هلته ثبت کړې. په پښتانه شعرا کې لوی استاد حبیبی د شاه حسین د شاعری په هکله لیکي: (دا زموږ مړنی او ننگیالی پاچا د ملي ژبې یو ښه شاعر هم دی، چې په ملي لهجه یې بدلې ویلې دي. دده اشعار عشقي دي او سپېڅلتوب او خوږوالی په کې لیدل کېږي.)) (۱۰)

د پټې خزانې مولف د وینا له مخې شاه حسین هوتک د شعرونو یو مکمل ډېوان درلود او هغه یې ترتیب کړی هم و چې له بده مرغه تراوسه ورک دی. دده یوه شعري بېلگه یې په پټه خزانه کې خوندي کړې چې دلته یې راوړل ضروري بولم.

بېلتانه دې د غم وپه چپا او چور کړم
په تیارو کې د هجران یې له تا دور کړم
بېلتانه دې هسې او ښکې راخپری کړې
ستاد فکر په گرداب کې تل عبور کړم
د فراق پېرې مې کېښوت و مری ته
په جهان کې یې رسوا لکه منصور کړم
په وصال دې هم نابینا دیمه دلبرې
د بېلتون فکر په زړه کې ناصبور کړم
د بانو عشق مې وخور په ځیگر کې
غمزانو په غم زو غم زو مهجور کړم
خلق ییاد زما د عشق په لېونو کا
زه حسین محبت هسې مشهور کړم (۱۱)

د میرویس نیکه نوم او دده کورنۍ د پښتنو د تاریخ یو رنگین او سمسور څپرکی دی د دوی مبارزې او سربښدنې د پښتون ولس په زړونو کې خاص ځای لري. دغې عالمې او فاضلې کورنۍ د خپلو سیاسي جدو جهد او هلو ځلو په څنگ کې د پښتو ادب لپاره نه هېرېدونکې کارنامې موږ ته په میراث پرې ایښي دي. ددغې کورنۍ بله عالمه او فاضله مېرمن زینبه هوتکه ده، لوی استاد علامه حبیبی په خپله یوه لیکنه کې کارې: ((د هوتکو په دغه درنې کورنۍ کې موږ دوی د علم او ادب ځاوندې مېرمنې هم پېژنو، چې یوه مېرمن نازو د حاجي میرویس خان مور وه... بله عالمه او ادبیه مېرمن یې یې زینبه د حاجي میرویس خان لور ده، چې د ملا نورمحمد غلجی څخه یې لوست کړی و او د محمد هوتک په قول یوه هونښیاره او عالمه ښځه وه... دې مېرمن د خپل عصر مروج

سمسور پاڼه

لیکوال: اسمعیل یون

علوم او ادبي او ديني کتب ټول لوستي وو د شعراو پر دېوانو او اشعارو يې پوره عبور لاره او د
موذونانو او شاعرانو قدر دانه وه. ((۱۲))

دا ډول محمد هوتک په پټه خزانه کې ددغې خوږ ژبې شاعر د ژوند او شاعرۍ په هکله گټورې
خبرې کړې دي. ددغو خبرو په يوه برخه کې لولو: ((هسې روايت کا: چې بي بي زينب ډېره هونښاره
او په مهماتو د امورو عالمه ښځه وه او د پادشاه جمجاه شاه حسين په امورو کې تدبير کا او هر
کله په رای صايب مشکلات د امورو حل کا او پادشاه د زمان يې په خبرو عمل کا او نصايح يې
اوري دا درشهور د صدف عظمت ښه شعرونه هم وايي او د موزنانو او شاعرانو قدر کا دو او
ين د شعرا هم کله لولي او له مضامين شيرين بي کام شيرين کا...)) (۱۳)

ددغې پښتنې مېرمنې په هکله که پلټنه وشي، داسې ښکاري چې دې به هم د خپل عمر په اوږدو
کې ډېر شعرونه وييلې وي د پښتو شعر په تاريخ کې ددې مقام ځکه زيات روښانه او ځلېدونکي
دي، چې دې د خپل ورور په مړينه داسې ویرنه کښلې چې د پښتو ویرنو په تاريخ کې هم زيات
ارزښت لري. مور به دلته ددغې پښتنې مېرمنې د شعر د بېلگې د راوړلو په خاطر ددغې مرثيې
څو بيتونه راوړو:

رڼ سو چي ورور تېر لسه دنيا سونا
قن دهار واره په پته ژړا سونا
زړه مې په ويير کي مېستلا سونا
چي شاه محمود لسه ما جلا سونا
دا روڼ جهلان راتسه توره م دی ننا
زړه د بېلتون په تېغ کورم دی ننا
هو تک غمجن په دې ماتم دی ننا
د پياچهي تاج موب هم دی ننا
چي شاه محمود تېر لسه دنيا سونا
قن دهار واره په پته ژړا سونا... (۱۳)

په لنډيز سره وييلی شو، چې د نازو انا په کورنۍ کې ددې په شمول څلور تنه پښتانه شاعران نازو
انا، ميرويس نيکه، شاه حسين هوتک او زينبه هوتکه تېر شوي، چې مور په ډېره مختصره توگه
ددغو څلور تنو خوږ ژبو شاعرانو يادونه وکړه.

اخځونه

۱- هوتک، محمد، پټه خزانه لومړی چاپ، ۱۳۵۶ل کال، د ادبياتو او بشري علومو پوهنځی،
۱۰مخ.

سمسور پاڼه

ليکوال: اسمعيل يون

- ۲- همدغه اثر ۱۰۲مخ
- ۳- همدغه اثر ۱۰۳مخ
- ۴- د زبري کالنی، د افغانستان د علومو اکاډمي ۱۳۵۷ کال چاپ، په پښتو ادب کې د مېرمنې برخه د لوی استاد علامه حبيبي مقاله، ۵۱مخ
- ۵- زلمی، هېوادمل، ژوندون مجله د افغانستان د ليکوالو انجمن خپرنی ارگان، ۱۳۲۸ کال دويمه او درېيمه گڼه ۲۸مخ.
- ۶- همدغه اثر همدا مخ
- ۷- همدغه اثر ۲۹مخ
- ۸- پټه خزانه، یاد شوی اثر، شاه حسين هوتک ۵۷مخ.
- ۹- همدغه اثر ۵۸مخ
- ۱۰- حبيبي، عبدالحی، پښتانه شعرا لومړی ټوک، ۱۳۲۰ کال پښتو ټولنه ۱۲۸مخ
- ۱۱- پټه خزانه، یاد شوی اثر ۵۸مخ
- ۱۲- د زبري کالنی. یاد شوی اثر یاد شوی مخ.
- ۱۳- پټه خزانه ۱۰۷مخ.

د هوتکیانو په باب چاپ شوي

پښتو کتابونه

(۱۱۱۹-۱۱۵۱هـ.ق) کلونه د هوتکیانو د واکمنۍ عصر دی. له نوموړې نېټې څخه بیا تر ننه پورې د هوتکیانو د عصر د سیاسي، فرهنگي او ټولنیزو پېښو په باب بېلابېل اثار لیکل شوي دي. په دې کې د کورنیو لیکوالو اثار هم شته او د بهرنیو هغو هم پر پښتو او دري ژبو سربېره په انګلیسي، جرمني، فرانسوي او روسي ژبو هم په دې برخه کې اثار لیکل شوي دي. زما د مقالې نوم دی، د هوتکیانو په باب چاپ شوي پښتو کتابونه. څرنگه چې پر ۱۳۵۷ل کال د ((هوتکیان کتابشناسی توصیفی)) په نوم یو کتابښود ترتیب شوی او په هغه کې یې ټول هغه اثار چې د هوتکیانو په باب په پښتو، دري او هم په بهرنیو ژبو لیکل شوي، معرفي شوي، نو زه د هغو کتابونو بیا معرفي څخه ډډه کوم، یوازې هغه اثر چې ((د خپلواکۍ لمر څرک)) نومېږي او د هوتکیانو په باب نسبتاً جامع اثر دی او نوی چاپ شوی، معرفي کوم. لومړی به په خپله د ((هوتکیان کتابشناسی توصیفی)) اثر معرفي کړم او بیا به ((د خپلواکۍ لمر څرک)) هوتکیان کتابشناسی توصیفی:

دا د هغه اثر نوم دی، چې د محمد ابراهیم ستوده او احمدضیا مدرسې له خوا تالیف شوی دی. دا کتاب پر ۱۳۵۷ل کال د کابل پوهنتون له خوا د پوهنتون په چاپخونه کې چاپ شوی دی. د کتاب د ټوکونو شمېر څرګند نه دی، خو د مخونو ټول شمېر یې ۱۵۲ مخونو ته رسېږي. په دې اثر کې هغه اثار، سرچینې او ماخذونه ښودل شوي، چې د هوتکو د سیاسي او ادبي کارنامو په باب په کې څه راغلي دي. د اثر په پیل کې د ((مقدمه)) په نوم به دوو مخونو کې د پوهندوی دوکتور عبدالرشید جلیلي یوه لیکنه راغلي ده. ورپسې ((د هوتکیانو توصیفی کتابښود)) په نوم به دوو مخونو کې د لوی استاد پوهاند علامه عبدالحی حبیبی لیکنه راغلي، چې د کتاب پر څرنگوالي، لنډې خو جامع خبرې کوي. بیا د کتاب د څرنگوالي په باب د ((پیشگفتار)) په نوم په لسو مخونو کې په خپله د محمد ابراهیم ستوده او احمدضیا مدرسې خبرې راغلي دي.

دغه کتابښود په څلورو برخو کې سره اوډل شوی دی:

لومړۍ برخه: کتابونه او کتابګوتې (رسالې).

دویمه برخه: مجلې، جریدې او ورځپاڼې.

درېیمه برخه: ضمیمې.

۱- د ملا خیرالله هوتک کتابښود، چې سرخپرونکی محترم زلمی هېواد مل ترتیب کړی دی.

۲- د مولوي صالح محمد کتابښود ، چې محترم عبدالکریم پټنگ ترتیب کړی دی.
۳- د شېر محمد کتابښود ، چې محترم حبیب الله رفیع ترتیب کړی دی.
څلورمه برخه: ځینې انگرېزي، جرمني، روسي، فرانسوي او نورې څېړونې دي.
په لومړۍ برخه (د کتابونو) په برخه کې (۱۰۱) ټوکه بېلابېل کتابونه، چې د هوتکیانو په باب یادونې په کې راغلي، معرفي شوي دي.
په دویمه برخه (جریدو، مجلو او ورځپاڼو) کې ټولو (۵۷) ماخذونو ته گوته نیول شوي ده.

د اثر دویمه برخه (ضمیمې):

۱- لومړۍ برخه د ملا خیرالله کتابښود دی، چې سرڅېړونکی محترم زلمي هېوادمل د ملا خیرالله پر ژوند لیک سرېره، د هغه د دېوان لومړۍ، دویم او درېیم ټوک، د دېوان قلمي نسخه او همدارنگه د ملا خیرالله ازبکی پښتو فرهنگ هم معرفي کړي دي.

۲- د شېر محمد هوتک کتابښود ، چې محترم رفیع صیب ترتیب کړی، د شېر محمد هوتک پر ژوند لیک سرېره یې د هغه د لاندې اثار معرفي کړي دي:

۱- اسرار لسالکین یا (اسرار العارفین).

۲- تجوید الافغانی، ۳- رساله میت، ۴- مستخلص د ادبیاتو شرح، ۵- د بردی د قصیدې ژباړه، ۶- معجزات.

۳- د مولوي صالح محمد هوتک کتاب پېژندنه

محترم عبدالکریم پټنگ لومړی د مولوي ژوند لیک لیکلی او بیا یې د هغه د لاندې اثار راپېژندلي دي:

الف- منظوم اثار:

ب- منثور اثار:

۱- پښتو مثنوي.

۱- لومړی کتاب د پښتو

۲- پاشلې ویناوي.

۲- دویم کتاب د پښتو

۳- پښتو عسکري لنډۍ

۳- دریم کتاب د پښتو

۴- پښتو اطاعت اولی الامر

۵- پښتو ژبه لومړی ټوک

۲- پښتو ژبه دویم ټوک

۷- حصه اول رهنمایا خود

اموز پښتو.

۸- حصه دوم رهنمایا خود

اموز پښتو.

د کتاب په وروستی برخه کې د هغو (۴۲) اثارو معرفي راغلي، چې په انګلیسي، جرمني، فرانسوي او روسي ژبو لیکل شوي دي.

سمسور پاڼه

لیکوال: اسمعیل یون

يو بل ټکی چې د دې اثر په باب يې يادول ضروري دي، هغه دادی، چې هغو کتابونو او ليکنو ته يې د انتقاد گوته نيولې، چې د بهرنيو ليکوالو خصوصاً د ايراني ليکوالو له کيڼې، تعصب، جعل او غلبېل څخه منځته راغلي او د هوتکو د دورې پېښو ته يې بل ډول رنگ ورکړی دی. د خپلواکۍ لمر څرک:

لمر څرک د هوتکيانو په باب ډېر نوی او جامع اثر دی، چې د محترم الحاج امان الله هوتک له خوا ليکل شوی، د دې اثر د بشپړېدو نېټه د ۱۳۲۸ل کال د وري د مياشتې ۸مه نېټه ښودل شوې او پر همدې کال په افسيت ډول په کوزه پښتونخوا کې چاپ شوی دی.

د کتاب د چاپ معين ځای (چاپخونه) او د ټوکونو شمېر معلوم نه دی. د مخونو شمېر يې ۳۳۳ دی، په معياري ليکلود او د ليکوال په خپل سيمه ييز ګډوډ ليکل شوی. دا اثر د هېواد تاريخ د (۱۱۱۹-۱۱۵۱ ه.ق) يانې د هوتکو د افغاني دولت عروج او نزول تر څېرني لاندې نيسي. دا اثر د خپلواکۍ د لارې مبارزې ((د غازي سپه سالار سيدال خان ناصر په نوم چې د افغاني عزم ته په لاره کې يې توره او قلم په ميرانه او ايماندارۍ چلولي دي) اهدا شوی دی. په دې تاريخي اثر کې ليکوال د کورنيو او بهرنيو اخځونو له نويو سرچينو او هغورواياتو څخه چې د هوتکو له وخته بيا تر ننه پورې سينه په سينه رارسېدلې، ګټه اخيستي ده. د ليکوال له ليکنې څخه ښکاري، چې په زياته کچه د ببطرفې او بې غرضې تاريخ ليکنې اصل ته وفادار پاتې شوی او پېښې، چې څنگه پېښې شوي، ده په همغه ډول ثبت کړي دي.

حاجي صيب امان الله د هغو بهرنيو ليکوالو په ځانګړي ډول د ايراني ليکوالو له غرض او کيڼې نه ډکې ليکنې، چې د افغانانو د اتلوليو او وياړونو د نه زغملو له کبله منځته راغلي، تر انتقاد لاندې نيولې او د قناعت ښوونکو دلايلو په راوړلو يې، هغه رد کړي دي.

د دې اثر په پيل کې په دولسو مخونو کې د هېواد د نوښتګر ليکوال او څېړونکي حبيب الله رفيع يوه ګټوره سريزه راغلي، وايي: ((پخوانی او غير عادي حالات که له يوې خوا ملتونو ته زيانونه اړوي او وړانې ويجاړې ورپېښوي له بلې خوا همدا سې حالات د ملي قهرمانانو او اتلانود تيارز او ودې لپاره لاره هواروي او د ملي بهير د مخکښۍ په لاره کې ملي مشران او نوابخ را منځته کوي...))

د ميرويس نيکه مبارزې د افغانستان د اسمان له افق نه د دوښمو پېړيو په اوږدو کې غايب شوی د ازادۍ لمر يو ځل بيا د دې هېواد په يوه برخه کې وځلاوه او ملي، د عدل او د ولس د خپلې خونې حکومت پيل شو، د صفوي بې کفايته او حريصو واکمنو غچ اخيستونکې وسله والې هڅې يې هم وار په وار شنډې کړې او د ملي او جمهوري حکومت د ودې او پرمختګ په لور يې ګامونه اخيستل.

زموږ د تاريخ دا روښانه دوره ډېره تاريخه پاتې وه، لکه د هر ناکام شوي نهضت خاصه چې ده، د هغه ډېرې کارنامې پتې شوې دي، په دې باب افغاني اسناد ډېر لږ وو او هغه هم زياته برخه يې ورک وو، چې ورو ورو رابرسېره شول او لا د رابرسېره کېدو په حال کې دي، ايرانيانو چې په دې

سمسور پاڼه

ليکوال: اسمعيل يون

باب څه ليکلي وو مغرضانه او دښمنانه او حتی کله کله لوچکانه او بې ادبانه وو، د خارجيانو اثار زموږ په لاس کې نه وو او اوس که په لاس کې شته هم د ايرانيانو تر غلبېل راتېر شوي يعنې د هغو له خوا له ناروا تصرف سره ژباړل شوي او خپاره شوي دي چې پر دې کتاب کې پرې خبرې کېږي))

دا اثر چې د هوتکو په باب نسبتاً جامع معلومات په لاس را کوي، په دې لاندې موضوعگانو بحث کوي:

لومړی څپرکی:

د ميرويس نيکه پاخون، افغانستان په لويديځ کې د ازادۍ هلې ځلې، شجره النسب، ميرويس نيکه، ميرويس څوک و او څه يې وکړل، د نازو انا خوب ليدل، د ميرويس نيکه ازدواج، د ميرويس نيکه کسب و کار، د ميرويس نيکه شخصي صفتونه، د ميرويس نيکه مقام د پښتنو په نزد، گرگين څوک و او څنگه کندهار ته راغی، حج ته د ميرويس نيکه تگ، د ميرويس نيکه خوب ليدل، د حاجي ميرويس نيکه بېرته راگرځېدل له حج څخه، له موقع څخه د ميرويس نيکه استفاده، د ملي قايد راتگ قندهار ته، د حاجي ميرويس نيکه رسېدل قندهار ته، دوهمه ملي جرگه، په کار پيل، په اصفهان د دې اقدام تاثير، د ملي قايد مراوده د هند له دربار سره، د پارس ۳۱ زه عسکر د خسروخان تر قوماندې لاندې، د خسرو خان نفاق اچول، د ميرويس نيکه اماده گي، د پارسيانو د بل لښکر ماتې، د ملي قايد وفات، د ملي قايد وروستۍ خبرې، د حاجي ميرخان نيکه ورور عبدالعزیز:

دوهم څپرکی، د شاه محمود هوتک سوبی:

د اصفهان محاصره، د محاصرې شدت، د شاهي سراي سنگ باران، د شاهي اشپزخاني چور کول، په اصفهان قحطي، خارجي سفيران، د اصفهان د مړو شمېره، د محاصرې په دوران کې جگړه، د شاه حسين گوښه کېدل، د قحطي اثارو له منځه وړل، د افغانانو له خوا د اصفهان شاوخوا سيمو نيول، د شاه محمود سلطنت، د شاه محمود د حکومت لومړۍ شپې، د شيراز فتح، د گل يگان فتح، د کاشان فتح، د امان الله خان مرورېدل، د پادشاه د خپلوانو وژل، په ايران کې روسي مداخله، د ترکانو او روسانو ترمنځ د تشنج زياتېدل، د خطرناک جنگ سيوري، د ايران په شمال کې د روسانو نور اقدامات، د اعليحضرت شاه اشرف د سلطنت دوره، اعليحضرت شاه اشرف هوتک، له صفوي شاه حسين سره د شاه اشرف وضع، طهماسب ته د شاه اشرف خط ليکل، بېرته افغانستان ته د امان الله خان تگ، د شاه اشرف او طهماسب جنگ، له ترکانو او روسانو سره د شاه اشرف جنگونه، د شاه اشرف او روسانو ترميان جنگ، طهماسب خان روسانو ته سپاري، د نادر او طهماسب اختلاف، د ابداليانو تعهد او د صفوي حکومت تجريد، له نادر او طهماسب سره د مقابلې ترتيبات.

درېيم څپرکی:

د نادر يرغل، اشرف خان توخی، د ولس خلک له خپلو کورونو را ايستل. د هوتکي دورې مشاهير.

سمسور پاڼه

ليکوال: اسمعيل يون

ضمیمه:
له جمیل بیگ سره دمیریوس نیکه ملاقات.

احمد تکل

د چا بدل

انا ټټیر دې څیرې
انا د کور له دالانو نه دې لمبې جگېږې
انا منگي کې د ملالې کوم چا زهرگد کړل
او دا خبره نه ده
گوره ډوډۍ کې دې کوم لاس دی چې رانجه گډوي
چې ستا اواز د خونړۍ پېړۍ د غبرگو دېوالونو له شا
ماته را ونه رسي
انا دا څه پېښ شوي...
چې پښتانه لمسیان دې
له یخدانو کلیمه داري مشهدي پتوي
او د مغولو په بازار کې یې په نیمه، نیمه بیه پلوري
انا دا څه پېښ شوي
چې د جرگو کړۍ کې
د ښو درنو درنو خبرو پر ځای
سپکې کنځلې کېږي
انا دا څه پېښ شوي
چا درته ښېرې کړې دي؟
الله د چا بدل له تانه اخلي؟

سمسور پاڼه

لیکوال: اسمعیل یون